Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK 1'06(45)

CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrady 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmanowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2005

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 11/2006, nakład 1400 egz.

SPIS TREŚCI

Od Redakcji 5

CZĘŚĆ I

JAN KRZYSZTOF ARDANOWSKI: Doradztwo rolnicze w 2006 roku – czas refleksji i nowych wyzwań 7

JÓZEF KANIA: Zmiany w systemach doradztwa rolniczego na świecie 10

ROMAN SASS: Zadania ośrodka doradztwa rolniczego na przykładzie K-PODR Minikowo 25

ANDRZEJ P. WIATRAK: Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych 39

ANNA POTOK: Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce 50

JÓZEF KANIA: Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce 63

BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA: Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce – zmiana czy doskonalenie dotychczasowych rozwiązań. Analiza instytucjonalna 75

CZĘŚĆ II

ALINA SIKORSKA: Doradztwo rolnicze - opinie wsi o działalności ODR 87

SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA: Wpływ integracji z Unią Europejska na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach 96

BRONISŁAW MATUSZ: Doradztwo rolnośrodowiskowe rok po wdrożeniu rozporządzenia 111

AGATA MARCYSIAK: Ekonomiczne i społeczne skutki integracji Polski z Unią Europejską dla rolnictwa i obszarów wiejskich 119

NOWOŚCI WYDAWNICZE 124

TABLE OF CONTENTS

From editors 5

JAN KRZYSZTOF ARDANOWSKI: Agricultural service in the year 2006 – the time of reflection and new challenges 7

PART I

JÓZEF KANIA: Changes in agricultural advisory systems in the world 10

ROMAN SASS: Tasks of the Agricultural Advisory Centre on the example of the Kujawsko-Pomeranian Agricultural Advisory Centre in Minikowo ... 25

ANDRZEJ P. WIATRAK: Vision and mission of agricultural advisory service as determinants of the advisory units organisational structure 39

ANNA POTOK: The future of agricultural advisory service in Poland 50

JÓZEF KANIA: The future of agricultural advisory service in Poland 63

BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA: Future of agricultural advisory service in Poland – a change of improvement of existing solutions – an institutional analysis 75

PART II

ALINA SIKORSKA: Agricultural advisory service – opinions of rural population about agricultural advisory centres (ODR'S) 87

SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA: Influence of integration with the European Union on functioning of agricultural advisory service on the example of the Łódź Agricultural Center in Bratoszewice..... 96

BRONISŁAW MATUSZ: Agri-environmental advisory service a year after enforcing of a decree 111

AGATA MARCYSIAK: Economical and social results of Poland's integration with European Union for agriculture and rural areas 119

PUBLISHING NEWS 124

Od redakcji

Niniejszy numer „Zagadnień Doradztwa Rolniczego" składa się z dwóch części. Część pierwsza zawiera większość referatów przygotowanych na zorganizowaną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi ogólnopolską konferencję nt.: „Ocena funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce oraz kierunki jego rozwoju w świetle przepisów Unii Europejskiej", która odbyła się 13 lutego 2006 roku, w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

W części drugiej zamieszczone zostały artykuły i informacje z wyników badań i analiz dotyczących różnych obszarów funkcjonowania państwowego doradztwa rolniczego w ostatnim okresie.

W 2005 roku w ośrodkach doradztwa rolniczego wprowadzone zostały zmiany wynikające z obowiązującej od 1 stycznia tego roku ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 roku. Jednym z celów wprowadzenia ustawy było stworzenie ośrodkom doradztwa rolniczego warunków formalno-prawnych do funkcjonowania Polski w strukturach Unii Europejskiej. Działania ośrodków doradztwa rolniczego w 2005 roku koncentrowały się głównie na pomocy doradczej rolnikom w korzystaniu z dostępnych form pomocy finansowej w ramach PROW i SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006". Większość tych działań była dofinansowywana ze środków Unii Europejskiej.

Od 2007 roku każdy kraj członkowski powinien stworzyć system doradztwa rolniczego, który wspierał będzie rolników i właścicieli lasów w korzystaniu z dostępnych form pomocy finansowej – w tym płatności obszarowych – na zasadach zmienionej WPR wdrażanych do 2007 roku.

Celem konferencji zorganizowanej w Ministerstwie Rolnictwa było:

- *ocena zmian jakie dokonały się w 2005 roku w ośrodkach doradztwa rolniczego, w pierwszym roku funkcjonowania po wejściu w życie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego;*
- *wskazanie kierunków i możliwości zmian funkcjonowania państwowych jednostek doradztwa rolniczego w kontekście nowych zadań i uwarunkowań wynikających ze zreformowanej WPR.*

Mamy nadzieję, że zawarte w artykułach treści zainspirują doradców do własnych przemyśleń i przygotowywania się do nowych zadań i oczekiwań stawianych doradztwu rolniczemu w najbliższych latach.

CZĘŚĆ I

MINISTERSTWO ROLNICTWA I ROZWOJU WSI

DORADZTWO ROLNICZE W 2006 ROKU – CZAS REFLEKSJI I NOWYCH WYZWAŃ

Obecny rząd podjął działania w celu wypracowania rozwiązań, które powinny wspierać rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich, w tym również wzrost konkurencyjności na rynkach unijnych. Szczególnego znaczenia nabiera w tym kontekście doradztwo rolnicze, które powinno zapewnić rolnikom pomoc i ułatwić gospodarowanie w warunkach Unii Europejskiej. Konieczność stworzenia systemu doradztwa wynika również z reformy Wspólnej Polityki Rolnej. W rozporządzeniu Rady UE nr 1782 z 2003 roku został zapisany, dla każdego kraju członkowskiego, obowiązek stworzenia od 1 stycznia 2007 r. systemu doradztwa rolniczego dla rolników i posiadaczy lasów. Nie mamy zbyt wiele czasu, aby przyjrzeć się obecnie działającemu systemowi, dokonać analizy i wprowadzić zmiany umożliwiające efektywne świadczenie doradztwa rolniczego, szczególnie w zakresie zarządzania gruntami i przestrzegania zasad tzw. cross-compliance, czyli kompleksu przepisów z zakresu bezpieczeństwa żywności, ochrony środowiska, dobrej praktyki rolniczej i dobrostanu zwierząt.

Obserwowałem doradztwo rolnicze z różnych punktów widzenia. Jestem rolnikiem, prowadzę własne gospodarstwo rolne, a równocześnie brałem na początku lat 90. aktywny udział w procesie tworzenia Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego. Byłem przewodniczącym takiej Rady przy Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Przysieku koło Torunia a równocześnie, wraz z powstaniem w 1992 r. Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego przy Ministrze Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – byłem jej wiceprzewodniczącym. Byłem również radym wojewódzkim – stąd dobrze znam punkt widzenia samorządu terytorialnego w sprawach dotyczących doradztwa rolniczego. Kierowałem też na różnych poziomach

izbą rolniczą – początkowo jako przewodniczący Kujawsko-Pomorskiej Izby Rolniczej, obecnie również jako przewodniczący Krajowej Rady Izb Rolniczych.

Pełniąc obowiązki podsekretarza stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi otrzymałem między innymi zadanie, aby swoja wiedzę w zakresie doradztwa rolniczego, a także całe swoje doświadczenie z tego okresu zebrać i zaproponować optymalne rozwiązanie.

Z dniem 1 stycznia 2005 r. weszła w życie ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego. Jedyną rzeczywistą zmianą, jaką wprowadzono w rozwiązaniu ustawowym, jest nadanie osobowości prawnej jednostkom doradztwa rolniczego. Dzięki temu, obok środków budżetowych jednostki doradztwa rolniczego mogą pozyskiwać środki finansowe z innych źródeł. Od razu nasuwa się pytanie: czy tym „innym źródłem" ma być rolnik?

W traktacie akcesyjnym przewidziano również środki dla doradztwa rolniczego. Wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej uruchomione zostało działanie „Wsparcie doradztwa rolniczego" w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006". W każdym województwie ośrodki doradztwa rolniczego, najczęściej działając w konsorcjum z izbą rolniczą, otrzymały środki finansowe na udzielanie pomocy doradczej rolnikom w wypełnianiu wniosków i przygotowywaniu innych dokumentów, niezbędnych dla skorzystania z programów unijnych, przewidzianych na rozwój rolnictwa. Tam, gdzie to było niezbędne, doradcy udzielali wsparcia również w trakcie realizacji programu lub przy sporządzaniu wniosku o płatność. W ramach tego działania SPO organizowane było doradztwo grupowe dla rolników i wydawane broszury.

W tym miejscu należy zastanowić się, jaki ma być obszar działalności jednostki doradczej. Dotychczas oprócz zagadnień, związanych bezpośrednio z prowadzeniem i modernizacją gospodarstw rolnych, ośrodki doradztwa rolniczego zajmowały się wspomaganiem procesu zmian rozwojowych na obszarach wiejskich, dywersyfikacją dochodów rodzin rolniczych, agroturystyką i turystyką wiejską, współpracą z młodzieżą, a także pomocą w modernizacji przetwórstwa rolno-spożywczego, i wieloma jeszcze innymi zagadnieniami i procesami, które zachodziły na wsi.

Czy nadal należy tak szeroko pojmować zadania doradztwa rolniczego. Jest to jedno z pytań, na które należy sobie odpowiedzieć, szczególnie w kontekście nowego okresu programowania zasad wydatkowania środków z Unii Europejskiej w latach 2007-2013. Unia Europejska będzie dotowała doradztwo dla rolników wyłączenie z zakresu zagadnień związanych bezpośrednio z prowadzeniem gospodarstwa rolnego lub zalesiania.

Odrębnym zagadnieniem jest metodyka pracy doradczej. Nie sposób sobie obecnie wyobrazić doradztwa, które nie korzystałoby z nowoczesnych środków

przekazu i komunikowania się. Obecny rząd postawił sobie między innymi za zadanie upowszechnienie wykorzystania komputerów i Internetu w środowisku wiejskim. Dotychczas działalność jednostek doradztwa rolniczego wiązała się z korzystaniem z komputerów przez doradców, szczególnie zajmujących się zagadnieniami ekonomicznymi, na poziomie centrali WODR. Dużo gorzej jest jeśli chodzi o umiejętność wykorzystania komputerów przez doradców w gminie czy powiecie. Ten stan musi się zmienić. Niezbędne jest stworzenie sieci komputerowej w samych instytucjach doradczych jak również pomiędzy doradcami i rolnikami, która umożliwiłaby szybkie komunikowanie się, wymianę informacji i wiedzy. Internetowy system wymiany informacji w doradztwie jest sprawą niezwykłej wagi, podobnie jak doskonalenie zawodowe doradców i rolników metodą kształcenia na odległość poprzez Internet.

Równocześnie wydaje się, że w przyszłości, z racji konieczności spełnienia wymogów cross-compliance (zasada wzajemnej zgodności) przez gospodarstwa rolne pobierające płatności obszarowe, większego znaczenia nabierze doradztwo indywidualne.

Sprawne, nowoczesne doradztwo rolnicze dla rolników i mieszkańców obszarów wiejskich zostało zapisane nie tylko w programie rządu, lecz również w innych dokumentach programowych. Przyjęto zasadę, że podejmowanie decyzji zostanie poprzedzone szerokimi konsultacjami społecznymi. Oprócz ogólnopolskiej konferencji w Warszawie, która odbyła się w dniu 13 lutego br., zaplanowano również konferencje regionalne. W pierwszym półroczu tego roku zostanie przeprowadzona analiza i ocena funkcjonowania ośrodków doradztwa rolniczego po wejściu w życie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego.

Czeka nas obecnie duże wyzwanie wynikające z potrzeby certyfikacji pracy doradczej jak również akredytacji instytucji doradczych. W najbliższym półroczu musimy dokończyć procesy dostosowawcze do ustawodawstwa unijnego i opracować system akredytacji i certyfikacji instytucji oraz samych doradców. Oznacza to konieczność szerokich działań edukacyjnych nie tylko doradców rolniczych zatrudnionych w sferze publicznej, ale całej rzeszy potencjalnych doradców – absolwentów uczelni rolniczych, pracowników jednostek badawczo-rozwojowych, czy nauczycieli szkół. Liczymy nie tylko na uwolnienie rynku usług doradczych, ale co w tej sytuacji jest naturalne, na zwiększenie konkurencyjności na tym rynku. W efekcie tych procesów skorzystają rolnicy i całe polskie rolnictwo.

Jan Krzysztof Ardanowski
Podsekretarz Stanu MRiRW

JÓZEF KANIA
Akademia Rolnicza w Krakowie

ZMIANY W SYSTEMACH DORADZTWA ROLNICZEGO NA ŚWIECIE

1. Wstęp

Z badań FAO przeprowadzonych w latach 1988-1989, obejmujących 207 głównych organizacji doradczych w 113 krajach świata wynika, że na rynku rolniczych usług doradczych dominującą rolę odgrywa sektor publiczny. Około 81% pracy doradczej jest wykonywane przez publiczne (państwowe) organizacje doradcze zarządzane przez Ministerstwa Rolnictwa, Departamenty lub Wydziały Rolnictwa na szczeblu krajowym, regionalnym lub lokalnym. Zatrudniają one ponad 90% pracowników doradztwa spośród około 550 000 wykazanych w raportach 108 krajów [Swanson, Farner, Bahal 1990].

Doradztwo publiczne oznacza, że proces świadczenia usług doradczych i ich finansowania realizowany jest przez organizacje rządowe [Swanson, Farner, Bahal 1990, Rivera 1991, Farrington 1994, Umali, Schwartz 1994, Sadighi 2004].

Od połowy lat 80-tych XX wieku doradztwo publiczne oceniane jest krytycznie. Krytyka ta dotyczy jego adekwatności do potrzeb rolników, rezultatów i efektywności pracy doradczej oraz kosztów i sposobu jego finansowania [Koutsouris 1997, Brewer 2001, Chapman, Tripp 2003].

W odpowiedzi część krajów, w tym Polska w roku 1990 i 2004, podjęła działania restrukturyzacyjne, prywatyzacyjne, integracyjne (z instytucjami badawczymi) oraz działania wykorzystujące organizacje pozarządowe do wspierania doradztwa publicznego, zwłaszcza w zakresie funkcji edukacyjnych, doskonaląc w ten sposób swoje systemy. W tym samym okresie publiczne organizacje doradcze podjęły się również wdrożenia alternatywnych podejść w działalności doradczej w stosunku do tradycyjnego *modelu transferu technologii,* a więc *modelu spo-*

łecznej interakcji - poprzez badanie potrzeb rolników, oraz *modelu uczestnictwa* włączającego rolników w proces rozwiązywania problemów [Ban, Hawkins 1997, Systemy informacji... 1998].

W wyniku procesów prywatyzacyjnych pojawiły się nowe systemy doradztwa półpaństwowego, półautonomicznego lub autonomicznego. Doradztwo autonomiczne, będące własnością rolników lub osób prawnych nazywane jest potocznie doradztwem prywatnym.

Doradztwo prywatne oznacza proces świadczenia usług i ich finansowania przez podmioty prywatne, tj. osoby fizyczne, bądź osoby prawne, tj. spółki i organizacje rolników (związki rolników, izby rolnicze, stowarzyszenia, fundacje). Należy przy tym wyraźnie zaznaczyć, że termin „prywatny" oznacza w doradztwie **proces i własność majątku** [Rivera, Cary 1997, Privatisation... 2004, Sadighi 2004].

Prywatyzacja doradztwa publicznego, z jaką mamy do czynienia na świecie od 1987 r. oznacza zatem przede wszystkim wdrażanie lub wzrost prywatnego sektora w świadczeniu i finansowaniu usług doradczych, a nie tylko przekazanie publicznego majątku w ręce prywatne. Proces ten może przybierać różne formy, co zobrazowano na rysunku 1 (kwadrat 2, 3 i 4).

Celem prywatyzacji jest z jednej strony podnoszenie efektywności usług doradczych, a z drugiej ograniczenie dotychczasowych wydatków budżetowych na doradztwo [Ban, Hawkins 1997, Privatization... 2004]. Należy zaznaczyć, że wydatki budżetowe w Polsce na badania i rozwój w latach 2001–2004, wg danych FAO wynosiły przeciętnie 0,64% PKB, wobec średniej dla UE-15 – 1,98 i UE-25 – 1,93. Wyprzedzamy w tym rankingu tylko Cypr i Łotwę [Eurostat... 2004].

2. Strategie reformowania doradztwa rolniczego

Z badań nad strategiami rozwoju doradztwa wynika, że w reformie doradztwa publicznego dominują cztery główne rodzaje strategii [Rivera, Cary 1997, Rivera 2001]. Można je uszeregować od najmniej radykalnej, obejmującej niektóre rodzaje reform nierynkowych, do najbardziej radykalnej formy przemian strukturalnych jakimi są prywatyzacja i komercjalizacja doradztwa. Są to:

- strategia decentralizacji nierynkowej, która może obejmować całość lub część doradztwa rolniczego w danym kraju, rys. 1, kw. 1;
- strategia decentralizacji rynkowej poprzez częściowe wprowadzenie opłat za usługi doradcze, rys. 1, kw. 2;
- strategia decentralizacji rynkowej w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego, a więc przekazania przez rząd zadań do podmiotów prywatnych, rys. 1, kw. 3

- strategia pełnej prywatyzacji i komercjalizacji usług doradczych, rys. 1, kw. 4;
- strategie mieszane – dywersyfikacja w/w strategii, rys. 1, kw. 5; znaczna liczba krajów stosuje tą strategię troszcząc się o różne grupy klientów doradztwa i wzmacniając konkurencyjność rynkową różnych dostawców usług doradczych.

Decentralizacja zarządzania doradztwem publicznym może odbywać się poprzez [Alex, Zijp, Byerlee 2002, Rivera, Zijp 2002, Privatisation... 2004]:

- dekoncentrację – z poziomu centralnego do jednostek administracyjnych szczebla niższego tej samej organizacji publicznej, polegającą na:
  - tworzeniu jednostek terenowych
  - przekazaniu funkcji
  - przeniesieniu odpowiedzialności
  - skierowaniu pracowników szczebla centralnego do pracy w jednostkach terenowych;
- delegowanie funkcji do państwowych agend regionalnych lub branżowych, organizacji parapaństwowych albo specjalnych jednostek zajmujących się wdrażaniem projektów;
- przekazanie kompetencji funkcjonalnych lub decyzyjnych do samorządów lokalnych szczebla regionalnego lub lokalnego (stany, landy, prowincje, dystrykty, hrabstwa, powiaty itp.).

Powyższe trzy formy decentralizacji doradztwa traktowane są jako **reformy nierynkowe**.

Reforma rynkowa decentralizacji obejmuje natomiast:

- wprowadzenie opłat za usługi doradcze oraz
- przeniesienie funkcji i odpowiedzialności z sektora publicznego do innych podmiotów sektora prywatnego (związki rolników, izby rolnicze, stowarzyszenia, zrzeszenia, fundacje, NGO's, spółki itp.), które nie są częścią struktury państwowej.

Z dotychczasowych badań wynika, że nie ma żadnej optymalnej formuły reformy publicznego doradztwa rolniczego. Ważnym jest jednak, by wykorzystać doświadczenia zagraniczne z wdrażania reform i opracowania najlepszej polityki mającej charakter konsensusu społecznego i politycznego w zakresie rozwoju doradztwa, w dostosowaniu do strategii rozwoju obszarów wiejskich w naszym kraju.

Rysunek 1

Strategie restrukturyzacji doradztwa rolniczego na świecie

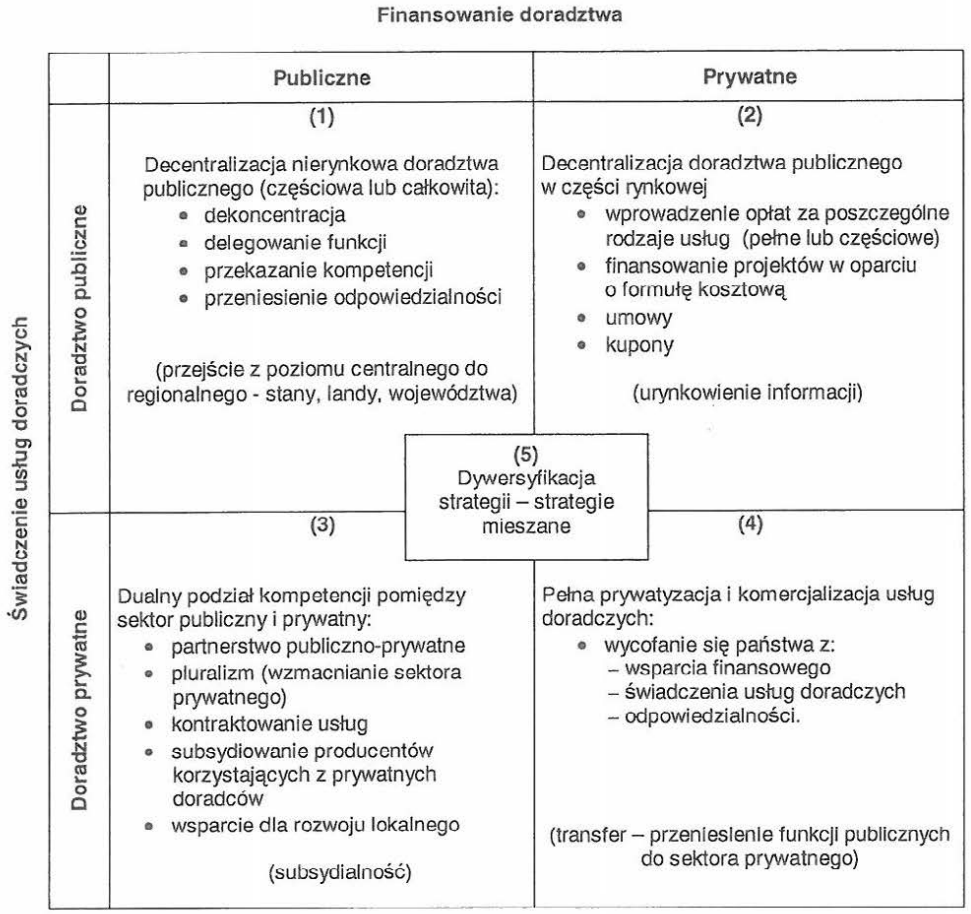

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Rivera, Cary 1997, Rivera 2001].

3. Klasyfikacja i charakterystyka systemów doradztwa rolniczego

Analizując istniejące systemy doradztwa rolniczego na świecie oraz zmiany, jakie w nich nastąpiły, można je klasyfikować na wiele różnych sposobów w zależności od przyjętych kryteriów podziału. Kryterium tym mogą być np.: sposób świadczenia usług doradczych, sposób finansowania usług doradczych, sposób zarządzania, zakres kompetencji i odpowiedzialności, rodzaj świadczonych usług, stopień autonomii organizacji doradczych, rodzaj instytucji świadczącej doradz-

two itp. [Zijp 1993, Tajima 1994, Improving... 1997, Agriculture... 2001, Brewer 2001, Wawrzyniak 2003].

Rezultatem dokonywanego podziału z ogólnego punktu widzenia w/w kryteriów są m. in. następujące systemy doradztwa:

- państwowe i autonomiczne
- publiczne (państwowe) i prywatne
- państwowe i półpaństwowe
- rządowe i samorządowe
- zależne i niezależne od budżetu państwa
- bezpłatne i odpłatne
- scentralizowane i zdecentralizowane
- edukacyjne i ogólne
- rolne i wiejskie
- biurokratyczne i uczestniczące
- komercyjne i non profit
- bezpłatne i odpłatne
- ogólne i branżowe
- wielokierunkowe i specjalistyczne
- doradztwo jako upowszechnianie i doradztwo jako zaspokajanie potrzeb (rozwiązywanie problemów).

Poniżej przedstawiono klasyfikację systemów doradztwa rolniczego na świecie przyjętą przez autora niniejszej pracy, z krótką ich charakterystyką oraz zaznaczeniem wybranych krajów, w tym zwłaszcza krajów UE, które te systemy reprezentują w oparciu o następujące publikacje [Agricultural advisory... 1981, Situation... 1991, Seevers i inni 1997, Rural knowledge... 1998, The role... 1999, Kierunki zmian... 2000, Kierunki rozwoju... 2001, Krosny 2001, Garforth 2002, Towards... 2005].

3.1. Państwowy (publiczny) system doradztwa rolniczego – finansowany i kontrolowany przez rząd

3.1.1. **Edukacyjny system doradztwa** (USA) – Cooperative Extension System – CES, zdecentralizowany, zlokalizowany na Stanowych Uniwersytetach Rolniczych w strukturze poziomej, a więc w każdym stanie, finansowany całkowicie z budżetu federalnego, stanowego i powiatowego (po 1/3) z tendencją do ograniczania udziału środków federalnych i zwiększania udziału środków powiatowych i stanowych. Badania, edukacja rolnicza i usługi doradcze zlokalizowane są w jednej instytucji, zaś pracownicy uczelni rolniczych odpowiedzialni są za realizację wszystkich trzech rodzajów działalności w proporcji adekwatnej do warunków ich zatrudnienia. Do-

radcy terenowi zatrudnieni w biurach powiatowych i regionalnych są pracownikami Stanowego Uniwersytetu Rolniczego. Cechą charakterystyczną tego systemu jest bezpośrednia komunikacja pracowników uczelni z rolnikami, interakcja pomiędzy rolnikami i pomiędzy doradcami oraz specjalistami na uniwersytecie. Podobny system istniał w Szkocji (sprywatyzowany w 1987 r.), i w niektórych prowincjach (stanach) Indii, Tajlandii i Filipin.

3.1.2. **Konwencjonalny (tradycyjny) system doradztwa rolniczego** - całkowicie finansowany z budżetu państwa, bez pobierania opłat za usługi doradcze, najbardziej rozpowszechniony na świecie. Może on mieć charakter:

a. **scentralizowany** - zarządzany przez odpowiedni Departament w Ministerstwie Rolnictwa lub centralną organizację rządową (Belgia, Grecja, Luksemburg, Słowenia, Japonia),

b. **zdecentralizowany** – zarządzany przez jednostki doradcze niższego szczebla - landy, województwa, regiony, prowincje, hrabstwa itp.- (Hiszpania, Niemcy – południ. Landy, Portugalia, Szwecja, Włochy, a także Szwajcaria, Indie, Izrael, Kanada).

Usługi doradcze w tym systemie są świadczone i finansowane przez sektor publiczny (rys. 1, kw. 1).

3.2. **Półpaństwowy system doradztwa rolniczego**

Publiczne świadczenie usług i prywatne ich finansowanie (rys. 1, kw. 2). Doradztwo świadczone jest przez organizacje państwowe pobierające w pełni lub częściowo opłaty za niektóre usługi doradcze od rolników i innych klientów doradztwa. Przy tym systemie wzrasta rola doradztwa komercyjnego, świadczonego przez prywatne firmy konsultingowe i doradztwa autonomicznego rolników. Może on również mieć charakter scentralizowany lub zdecentralizowany (Czechy, Estonia, Irlandia, Norwegia, Polska, Słowacja, Węgry[1]).

3.3. **Półautonomiczny (parapaństwowy) system doradztwa rolniczego**

Świadczenie usług i społeczna kontrola doradztwa podlega procesowi przekazywania jej organizacjom rolniczym lub prywatnym firmom. Bezpośrednia opłata za usługi doradcze staje się coraz bardziej znacząca. Cechą charakterystyczną tego procesu jest obniżka dotacji na doradztwo z budżetu państwa, zwłaszcza w jego początkowej fazie, wyraźnie wzrasta rola doradztwa farmerskiego i komercyjnego firm prywatnych (Litwa, Łotwa). Ten system doradztwa posiadały na początku lat 90-tych, a więc w pierwszych latach prywatyzacji i komercjalizacji doradztwa publicznego takie kraje jak Wielka Brytania, Holandia i Nowa Zelandia.

[1] Niemcy, Holandia, Węgry – pluralistyczne podejście do doradztwa.

3.4. **Prywatny system doradztwa rolniczego** (rys. 1, kw. 4)

3.4.1. **Autonomiczny system doradztwa – będący własnością rolników**
Doradztwo prowadzone przez związki i organizacje samorządu zawodowego rolników, dofinansowywane w niewielkim stopniu z budżetu państwa. Koszty usług doradczych finansowane są ze środków pochodzących ze składek członkowskich lub/i bezpośrednich opłat za udzielone porady; niektóre z tych rozwiązań funkcjonują już od wielu lat, przy wzrastającym udziale w pokrywaniu kosztów doradztwa przez tych, którzy faktycznie z niego korzystają (Austria – izby rolnicze, Dania – związek farmerów, Finlandia – stowarzyszenie centrów doradztwa wiejskiego, będące pod kontrolą rolników – członków wiejskich i regionalnych stowarzyszeń, Francja – izby rolnicze, Niemcy - płn.-zach. landy – izby rolnicze).

3.4.2. **Komercyjny system doradztwa** – będący własnością prywatnych osób lub instytucji, komercyjnych firm, w tym również z udziałem Skarbu Państwa – całkowicie sprywatyzowany, brak dotacji i wsparcia finansowego ze strony państwa, dochody czerpane są z różnych form opłat za usługi, z realizacji projektów, grantów itp. (Anglia i Walia, Holandia, Niemcy – płn.-wsch. Landy, Szkocja, a także Nowa Zelandia).

4. Doświadczenia z wdrażania i zmian w systemach doradztwa rolniczego w wybranych krajach UE

IRLANDIA – doradztwo półpaństwowe

Teagasc – krajowa agencja rządowa, powstała w 1997 r. na bazie publicznej organizacji rządowej ACOT wprowadzając opłaty za usługi doradcze. Łączy w sobie działalność badawczą, doradczą, edukacyjną i szkoleniową. Zarząd liczy 11 osób, powoływany jest przez Ministra Rolnictwa.

W agencji zatrudnionych jest 300 doradców. Od 1994 roku usługi doradcze świadczone są w ramach 3 zespołów specjalistycznych - każdy nakierunkowany na specyficzny segment gospodarstw i społeczność wiejską:

I zespół - 100 doradców, realizuje usługi dla gospodarstw wysokotowarowych, które pokrywają 50% kosztów danej usługi, cel: wzrost konkurencyjności gospodarstw.

II zespół - 150 doradców, realizuje usługi na rzecz małych i średnich gospodarstw, które pokrywają 25% kosztów usług doradczych, cel: wzrost żywotności ekonomicznej.

III zespół - 50 doradców, świadczy usługi na rzecz rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej i rozwoju społeczności lokalnych. Częściowo koszty

tych usług pokrywane są ze środków UE i umownych odpłatności, cel: rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Struktura finansowania całej organizacji w 2004 r.

70% - budżet krajowy i fundusze UE
30% - dochody własne

Wykorzystanie budżetu:

40% badania (500 osób)
30% doradztwo (500 osób)
30% edukacja i szkolenia (450 osób – 8 szkół rolniczych i centrum szkoleniowe)

Struktura finansowania doradztwa:

45% - budżet
24% - fundusze strukturalne UE
31% - dochody własne.

HOLANDIA – doradztwo komercyjne

DLV-Rolnicza Służba Doradcza – jest podstawową organizacją systemu doradztwa rolniczego w Holandii. Do 1992 roku była to scentralizowana państwowa organizacja doradcza, w gestii Ministra Rolnictwa, Środowiska i Rybołówstwa, świadcząca usługi bezpłatne.

W 1992 roku rozpoczęto proces prywatyzacji krajowego systemu służby doradczej. W 1993 roku Ministerstwo Rolnictwa utworzyło fundację DLV.

W skład Zarządu wchodzi:

- 4 reprezentantów Ministerstwa Rolnictwa,
- 4 reprezentantów Związków Zawodowych Rolników,
- przewodniczący (niezależny)
- sekretarz Zarządu
- dyrektor generalny

DLV zatrudnia 725 osób w 23 regionalnych biurach i 44 zespołach specjalistycznych.

Plan komercjalizacji zakładał ograniczenie finansowania z budżetu państwa w latach 1973-2003, o 5% rocznie, tj. do 50%.

Już w roku 1994 wypracowano 35% środków własnych, a nie 10% jak zakładano. Aktualnie struktura finansowania w 2004 roku to:

85% - środki własne
15% - budżet państwa (zadania zlecone).

Efekty prywatyzacji DLV:

spadek zatrudnienia z 1120 do 725 osób; 50% zatrudnionych zastąpionych przez nowych pracowników; 50% redukcja kosztów ogólnych; 50% redukcja doradztwa masowego i grupowego; doradztwo indywidualne stanowi ponad 80%

wszystkich usług doradczych; wzrost stopnia specjalizacji zarówno po stronie doradców jak i klientów; wzrost konkurencji i spadek współpracy pomiędzy rolnikami; drastyczny spadek współpracy pomiędzy doradcami a jednostkami badawczymi i edukacyjnymi; reorientacja doradców w kierunku jakości usług, rezultatów ekonomicznych i efektywności pracy; zastąpienie planów doradczych planami biznesu dla doradców terenowych; zastąpienie udziału rolników w ustalaniu priorytetowych zadań dla rolnictwa badaniami potrzeb doradczych; monitoring indywidualnych działań: przychodów, nowych klientów, utraconych klientów i ich zadowolenia; wyższe pensje i premie; nowe solidne relacje z resortem rolnictwa, który jest jednym z najważniejszych klientów dla DLV zlecającym realizację specyficznych zadań.

SEV - doradztwo socjalno-ekonomiczne, autonomiczne, druga co do wielkości organizacja doradcza w Holandii, własność 7 holenderskich Związków Rolników; zatrudnia ok. 200 osób.

Struktura finansowania:

50% - budżet (35% dotacji, 15% zadania zlecone)
40% - składki członkowskie
10% - opłaty za usługi.

ANGLIA I WALIA – doradztwo komercyjne

1946-1971 – doradztwo państwowe w ramach Krajowego Centrum Doradztwa Rolniczego (NAAS);

1971-1986 – doradztwo półpaństwowe (ADAS): integracja wszystkich usług będących w gestii Ministerstwa Rolnictwa, Rybołówstwa i Żywności (badania stosowane, doradztwo, centralne laboratorium); Ustawa rolnicza z 1986 r.- pozwolenie na pobieranie opłat za usługi doradcze;

1987-1992 – wprowadzenie opłat, plan pokrycia kosztów działalności z dochodów własnych w wysokości 50%, rozłożony na 5 lat (nie został w pełni osiągnięty);

1992 – ADAS staje się Agencją Wykonawczą obejmującą działalność badawczą i doradztwo;

1997 – Rząd wystawia ADAS na sprzedaż poprzez konkurs ofert i sprzedaje ją kierownictwu firmy, która tworzy spółkę z udziałem kapitału zagranicznego; część kompetencji pozostaje w Ministerstwie, tj.: ochrona środowiska, dobrostan zwierząt, dobra praktyka rolnicza w postaci Agencji Rolniczej (FRCA), która w 2001 roku łączy się z Centrum Rozwoju Obszarów Wiejskich tworząc Departament Środowiska, Żywności i Spraw Wiejskich - DEFRA (odpowiada m.in. za wdrażanie Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich).

Efekty prywatyzacji ADAS:

ADAS zatrudniał w 2004 r. 725 doradców (wobec 1300 w 2000 r.), obejmuje 60

specjalizacji, liczba klientów - około 20 000, redukcja kosztów ogólnych poprzez likwidację wielu stanowisk kierowniczych i administracyjnych, likwidacja biur terenowych, praca we własnych mieszkaniach, duże inwestycje w technologie IT. Rezygnacja z usług ADAS starych klientów tj. właścicieli małych i średnich farm, którzy nie zwykli płacić za porady i nie byli do tego przygotowani; pojawienie się nowych klientów, reprezentujących pozostałe ogniwa żywnościowego łańcucha marketingowego (przetwórcy, sprzedawcy hurtowi i detaliczni, supermarkety, firmy logistyczne itp.). Konsultanci ADAS świadczą swoje usługi w ponad 20 krajach.

W odróżnieniu od Szkocji i Holandii proces prywatyzacji i komercjalizacji usług przebiegał zdecydowanie trudniej, stąd wciąż najważniejszym klientem ADAS jest Ministerstwo Rolnictwa (50-60% obrotów firmy).

SZKOCJA – „The Scotish System" – doradztwo komercyjne

System doradztwa w Szkocji (SAC's advisory service) - unikalny w skali Europy; zlokalizowany na 3 uczelniach rolniczych, od 1987 r. funkcjonował w formie 3 spółek z o.o., skonsolidowanych w 1990 r. w jedną spółkę z o.o.

Działalność doradcza prowadzona jest w ramach szkockiej Ustawy Edukacyjnej z 1990 r., wspierana finansowo poprzez granty pomocowe z Ministerstwa Środowiska i Rozwoju Wsi. Łączy działalność doradczą z działalnością edukacyjną i badawczą, podobnie jak w systemie doradztwa w USA.

W strukturze finansowania całej SAC w 2004 r. granty stanowiły 40%, a dochody własne 60%, zaś w budżecie na doradztwo – granty stanowiły 35%, a dochody własne 65%.

Zatrudnienie: 80 ogólnych doradców terenowych oraz 200 specjalistów i pracowników badawczych, 23 biura terenowe, 3 uczelnie, 8 centrów weterynaryjnych i 5 farm doświadczalnych.

Z usług doradczych SAC korzysta co 3 gospodarstwo w Szkocji. 6500 farm, tj. 80% spośród rolników korzystających z usług SAC, posiada subskrypcje na roczne korzystanie z pakietów usług na poziomie podstawowym, zaawansowanym lub premiowanym.

Cztery główne obszary działalności to:
- edukacja i szkolenia,
- badania stosowane i rozwój,
- doradztwo i konsultacje,
- sprawy finansowe, prawne i ogólne.

NIEMCY – doradztwo państwowe, autonomiczne i komercyjne

W Niemczech, posiadających 16 niezależnych krajów związkowych (landów) można zidentyfikować prawie wszystkie systemy doradztwa rolniczego wyszczególnione w niniejszym opracowaniu. Jest to wynikiem pluralizmu w działalności doradczej prowadzonej przez państwo i kraje związkowe. Można jednak w Niemczech wyróżnić 3 główne systemy doradztwa:

- doradztwo państwowe – w 5 południowych landach, prowadzone przez urzędy rolne (Badenia - Wirtenbergia, Bawaria, Hesja, Rheinland, Saksonia),
- doradztwo autonomiczne w izbach rolniczych – w 6 północno-zachodnich landach (Brema, Dolna Saksonia – dwie izby: Hanower i Weser Ems, Hamburg, Nadrenia – Westfalia – dwie izby: Westfalia Lippe i Nadrenia Palatynat, Saara, Szlezwik-Holsztyn),
- doradztwo prywatne – komercyjne – w 5 północno-wschodnich landach (Berlin, Brandenburgia, Meklemburgia – Pomorze Przednie, Saksonia – Anholt, Turyngia).

W doradztwie państwowym od roku 1994 wprowadzane są stopniowo, w poszczególnych landach, opłaty za specyficzne usługi doradcze w celu szerszego udziału rolników w finansowaniu usług dowolnych (za wyjątkiem Bawarii). Wpływy z tego tytułu stanowią jednak znikomy odsetek.

Doradztwo autonomiczne izb rolniczych oferowane rolnikowi jest w zasadzie nieodpłatne, jednak rolnicy poprzez swoje składki członkowskie i stopniowe wprowadzenie opłat za określone usługi doradcze współfinansują ich działalność. Dofinansowanie z budżetu landu waha się w granicach od 10% do 50%.

Doradztwo komercyjne oferowane jest częściowo przez prywatnych, samodzielnych doradców z certyfikatami, częściej jednak przez stowarzyszenia i biura doradcze, posiadające zespoły specjalistów, działające w formie spółek z o.o. W części z nich udziałowcem jest kraj związkowy (land). Część usług jest dotowana.

DANIA – doradztwo autonomiczne

Doradztwo rolnicze na tutaj ponad 100.letnią tradycję. Od początku swego istnienia doradztwo było i jest własnością rolników i przez nich jest zarządzane (do 2003 r. przez Związek Farmerów Duńskich i Stowarzyszenia Drobnych Producentów).

System doradztwa rolniczego w Danii reprezentuje DAAS – Krajowe Centrum Doradztwa Rolniczego, którego właścicielem od 1 kwietnia 2003 r. jest największa organizacja duńskich farmerów „Danish Agriculture", czyli Krajowy Związek Rolników. DAAS jest fundacją, w której zatrudnionych jest 465 doradców, w tym 10 stale pracuje za granicą.

Źródła finansowania w 2003 r. to:

58% - opłaty za usługi
18% - podatki
18% - granty
3% - subsydia rządowe
3% - składki związkowe.

W 2004 roku po raz pierwszy w swej historii DAAS nie korzystał z subsydiów rządowych.

ESTONIA – system pluralistyczny z przewagą doradztwa półpaństwowego

Doradztwo realizowane jest przez:

- Centrum Szkolenia Rolniczego i Doradztwa w Janeda od 1991 r.
  80% - środki z budżetu
  9% - środki z UE
  11% - opłaty rolników
- Związek Rolników – od 1992 r.
- Prywatnych licencjonowanych doradców, od 1997 r.

Warunek otrzymania licencji to pełne przejęcie odpowiedzialności za porady. W 2004 roku z prywatnymi doradcami zostało zawartych około 1800 rocznych umów doradczych, co stanowi 12% ogółu gospodarstw.

LITWA – doradztwo półautonomiczne

LAAS – Litewska Służba Doradztwa Rolniczego (duński model dwustopniowy: Centrum Doradztwa Rolniczego i Szkoleń w Akademiju oraz 44 rejonowe jednostki zatrudniające 3-7 doradców, łącznie 210 doradców).

1993-1997 służba ustanowiona w ramach umowy o współpracy: Ministerstwo Rolnictwa, Związek Farmerów Litewskich, Litewskie Stowarzyszenie Przedsiębiorstw Rolniczych.

W 1998 wprowadzono odpłatność za specjalistyczne usługi doradcze i LAAS przekształciła się w spółkę Skarbu Państwa.

ŁOTWA – doradztwo półautonomiczne

LAAC – Łotewskie Centrum Doradztwa Rolniczego w Ozolniekach, od 1991 r. 26 biur rejonowych, po 5-8 doradców; od 1997 r. spółka Skarbu Państwa (non-profit) – główny udziałowiec to Ministerstwo Rolnictwa oraz Federacja Łotewskich Rolników – 1% kapitału; 245 pracowników, w tym 45 w Centrum Doradztwa.

Finansowanie:

do 1992 r. budżet państwa
od 1993 r. częściowe opłaty za usługi biznesowe, podatkowe i komputerowe (6% w 1994, 13% w 1996 i 50% w 2004).

5. Podsumowanie

Analiza wybranych systemów doradztwa rolniczego w krajach Unii Europejskiej i świata oraz strategii ich restrukturyzacji wskazuje na bardzo dużą ich różnorodność.

Wynika to z tego, że każdy system doradztwa rolniczego stanowi niejako odzwierciedlenie danego kraju i jego społeczeństwa oraz posiada swoją specyfikę w realizacji celów, które zmieniają się w czasie. Kierunek, tempo i rodzaj tych zmian stanowią o filozofii każdego systemu doradztwa.

Każdy kraj, posiadający nowoczesne rolnictwo, posiada również swój własny efektywny system doradztwa rolniczego ukształtowany w długim okresie czasu na skutek uwarunkowań historycznych, kulturowych oraz poziomu rozwoju ekonomicznego i rozwoju rolnictwa.

System doradztwa, który w jednym kraju może być wysoce efektywny, nie musi się sprawdzić w innym. Ważnym jest jednak by wykorzystać doświadczenia z funkcjonowania i dokonywanych reform w systemach doradztwa innych krajów by uniknąć ewentualnych błędów w restrukturyzacji własnego systemu.

LITERATURA

1. Agricultural advisory services in OECD member countries (1981): OECD, Paris Cedex, France, 243.
2. Agricultural extension systems: An international perspective (2001): Edited by F. L. Brewer. Erudition Books, Courier Custom Publishing Inc., MA, USA.
3. Alex G., Zijp W., Byerlee D. (2002): Rural extension and advisory services: new directions. Rural Development Strategy Background Paper no 9: 30. ARD World Bank, Washington DC, USA.
4. Ban van den A.W., Hawkins H.S. (1997): Doradztwo rolnicze. Wyd. I (polskie), MSDR zs. w AR, Kraków, 315.
5. Brewer F. L. (2001): Overview of extension systems throughout the world: public, non-government, private and parastatal extension systems. Chapter 1: 4-21. Edited by F. L. Brewer. Erudition Books, Courier Custom Publishing, Inc., North Chelmsford, MA, USA.
6. Chapman R., Tripp R. (2003): Changing incentives for agricultural extension – a review of privatized extension in practise. AgREN Network Paper No 132:1-13, ODI, London, UK.
7. Eurostat Yearbook (2004): The statistical guide to Europe, 2004. www.europa.eu.int/comm/eurostat/.
8. Farrington J. (1994): Public sector agricultural extension: is there life after structural adjustment? Natural Resource Perspectives No 2: 6, ODI, London, UK. www.odi.org.uk,
9. Garforth C. (2002): ADAS and the privatisation of advisory services in England and Wales. Working papers of workshop titled "Extension and rural development: A convergence of views on international approaches", ARD, World Bank, USAID, Washington DC, USA, 8.
10. Improving agricultural extension: A reference manual (1997): Edited by B.E.Swanson, R.P. Bentz, A.J. Sofranko. FAO, Rome, Italy, 220.
11. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych (2001): Red. nauk. M. Drygas, J. Kania i A. P. Wiatrak. PAN IRWiR, Warszawa, 272.
12. Kierunki zmian w systemach doradztwa rolniczego na świecie (2000): Wybrane artykuły i doniesienia z 14 ESEE pod red. nauk. J. Kani i M. Drygasa. MSDR zs. w AR, Kraków, 213.

13. Koutsouris A. (1997): Alternatives to the bureaucratisation or privatisation of extension services: the case of development agencies. [in:] The challenge for extension education in a changing rural world – proceedings of the 13th ESEE, edited by A. Markey, J. Phelan, S. Wilson. DAERD University College, Dublin, Ireland, 193-206.
14. Krosny J. (2001): Oświata i doradztwo rolnicze w RFN. PAN IRWiR, Warszawa, 216.
15. Privatisation of extension systems: Case studies of international initiatives (2004): Edited by G. Alex and W.M. Rivera. Vol. 2, ARD Discussion Paper 9:96, World Bank, Washington DC, USA.
16. Rivera W.M. (1991): Concepts and frameworks in international agricultural extension-an academic review. Journal of Extension Systems Vol. 7, No 2: 74-86, Bombay, India.
17. Rivera W. M., Cary J. W. (1997): Privatizing agricultural extension. Chapter 22:203-212. [in:] Improving agricultural extension: A reference manual. Edited by B.E. Swanson, R. P. Bentz, A.J. Sofranko, FAO, Rome, Italy.
18. Rivera W. M. (2001): The invisible frontier: The current limits of decentralization and privatization [in:] Agricultural extension systems: An international perspective. Chapter 17: 292-313. Edited by F. L. Brewer. Erudition Books, Courier Custom Publishing, Inc., North Chelmsford, MA, USA.
19. Rural knowledge systems for the 21st century (1998): Proceedings of the symposium held at Reading, Cambridge and Edinburgh, AERDD of UR, ADAS, SAC, Reading, UK, 358.
20. Sadighi H. (2004): Agricultural extension privatization: An analysis of different financing schemes. Proceedings of the 20th annual conference, AIAEE, Dublin, Ireland, 932-940.
21. Schwartz L. (1994): The role of the private sector in agricultural extension: Economic analysis and case studies. Network Paper 48:67 ODA, London, UK.
22. Seevers B., Graham D., Gamon J., Conklin N. (1997): Education through cooperative extension, Delmar Publishers, Albany, New York, USA, 288.
23. Situation of agricultural development in EEC countries (1991): Materials of ANDA seminar in Grignon, OECD, Paris, France.
24. Swanson B.E., Farner B.J., Bahal R. (1990): The current status of agricultural extension worldwide. [in:] Report of the global consultation on agricultural extension. FAO, Rome, 43-76.
25. Systemy informacji rolniczej – Nowe wyzwania dla doradztwa (1998): Materiały z konferencji naukowo-technicznej pod red. J. Kani, Biuletyn Regionalny ZDR nr 318:81, AR, Kraków.
26. Tajima S. (1994): Typological analysis of agricultural systems. [in:] Agricultural extension systems in Asia and The Pacific. Report on an APO study meeting, Tokyo, Japan, 33-43.
27. The role of extension education in a global world (1999): Proceedings of the 14th ESEE, edited by J. Kania and M. Drygas. Vol. 1:307, Vol. 2:214. Publishing House of the Agricultural University, Kraków.
28. Towards a participatory and multi-actors extension system (2005): Proceedings of the 17th ESEE, edited by E. Oktan, M. Boyaci, Ege University, Izmir, Turkey, 398,
29. Umali D. L., Schwartz L. (1994): Public and private agricultural extension: Beyond traditional frontiers. Discussion papers 236: 1-75. World Bank, Washington DC, USA.

30. Wawrzyniak B. M. (2003): Doradztwo i postęp w rolnictwie polskim. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek, 265.
31. Zijp W. (1993): From agriculture extension to rural information management. Journal of Extension Systems, Vol. 9, No 1: 92-116, Bombay, India.

JÓZEF KANIA

ZMIANY W SYSTEMACH DORADZTWA ROLNICZEGO NA ŚWIECIE

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono zachodzące procesy zmian i zasadnicze strategie decentralizacji i prywatyzacji doradztwa rolniczego na świecie oraz klasyfikację i charakterystykę istniejących systemów doradztwa. Szczegółowej analizie poddano zmiany w systemach doradztwa rolniczego w następujących krajach: Irlandia, Holandia, Anglia i Walia, Szkocja, Niemcy, Dania oraz Estonia, Litwa i Łotwa.

Podstawą analizy były wizyty studyjne autora w większości krajów Unii Europejskiej i USA w ostatnich 15. latach celem zapoznania się z istniejącymi tam systemami doradztwa rolniczego oraz przegląd literatury przedmiotu i aktualizacja danych, pochodzących ze stron internetowych organizacji doradczych w poszczególnych krajach.

Zdobyte doświadczenia tych krajów z procesów restrukturyzacyjnych doradztwa opisane w niniejszym artykule oraz przedstawiona charakterystyka organizacji i źródeł finansowania doradztwa mogą być źródłem pomysłów i inspiracji przy dalszym doskonaleniu lub restrukturyzacji doradztwa rolniczego w Polsce.

JÓZEF KANIA

CHANGES IN AGRICULTURAL ADVISORY SYSTEMS ON THE WORLD

SUMMARY

The paper presents current processes of changes and basic strategies for decentralization and privatization of agricultural extension in the world, together with a classification and characteristics of existing extension systems. In detail studied are changes in agricultural advisory systems in the following countries: Ireland, the Netherlands, England and Wales, Scotland, Germany, Denmark and Estonia, Lithuania and Latvia.

The input for the analysis were the author's study visits to most European Union countries and the US over the last 15 years, during which local agricultural advisory systems were studied, as well as overview of subject literature and updated data from web pages of extension organizations in different countries.

These countries' experiences in restructuring advisory service as described in this paper, together with the presented characteristics of organization and sources of financing for extension, can be a source of ideas and inspiration in further improvement or restructuring of agricultural advisory service in Poland.

ROMAN SASS
Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Minikowie

ZADANIA OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO NA PRZYKŁADZIE K-PODR MINIKOWO

I. Cel, zakres i priorytety działalności doradczej na 2006 rok

1. Cele opracowania

Program działalności doradczej na 2006 r. jest wypełnieniem zadań jakie na Ośrodek nakłada ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz. U. Nr 251, poz. 2507), oraz efektywnego zarządzania firmą w warunkach ciągle zmieniających się czynników zewnętrznych i implikacji wywołanych tymi zmianami.

Wejście do Unii Europejskiej przyspieszyło zmiany strukturalne, w szczególności dotyczące rolnictwa. Aby wyjść naprzeciw procesowi zmian, konieczne staje się wykreowanie strategii Ośrodka wobec zachodzących przekształceń i ich skutków, rodzących nowe potrzeby mieszkańców wsi, kierowane w stronę instytucji zajmujących się doradztwem.

Po 1 maja 2004 roku zwiększyły się znacznie szanse na rozwój gospodarczy. Jednak, aby mógł on nastąpić, musi być odpowiednio programowany, dawać możliwości poprawy bytu wszystkim mieszkańcom oraz nie wpływać negatywnie na środowisko naturalne. Zrównoważony rozwój terenów wiejskich został zapisany w wizji i kierunkach rozwoju województwa, wyznaczono cele strategiczne i taktyczne oraz określono zadania instytucji i ludzi, którzy będą te cele realizowali. Między innymi nasz Ośrodek jest instytucją wdrażającą strategię rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego.

2. Metodyka prac nad programem

Przeprowadzenie prac nad programem działalności Ośrodka, składa się z szeregu działań, które wymagają interdyscyplinarnego podejścia ze względów me-

rytorycznych, jak i metodycznych [Kujawiński 2005]. Istotą planowanych działań jest przygotowanie narzędzi do wprowadzenia zmiany mentalności w zachowaniach mieszkańców po to, by wdrażanie nowych technologii w gospodarstwach rolnych, rozwój przedsiębiorczości, motywowanie do samozatrudniania, ochrona środowiska, służyły rozwojowi wsi i tworzeniu lepszej jakości życia. Stawiane cele wymagają uspołecznienia procesu planowania i opracowywania zadań [Potok 2006]. Ostateczny produkt – program doradczy, musi być oparty na wcześniejszych działaniach, które wykorzystywały demokratyczne sposoby określania preferencji i priorytetów mieszkańców wsi (np. poprzez zbieranie opinii w ankietach oraz konsultacje z liderami społeczności lokalnej). W procesie opracowania programu zastosowano następujące metody i techniki pracy:

- indywidualna i zespołowa praca z dokumentami kierowników komórek organizacyjnych;
- opracowywanie diagnozy problemów i zjawisk przez kierowników komórek organizacyjnych;
- dyskusja moderowana w czasie, której posługując się techniką „burzy mózgów" i „mapy problemów" określono potrzeby budowy zadań doradczych oraz zebrane zostały pomysły co do kierunków tworzenia nowych usług doradczych;
- badania ankietowe opinii rolników i członków ich rodzin, przedsiębiorców i liderów lokalnych o kierunkach rozwoju lokalnego;
- analiza statystyczna zjawisk społecznych;
- zespołowa praca z dokumentami i redagowanie ostatecznego programu działalności;
- wykład i dyskusja jako metoda prezentacji ostatecznej wersji programu dla Rady Społecznej.

Podstawą do tworzenia programu wojewódzkiego były plany działania przygotowane przez powiatowe zespoły doradztwa rolniczego będące wynikiem konsultacji z lokalnymi liderami.

Doświadczenie uczy, że warunkiem opracowania skutecznego programu jest dominujący udział w pracach lokalnych liderów społeczności, wspartych życzliwą i profesjonalną pomocą doradców. Uznano również, że budowa programu jest procesem społecznym, który jest tak samo ważny, jak dokument zawierający jej główne ustalenia.

3. Główne problemy mieszkańców wsi

Województwo kujawsko-pomorskie należy do najważniejszych regionów w zakresie produkcji rolniczej w Polsce. Wyzwaniem dla rolników z regionu są:

- dostosowanie do wymogów w zakresie standardów w produkcji zwierzęcej w gospodarstwach produkujących na rynek,
- obniżenie negatywnego wpływu działalności rolniczej na środowisko,

- wiedza z zakresu prowadzania działalności gospodarczej przez grupy producentów rolnych,
- zwiększenie udziału dochodów pozarolniczych w gospodarstwa o niskiej skali produkcji rolniczej.

Coraz większy udział w społeczności wiejskiej stanowią osoby, które nie zajmują się rolnictwem. Część z tych osób oczekuje wsparcia w zakresie przedsiębiorczości. Główne problemy to:

- brak wiedzy z zakresu podstaw prawnych prowadzania działalności,
- słabo rozwinięte umiejętności kierowania ludźmi,
- brak umiejętności w zarządzaniu marketingowym.

Problem ogólnospołecznym jest kwestia zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego wsi.

4. Zadania Ośrodka

Podstawowym zadaniem doradztwa rolniczego jest udzielanie wszechstronnej pomocy rolnikom, mieszkańcom wsi i przedsiębiorcom w celu zwiększenia dochodów oraz poprawy warunków życia rodzin wiejskich [Wawrzyniak, Wojtasik 2001; Wiatrak 2006; Zadania 2006].

Zadanie to jest realizowane poprzez:

- doradztwo indywidualne i grupowe,
- organizowanie szkoleń, kursów i konferencji,
- opracowywanie biznes planów przedsięwzięć inwestycyjnych,
- organizowanie wystaw, pokazów, demonstracji i konkursów,
- prowadzenie działalności informacyjno-wydawniczej.

5. Priorytety na 2006 r.

Społeczna Rada Doradztwa Rolniczego przyjęła na 2006 rok następujące priorytety:

1. Przygotowanie rolników i doradców do zmian Wspólnej Polityki Rolnej po 2007 roku.
   - 1.1. Prowadzenie działalności informacyjnej, szkoleniowej dla rolników mającej na celu sprostanie wyzwaniom wynikającym ze zmian WPR.
   - 1.2. Przygotowanie doradców do świadczenia nowych usług doradczych – plany rozwoju gospodarstw.
2. Pomoc rolnikom w pozyskiwaniu środków finansowych z funduszy unijnych.
3. Stymulowanie rolników do podejmowania dodatkowej działalności gospodarczej – rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.
4. Współpraca z samorządem rolniczym, związkami producentów oraz organizacjami rolniczymi w celu obiektywnej identyfikacji problemów rol-

ników i mieszkańców obszarów wiejskich i podnoszenia poziomu jakości świadczonych usług przez ODR. Wzmocnienie roli zespołów powiatowych (RZD).

5. Organizowanie się rolników w grupy producentów rolnych:
   - uwarunkowania ekonomiczne,
   - uwarunkowania organizacyjne,
   - uwarunkowania psychologiczno-społeczne, zmiana mentalności i postaw rolników.
6. Edukacja ekologiczna rolników i mieszkańców obszarów wiejskich. Poprawa estetyki gospodarstw i wsi jako atrakcyjnego miejsca do wypoczynku.
7. Rolnictwo ekologiczne szansą rozwoju dla wybranej grupy gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim.
8. Analiza kosztów produkcji i dochodowości dla gospodarstw o różnej skali i kierunkach produkcji. Ocena możliwości rozwoju gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim na podstawie wyników rachunkowości FADN i analiz modelowych.
9. Przygotowanie się do świadczenia odpłatnych specjalistycznych i kompleksowych usług doradczych dla gospodarstw o dużej skali produkcji.
10. Podnoszenie kwalifikacji i umiejętności doradców w celu poprawy konkurencyjności K-PODR na rynku usług doradczych.

II. Zadania operacyjne - tematyka pracy doradczej, oświatowej, informacyjnej, upowszechnieniowej i działań wewnętrznych

1. Wsparcie zarządzania gospodarstwem rolnym

1.1. Opiniowanie planów produkcyjno-finansowych o celowości zamierzenia inwestycyjnego.

1.2. Opracowywanie planów finansowo-produkcyjnych i analiz ekonomicznych dla rolników i innych podmiotów ubiegających się o pomoc finansową z kredytu preferencyjnego i środków pomocowych Unii Europejskiej.

1.3. Rachunkowość rolna:
   1.3.1. Polski FADN
   1.3.2. Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych
   1.3.3. Księgowość VAT.

1.4. Prowadzenie Zunifikowanego Systemu Informacji Rynkowej oraz analiza lokalnego rynku.

1.5. Analiza kosztów produkcji i dochodowości podstawowych produktów rolniczych (kalkulacje rolnicze).

1.6. Ocena sytuacji dochodowej gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim na podstawie analiz modelowych pt.: „Modele gospodarstw rozwojowych".

2. **Transfer innowacji technologicznych**

2.1. Nowoczesne, efektywne ekonomicznie technologie produkcji roślinnej i zwierzęcej.
2.2. Ośrodek Szkoleniowy – Centrum Techniki Rolniczej.
2.3. Produkcja rolnicza w zgodzie ze środowiskiem - rolnictwo zrównoważone.
2.4. Agroenergetyka – alternatywna działalność rolnicza.
2.5. Kursy kwalifikacyjne.
2.6. VII Kujawsko-Pomorska Wystawa Zwierząt Hodowlanych w Minikowie.
2.7. Popularyzacja idei tworzenia grup producentów rolnych.

3. **Wdrażanie Wspólnej Polityki Rolnej**

3.1. Świadczenie usług doradczych i szkoleniowych na rzecz rolników w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwoju obszarów wiejskich" - działanie „Wsparcie doradztwa rolniczego".
3.2. Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 - „Program Operacyjny Rozwoju Obszarów Wiejskich".
3.3. Promocja i zapoznanie rolników z województwa kujawsko-pomorskiego z działaniami PROW- wspieranie rozwoju gospodarstw rolnych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i zalesianie gruntów rolnych.

4. **Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich**

4.1. Działania na rzecz rozwoju małej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.
4.2 Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów.
4.3. Aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich jako liderów rozwoju lokalnego.
4.4. Działania informacyjne i doradcze w ramach funkcjonowania Ośrodka Informacji Europejskiej w sieci Agro-Info.
4.5. Projektowanie i realizacja grantów w ramach Programu Agro-Info.
4.6. Wsparcie merytoryczne i szkoleniowe dla organizacji pozarządowych działających na rzecz rozwoju lokalnego na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.
4.7. Przeprowadzenie ankiety badającej potrzeby informacyjne wśród samorządów oraz organizacji pozarządowych w zakresie szkoleń.
4.8. Stworzenie sieci współpracy organizacji, stowarzyszeń oraz instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w województwie ku-

jawsko-pomorskim (platforma internetowa, forum dyskusyjne, podpisanie porozumień o współpracy z konkretnymi podmiotami, świadczenie usług informacyjnych i szkoleniowych na rzecz ich rozwoju).

4.9. Świadczenie usług prawnych dla rolników i mieszkańców wsi.

5. Ekologia i ochrona środowiska

5.1. Ekologizacja wsi województwa kujawsko-pomorskiego, kształtowanie postaw i zachowań społeczeństwa wiejskiego poprzez wdrażanie Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej.

5.2. Edukacja ekologiczna i szerzenie wiedzy z zakresu ochrony środowiska naturalnego i kształtowania krajobrazu.

5.3. Produkcja żywności metodami ekologicznymi.

6. Wiejskie Gospodarstwo Domowe i Agroturystyka

6.1. Agroturyzm jako dodatkowe źródło dochodu w gospodarstwie rolnym.

6.2. Kreowanie produktu lokalnego z wykorzystaniem tradycji kulinarnych i kulturowych regionu Pomorza i Kujaw.

6.3. Sztuka ludowa i rękodzieło szansą różnicowania dochodów w gospodarstwach rolnych.

6.4. Estetyczna i bezpieczna zagroda wiejska.

6.5. Aktualizacja bazy informacyjnej gospodarstw agroturystycznych województwa kujawsko-pomorskiego oraz promowanie ich rozwoju poprzez różnego.

7. Promocja Ośrodka

7.1. Organizacja wystawi i targów.

7.2. Wydawnictwa i publicystyka.

7.3. Konkursy, olimpiady wiedzy rolniczej.

7.4. 50 - lecie Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie.

8. Metodyka pracy i doskonalenie zawodowe doradców

8.1. Ewaluacja szkoleń.

8.2. Doskonalenie zawodowe doradców.

8.3. Kontrola wewnętrzna.

9. Wdrożenie i doskonalenie Systemu Zarządzania Jakością w pracy doradczej

9.1. Szkolenia dla pracowników K-PODR w zakresie doskonalenia Systemu Zarządzania Jakością, ze szczególnym uwzględnieniem procedur obsługi klienta.

9.2. Szkolenie dla nowo zatrudnionych pracowników z SZJ.

9.3. Sprawdzenie wiedzy przeszkolonych pracowników w Oddziałach w Przysieku i Zarzeczewie.
9.4. Przeprowadzenie planowych auditów wewnętrznych w K-PODR.
9.5. Analizy kwartalne realizacji Celów Jakości na 2006 r.
9.6. Opracowanie Przeglądów Systemu Zarządzania Jakością.

III. Planowane zadania doradcze na 2006 rok

1. Zadania statutowe

Wyszczególnienie:	Liczba planowanych zadań
a) działalność doradcza:	
Liczba poszczególnych porad wg rodzajów porad:	
– technologia	9244
– ekonomika rolnictwa	5857
– przedsiębiorczość	2872
– rachunkowość	5068
– WPR i opracowanie wniosków pod środki strukturalne	30323
– opracowanie biznes planu	4910
– działalności informacyjno-szkoleniowa	3010
– organizowanie wystaw i konkursów	859
– opracowanie innych dokumentów	955
– inne	1335
RAZEM	64433
Grupy celowe w doradztwie:	
– liczba grup	29
– liczba rolników	690
b) działalność oświatowa:	
– Liczba szkoleń stacjonarnych wg rodzaju tematyki:	
– technologia produkcja zwierzęca	260
– technologia produkcja roślinna	211
– technologia produkcja ogrodnicza	53
– ekonomika rolnictwa	115
– przedsiębiorczość	171
– wspólnej polityki rolnej	429
– ekologia i ochrona środowiska	274
– wiejskie gospodarstw domowe	97
– inne	150
RAZEM	1760
Liczba szkoleń wyjazdowych wg rodzaju tematyki:	
– technologia produkcja zwierzęca	49
– technologia produkcja roślinna	54
– technologia produkcja ogrodnicza	16
– ekonomika rolnictwa	7
– przedsiębiorczość	37

Wyszczególnienie:	Liczba planowanych zadań
– wspólnej polityki rolnej	0
– ekologia i ochrona środowiska	20
– wiejskie gospodarstw domowe	18
– inne	79
RAZEM	280
c) działalność promocyjno-reklamowa:	
– liczba obsłużonych dożynek wiejskich, gminnych, powiatowych	98
– liczba artykułów w wydawnictwach K-PODR	237
– liczby artykułów w wydawnictwach obcych	157
– liczba audycji RTV z udziałem pracowników	127
RAZEM	521

Źródło: Program działalności doradczej na 2006 rok. Minikowo, listopad 2005.

2. Imprezy wystawienniczo-targowe

Lp.	Nazwa imprezy	Miejsce organizacji	Data
1.	Forum Pszczelarza połączone z wystawą pszczelarstwa	Przysiek	18.03
2.	Z ekologią na co dzień	Przysiek	7.04
3.	Targi Turystyczno-Ogrodnicze „Lato na Wsi"	Minikowo	14.05
4.	„XXVII Dni Otwartych Drzwi", Targi Rolno-Ogrodnicze	Zarzeczewo	3 - 4.06
5.	Kujawsko-Pomorskie Dni Pola	Grubno	24 - 25.06
6.	XXIX Międzynarodowe Targi Rolno-Przemysłowe „AGRO-TECH" 2006	Minikowo	1 - 2.07
7.	II Krajowa Wystawa Bydła Hodowlanego VII Kujawsko-Pomorska Wystawa Zwierząt Hodowlanych	Minikowo	1-2.07
8.	Dni Kukurydzy	Grubno	25.08
9.	XVI Regionalne Targi Rolnicze „RYPIN – AGRA 2006"	Rypin	9 - 10.09
10.	Krajowe Dni Ziemniaka	Minikowo	26-27.08
11.	Ogólnopolskie Spotkania Ekologiczne „Barwy Lata – Dary Jesieni"	Przysiek	15 - 16.09

3. Konkursy, olimpiady wiedzy rolniczej

Wyszczególnienie	Termin realizacji miesiąc	Liczba uczestników	Współorganizator
1. Agroliga 2006	03 - 06	20	Redakcja Agrobazaru, PR, TVP3
2. Bezpieczne Gospodarstwo Rolne	04 - 06	80	KRUS, PIP
3. Zielone Lato	04 - 05	25	K-PIR, PR pr.1
4. Ekologizacja Wsi	08 - 09	200	WFOŚiGW, samorząd
5. Nasze Kulinarne Dziedzictwo	09 - 10	100	Urząd Marszałkowski
6. Wojewódzka Olimpiada Ochrony Środowiska	10	150	WFOŚiGW
7. Krajowy Finał Ochrony Środowiska	11	50	
8. Krajowy Konkurs Wędliniarski	12	40	Stowarzyszenie Rzeźników i Wędliniarzy, AR Poznań
9. Wojewódzka Olimpiada Wiedzy Rolniczej	11 - 12	380	Firmy i samorządy lokalne, K-PIR

Źródło: Program działalności doradczej na 2006 rok. Minikowo, listopad 2005.

4. Wydawnictwa

Lp.	Tytuł	Nakład (egz.)
I. Wydawnictwa periodyczne		
1.	Wieś Kujawsko – Pomorska (12 wydań x 4.000 egz./m-c)	48.000
2.	Biuletyn Informacji Regionalnego Centrum Edukacji Ekologicznej (2 wydania x 1.000 egz/wydanie)	2.000
3.	Informatory na Sesje Nasienne (2 wydania x 500 egz./wydanie)	1.000
II. Wydawnictwa nieperiodyczne		
4.	Nowoczesne systemy utrzymania i żywienia krów	2.000
5.	Jak założyć i pielęgnować lasy na różnych siedliskach (z programu „Pomoc Techniczna")	1.500
6.	Technologia uprawy kukurydzy na ziarno i paszę	2.000
7.	Uprawa zbóż w warunkach województwa kujawsko-pomorskiego	2.000
8.	Hodowla pszczoły kraińsko-kujawskiej	500
9.	Uprawa i choroby pomidorów (broszura sponsorowana)	1.000
10.	Katalog wystawców „DOD w Zarzeczewie"	3.000
11.	Kalkulacje rolnicze	1.500
12.	Płyty obornikowe i zbiorniki na płynne odchody zwierzęce	2.000
13.	Unijne normy dobrostanu zwierząt	2.500
14.	Rozwój obszarów wiejskich w latach 2007 – 2013	1.500
15.	Partnerstwo na rzecz rozwoju lokalnego	1.000
16.	Kalendarz imprez ekologicznych (WFOŚiGW)	1.800
17.	Informator Kujawsko-Pomorskich Dni Pola	1.500
18.	Programy rolnośrodowiskowe	2.000
19.	Informator Międzynarodowych Targów Rolno – Przemysłowych „AGRO-TECH 2006"	2.500
20.	Katalogi Krajowej i Regionalnej Wystawy Hodowlanej (2 katalogi x 500 egz.)	1.000
21.	ABC rolnictwa ekologicznego (program Leonardo da Vinci)	500
22.	Przekształcenie rolnictwa konwencjonalnego na ekologiczne (program Leonardo da Vinci)	800
23.	Katalog gospodarstw eko-agroturystycznch w Polsce (program Leonardo da Vinci)	1.200
24.	Poradnik konsumenta „Jak rozpoznać żywność ekologiczną (WFOŚiGW)	1.000
25.	Katalog o gospodarstwach ekologicznych woj. kujawsko-pomorskiego	500
26.	Katalog produktu tradycyjnego i lokalnego województwa kujawsko-pomorskiego	1.000
27.	Folder Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (w języku polskim i angielskim)	3.000
28.	Rośliny energetyczne – uprawa i możliwości wykorzystania	1.500
29..	Ogólnopolskie spotkania ekologiczne (WFOŚiGW)	1.500
30.	Rośliny uprawiane w międzyplonach - poradnik dla rolników realizujących działania rolnośrodowiskowe	1.600
31.	Materiały konferencyjne	5.000
	Ogółem nakład egzemplarzy	**97.900**

Źródło: Program działalności doradczej na 2006 rok. Minikowo, listopad 2005.

5. Projekty przyjęte do realizacji w 2006 r.

Temat	Rodzaj działania	Liczba działań	Liczba beneficjentów	Planowany termin realizacji	Realizacja projektu
Szkolenia w ramach SPO Działanie 1.3 Szkolenia - Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej	Szkolenia – Konkurs 2	232	6960	II etap 15.09.2005 – 31.03.2006	Zrealizowano I etap – zakup pomocy dydaktycznych i materiałów szkoleniowych. Rozpoczęcie szkoleń w ramach II etapu 24.10.05
Szkolenia w ramach SPO Działanie 1.3 Szkolenia - Zasady integrowanej produkcji	Szkolenia – Konkurs 34	30	750	II etap 15.09.2005 – 31.03.2006	Zrealizowano I etap – zakup pomocy dydaktycznych i materiałów szkoleniowych. Rozpoczęcie szkoleń w ramach II etapu 3.11.2005
Szkolenia w ramach SPO Działanie 1.3 Szkolenia - Finanse gospodarstwa rolnego w tym VAT	Szkolenia – Konkurs 50	65	1625	II etap 15.09.2005 – 31.03.2006	Zrealizowano I etap – zakup pomocy dydaktycznych i materiałów szkoleniowych. Rozpoczęcie szkoleń w ramach II etapu 20.10.05
Szkolenia w ramach SPO Działanie 1.3 Szkolenia - Dobrostan zwierząt	Szkolenia, szkolenia wyjazdowe	304	5100	15.09.2005 – 31.03.2006	Zrealizowano I etap – zakup pomocy dydaktycznych i materiałów szkoleniowych. Odbyła się część szkoleń. Rozpoczęcie szkoleń w ramach II etapu 20.10.05
„Szkolenia doradców rolnośrodowiskowych"	9 grup szkoleniowych po 3 zjazdy	27	470	05.09 – 22.11	Termin rozpoczęcia 05.09, odbyły się 24 zjazdy, pozostało do realizacji 3 zjazdy, przewidywany termin zakończenia 15.12.2005
„Edukacja rolników i domowników chcących rozpocząć działalność agroturystyczną"	szkolenia	11	231	Luty- czerwiec 2006	Realizację 6 szkoleń z zakresu rękodzieślnictwa rozpoczęto w czerwcu 2005 r. Do końca 2005 r. zostanie zrealizowane 80%. Zakończenie szkoleń w I kwartale 2006 r. W 2005 r. zrealizowano 5 szkoleń, w których uczestniczyło 72 beneficjentów ostatecznych.
„Edukacja rolników i domowników chcących rozpocząć działalność agroturystyczną" – razem	szkolenie	15	450	marzec 2005 – grudzień 2006	Zrealizowano 8 szkoleń, pozostałe będą realizowane w roku 2006.
„Edukacja rolników i domowników w zakresie agroturystyki"	szkolenia	7	140	I kwartał 2006r.	Zrealizowano 9 szkoleń w 2005 r.

Źródło: Program działalności doradczej na 2006 rok. Minikowo, listopad 2005.

6. Projekty złożone u donatorów

Temat	Rodzaj działania	Liczba działań	Liczba beneficjentów	Planowany termin realizacji	Realizacja projektu
Wsparcie doradztwa rolniczego	- organizacja spotkań dla rolników w ramach doradztwa grupowego - pomoc w zakresie poprawnego wypełniania wniosków, sporządzania planów rozwoju gospodarstwa oraz nadzoru nad ich realizacją	1373 spotkania – 17649 wniosków o dofinansowanie - Płatności bezpośrednie oraz wspieranie działalności rolniczej na ONW – 100 wniosków o dofinansowanie – Remy strukturalne – 1300 wniosków o dofinansowanie oraz realizacja 1150 – Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych – 400 wniosków o płatność – Inwestycje w gospodarstwach rolnych – 161 wniosków o dofinansowanie oraz 100 wniosków o płatność – Różnicowanie działalności rolniczej – powstanie 3 grup producentów rolnych	7000 osób	1 marzec-30 listopad 2006	Projekt złożono 3 listopada br. do FAPA
Kujawsko-Pomorska Sieć Konsultantów d/s Produktu Lokalnego	szkolenia i spotkania informacyjne	2 szkolenia 19 spotkań informacyjnych	360 beneficjentów	I-X 2006	Wniosek złożono do Funduszu Współpracy
Pomoc techniczna	szkolenia, konferencje, wydawnictwa	5 konferencji 7 szkoleń 1 broszura	250 beneficjentów, wydawnictwo – 2000 egz.	I-IV	Wniosek złożono do ARiMR – jest na etapie podpisywania umowy
Przygotowanie doradców do sporządzania planów rozwoju gospodarstw rolnych z zachowaniem warunków ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i higieny produkcji	- przygotowanie programu szkoleń dla doradców rolnych; - opracowanie i wydanie podręcznika „Vademecum doradcy rolniczego w zakresie rozwoju gospodarstw"	3 wydawnictwa program komputerowy program doskonalenia doradców	1500 egz. 1 1	18 miesięcy od podpisania umowy (prawdopodobnie od II kw. 2006 r.)	Projekt złożono do BKKK Funduszu Współpracy w Warszawie

Źródło: Program działalności doradczej na 2006 rok. Minikowo, listopad 2005.

IV. Realizacja zadań statutowych w roku 2005

Pomimo, że rok 2005 był rokiem wyjątkowym w działalności nowo powstałego ośrodka, a to ze względu na zmiany organizacyjne jakie miały miejsce po wejściu w życie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego, zadania jakie zostały faktyczne wykonane świadczą najlepiej o sprawności funkcjonowania K-PODR, a także o bardzo dużym wysiłku jaki musieli ponieść doradcy aby sprostać oczekiwaniom rolników [Sprawozdanie 2006]. W świetle zrealizowanych zadań również program działalności doradczej na 2006 rok staje się zdecydowanie bardziej realny [Program 2005].

1. Realizacja najważniejszych zadań

- przeprowadzono 2660 szkoleń, w których uczestniczyło ok. 59 000 uczestników (średnio 21 osób na szkoleniu)
- udzielono ponad 64 000 porad
- zorganizowano 593 upowszechnienia - średnio korzystało z nich 36 osób
- wydano 2176 opinii o planach przedsięwzięcia
- opracowano ponad 2000 biznesplanów
- współpracowano 71 grupami celowymi
- prowadzono 1125 ksiąg rachunkowych w ramach FADN
- w targach Agro-Tech 2005 – największej imprezie masowej Ośrodka uczestniczyło ok. 40 tys. osób i 413 wystawców.

5. Realizacja projektu „Wsparcie doradztwa rolniczego"

Nazwa usługi	Liczba wniosków
1	2
Wspólna Polityka Rolna - Płatności bezpośrednie i wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania	28 547
Renty Strukturalne	100
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	2 444 4 933[1]
Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i dobrostanu zwierząt - wnioski o dofinansowanie realizacji projektu	925
Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	1 993 13 244[1]
Grupy producentów rolnych	
Inwestycje w gospodarstwach rolnych - wnioski o dofinansowanie realizacji projektu	1 073
Ułatwianie startu młodym rolnikom	75
Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów - wnioski o dofinansowanie realizacji projektu	1

[1] Wnioski złożone do Oddziału Regionalnego ARiMR w Toruniu. W przygotowaniu tych wniosków w 95% zaangażowani byli doradcy K-PODR.

3. Ważniejsze imprezy w 2005 r.

1. Targi, wystawy i festyny rolnicze	11
2. Olimpiady	2
3. Konkursy	6
4. Konferencje, sesje spotkania biznesowe	11
Razem	30

Ogółem w organizowanych imprezach wzięło udział 117 500 osób.

4. Wydawnictwa K-PODR

Rodzaj publikacji	Liczba tytułów	Nakład
Broszury	39	38.140
Ulotki	9	34.300
Periodyki *(Wieś Kujawsko Pomorska, Biuletyn Informacyjny)*	2	43.000
Afisze, plakaty, kalendarze	11	9.650
Katalogi, foldery, informatory	10	14.200
Materiały konferencyjne	1	500
Materiały szkoleniowe	2	500
RAZEM	74	140.250

LITERATURA

1. Kujawiński W. (2005): Proces programowania i planowania działalności Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego. Maszynopis powielony, CDR Oddział w Poznaniu.
2. Potok A. (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. [w:] Ocena funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce oraz kierunki jego rozwoju w świetle przepisów Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne, MRiRW. Warszawa, s. 76.
3. Program działalności doradczej na 2006 rok. Minikowo, listopad 2005.
4. Sprawozdanie z działalności doradczej w 2005 roku. Minikowo, styczeń 2006.
5. Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 roku. Dz. U. Nr 251, poz. 2507.
6. Wawrzyniak B. M., Wojtasik B. (2001): Charakterystyka potrzeb doradczych i informacyjnych rolników indywidualnych. [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych. PAN, IRWiR. Warszawa, s. 81-101.
7. Wiatrak A. P. (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. [w:] Ocena funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce oraz kierunki jego rozwoju w świetle przepisów Unii Europejskiej. Materiały konferencyjne, MRiRW. Warszawa, s. 45.
8. Zadania doradztwa rolniczego. Biuletyn informacyjny nr 3-4 MRiRW oraz ARiMR. 2006, s. 7-9.

ROMAN SASS

ZADANIA OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO NA PRZYKŁADZIE KUJAWSKO-POMORSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W MINIKOWIE

STRESZCZENIE

Program działalności doradczej jest narzędziem warunkującym efektywne zarządzanie firmą w warunkach ciągle zmieniających się czynników zewnętrznych i implikacji wywołanych tymi zmianami. Aby wyjść naprzeciw procesowi zmian, konieczne staje się wykreowanie strategii Ośrodka wobec zachodzących przekształceń i ich skutków, rodzących nowe potrzeby mieszkańców wsi. W przygotowaniu programu działalności doradczej można wyodrębnić następujące etapy:

- określenie głównych problemów mieszkańców wsi w województwie kujawsko-pomorskim,
- przyjęcie przez Radę Społeczną Doradztwa Rolniczego priorytetów na 2006 rok,
- określenie zadań doradczych (operacyjnych) przyjętych do realizacji na 2006 rok.

W programie działalności doradczej oprócz zagadnień związanych z technologią produkcji, ekonomiką i zarządzaniem gospodarstwem rolnym, Wspólną Polityką Rolną, znaczący udział stanowią zadania doradcze obejmujące wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, ze szczególnym zwróceniem uwagi na podejmowanie przez rolników dodatkowej pozarolniczej działalności. Ważnymi problemami w pracy doradczej jest produkcja żywności metodami ekologicznymi, ochrona środowiska oraz estetyka zagrody wiejskiej.

ROMAN SASS

TASKS OF THE AGRICULTURAL ADVISORY CENTRE ON THE EXAMPLE OF THE KUJAWSKO-POMERANIAN AGRICULTURAL ADVISORY CENTRE IN MINIOWO

SUMMARY

The programme of advisory activity is the tool conditioning the effective management of the company in the conditions of constantly changing external factors and implications being the result of such changes. In order to meet the process of changes halfway, creation of strategy of the Centre as to taking place transformations and their effects generating new needs of villages' inhabitants seems to be necessary. In drawing up the programme of advisory activity, the following stages may be separated:

- specification of main problems of villages' inhabitants in the Kujawsko-Pomeranian voivodeship,
- acceptance of priorities for the year 2006 by the Social Board of Agricultural Advisory,
- specification of advisory (operating) tasks accepted for realization for the year 2006.

In the programme of advisory activity, apart from issues related to economy. Technology of production and farms' management, Common Agricultural Policy, advisory tasks covering multi-functional development of rural areas constitute a considerable part, with special attention paid to an additional, non-farming economic activity taken by farmers. Production of food with ecological methods, environment protection and aesthetics of a farm are important problems in advisory work.

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK
Uniwersytet Warszawski
i Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

WIZJA I MISJA DORADZTWA ROLNICZEGO JAKO WYZNACZNIKI STRUKTURY ORGANIZACYJNEJ JEDNOSTEK DORADCZYCH

1. Wstęp

Procesy dostosowawcze rolnictwa i wsi wymagają aktywnego uczestniczenia wszystkich podmiotów związanych z produkcją rolniczą (w tym państwa i samorządów) oraz instytucji pracujących na rzecz rolnictwa. Jedną z tych instytucji jest doradztwo rolnicze, od którego rolnicy oczekują (i będą oczekiwać) aktywnego udziału w zakresie dostosowania do istniejących warunkach działania, a zwłaszcza do zmian zachodzących w rolnictwie i jego otoczeniu, w tym wynikających z akcesji Polski do Unii Europejskiej i odnoszących się do doradztwa rolniczego. Na przykład w artykułach 13-15 Rozporządzenia Rady (WE) 1782/2003 z dnia 29 września 2003 r. określony został obowiązek ustanowienia w krajach członkowskich UE do 1 stycznia 2007 roku systemu doradztwa dla rolników, a w Rozporządzeniu Rady (WE) 1783/2003 określona została stawka dofinansowania określonych usług doradczych z funduszy UE. Podkreślić należy, że korzystanie z tych usług jest dobrowolne, przy czym uzależniono system płatności bezpośrednich od spełnienia określonych wymagań w zakresie ochrony środowiska, zdrowotności roślin, dobrostanu zwierząt itp. [Skórnicki 2005].

W jaki sposób doradztwo spełni te wymagania, będzie zależało to od jego organizacji, rodzaju zadań i usług doradczych oraz sposobu finansowania. Zagadnienia te – ukazane przede wszystkim przez ich odniesienie do doświadczeń unijnych – składają się na treść niniejszego opracowania, opartego na literaturze przedmiotu i własnych przemyśleniach autora

2. Wizja i misja doradztwa instytucji doradczych – istota i uwarunkowania

Przystępując do określenia sposobu funkcjonowania doradztwa rolniczego należy w pierwszej kolejności określić wizję i misje działania instytucji doradztwa rolniczego. *Wizja rozwoju i działania* tej organizacji jest spojrzeniem w przyszłość, określającym – w oparciu o analizy – co jest możliwe (jaka będzie jej działalność za 10-20 lat); określa z jednej strony jej długofalową przyszłość i pozycję, a z drugiej zaś wyraża dążenia interesariuszy, sformułowane w postaci obrazu przyszłości jej funkcjonowania. Z wizji wynika *misja*, która jest najbardziej syntetyczną prezentacją kierunku działań. Odzwierciedla ona przyczyny istnienia danej organizacji, tj. rolę spełnianą na rzecz otoczenia, wyróżniającą ją od wszystkich innych instytucji i będącą podstawą opracowania celów długoterminowych i planów działania. Misja jest to jedno- lub kilkozdaniowy opis wizji rozwojowej i głównej dziedziny działalności w przyszłości. Misja określa ideę oraz ogólny kierunek rozwoju instytucji doradczej i dziedziny, którymi powinna się zajmować (tj. filozofię działania – credo). Ustalenie misji zwykle zaczyna się od sformułowania roboczej wersji, która potem jest dopracowana na podstawie rozpoznania obszaru organizacji doradczej i postawienia diagnozy potrzeb rolników i mieszkańców wsi, określającej kierunki dalszych działań, wykorzystania posiadanych zasobów i szans rozwoju oraz kompensowania istniejących zagrożeń i słabości. Misja powinna być krótko sformułowana i łatwa do zapamiętania [Wiatrak 2005].

Misja organizacji doradztwa rolniczego nie powstaje w próżni, gdyż zależy ona od:

- realizowanej polityki rolnej oraz miejsca i roli w niej doradztwa rolniczego,
- interesariuszy doradztwa rolniczego i stopnia jego uspołecznienia,
- zakresu korzystania z usług doradczych i istniejących potrzeb doradczych,
- zasobów będących w jej dyspozycji oraz doświadczeń jej działania, sukcesów i porażek,
- sposobu zarządzania.

Przedstawione uwarunkowania powinny być uwzględnione przy sformułowaniu misji i wyznaczaniu głównego kierunku działań, a następnie zadań instytucji doradczej. Obecnie te instytucje nie mają ściśle wyznaczonych: wizji, misji i celów działania. Wynika to ze zmienności polityki wobec doradztwa rolniczego, jego usytuowania, zadań, wsparcia itp. [Kierunki 2001; Wiatrak 2003b]. W związku z tym te organizacje mają trudności w działaniu i często postępują zgodnie z modelem: *Kryzys i co dalej?* lub *Pływanie z prądem*. Sytuacja taka nie sprzyja osiąganiu sukcesu i dążeniu do *bycia najlepszym* (rysunek 1). Wymaga zmiany i określenia wizji doradztwa rolniczego i instytucji doradczej, a jednocześnie warunków działania, które nie będą stwarzały zagrożeń w funkcjonowaniu. Jest to konieczne,

jeśli chce się wdrażać zmiany na wsi polskiej, zmiany strukturalne – ujęte w długofalowym planie strategicznym. Podstawą takich działań może być sformułowanie ***wizji instytucji doradczej*** następująco: *Działania doradcze podstawą zmian oblicza polskiej wsi.*

Zagrożenie istnienia	Wizja przyszłości: nie ma	Wizja przyszłości: jest
są	Kryzys i co dalej? *Jak dopłynąć do brzegu?*	Zwrot przez rufę *Jak wykorzystać szansę jaką jest kryzys?*
nie ma	Pływanie z prądem *Co robić dalej?*	Być najlepszym *Jak zawojować świat?*

Z kolei ***misję instytucji*** doradztwa rolniczego można określić następująco: *wspomaganie rolników w ocenie istniejącej sytuacji i pomaganie w wyciąganiu wniosków dotyczących dalszych działań i dostosowań oraz udzielanie pomocy w podejmowaniu decyzji.* Doradca pokazuje rolnikowi różne warianty rozwiązań, ich zalety i wady, ale ostateczną decyzję podejmuje rolnik. Można więc powiedzieć, że ***podstawowym celem doradztwa*** *jest pomaganie ludziom, aby pomagali sobie sami.* Z kolei ***podstawowym zadaniem doradztwa rolniczego*** jest pomoc producentom rolnym poprzez: dostarczenie informacji o dostosowaniach do istniejącej sytuacji produkcyjnej i wymaganiach produkcyjno-produktowych, warunkach i możliwościach podejmowania kierunków produkcji zapewniających poprawę efektywności gospodarowania lub co najmniej jej nie zmniejszanie, możliwościach sprzedaży wytworzonej produkcji rolniczej, możliwości wykorzystania dodatkowych źródeł dochodu związanych z produkcją rolniczą, usprawnieniach w wprowadzeniu gospodarstwa domowego itp. Ważne w tym miejscu jest określenie jakiego rodzaju będzie ta pomoc, kto będzie ją finansował i przez jaki okres Ponadto należy określić: jakiego rodzaju instytucje będą świadczyły pomoc doradczą, czy będzie specjalizacja tych instytucji, czy będzie konkurencyjność tych organizacji, czy też współpraca i wzajemne uzupełnianie [Wiatrak 2003a]. Wymienione zagadnienia i inne tego rodzaju – jako ***wyznaczniki sposobu funkcjonowania doradztwa rolniczego*** – należy sformułować przed reformowaniem i przygotowania jego zmian w formie ujęcia systemowego.

3. Podział obszarów doradztwa rolniczego dla różnych organizacji

Współczesną tendencją doradztwa rolniczego w krajach rozwiniętych jest zmniejszanie się roli doradztwa państwowego, na rzecz doradztwo finansowanego przez rolników lub doradztwa komercyjnego (np. Anglii, Holandii, Danii). Z ko-

lei w krajach w Austrii, Francji i częściowo w Niemczech doradztwo rolnicze jest podporządkowane izbom rolniczym. Forma doradztwa w zasadniczym stopniu zależy od sposobu jego finansowania, z budżetu państwa lub ze środków rolników [Kierunki 2000; Kierunki 2001]. Biorąc jednak pod uwagę niskie dochody rolników i państwa w okresie transformacji gospodarki wydaje się, że ***obecnie w Polsce doradztwo rolnicze powinno mieć charakter publiczny***, tzn. państwowy, dostępny dla wszystkich rolników i przez nich zarządzany. Uwzględnić jednak trzeba, że środków z budżetu nie ma zbyt dużo, co wymaga określenia sposobów ich wydatkowania i racjonalnego gospodarowania. Wszystko to wskazuje, że jednocześnie powinny być określone warunki i czas zmian w funkcjonowaniu doradztwa. W tym celu istnieje potrzeba rozwoju i świadczenia usług doradczych przez system różnych instytucji (publicznych, samorządowych, prywatnych), wzajemnie się uzupełniających i zróżnicowanych pod względem finansowania, których znaczenie – jak w innych krajach – powinno stopniowo wzrastać. Poza tym istnienie takiego systemu łatwiej pozwoli zrealizować zalecenia Rady WE w sprawie doradztwa rolniczego.

Różne źródła finansowania i różne cele działania poszczególnych instytucji znajdują odbicie w ich podejściu do doradztwa. Jeśli tak, to należy się zastanowić, czym powinno zajmować się głównie doradztwo prowadzone przez organizacje rolników (związki zawodowe, izby rolnicze), a czym doradztwo państwowe, czym też wreszcie doradztwo ze strony instytucji współpracujących z rolnictwem (np. służb surowcowych przemysłu spożywczego). W wielu krajach ***organizacje rolników o charakterze społecznym*** (samorządowym) zajmują się głównie doradztwem socjalnym i prawnym, a następnie dopiero doradztwem specjalistycznym, o charakterze technologicznym. Podobnie ***wyspecjalizowane organizacje rolników*** (np. związki producentów) zajmują się doradztwem specjalistycznym, o charakterze technologicznym. ***Przemysł spożywczy***, potrzebując produktów o określonych standardach i wymaganiach, również zajmuje się doradztwem specjalistycznym. Ponadto ***przedsiębiorstwa handlowe i usługowe***, sprzedające środki produkcji i usługi dla rolnictwa zajmują się doradztwem, promując swoje produkty, pokazując ich zastosowanie itp. W Polsce są początki takich działań i należy je kontynuować w przyszłości w celu podziału zakresu działań między różne podmioty. ***Co więc pozostaje doradztwu publicznemu? Jest to przede wszystkim doradztwo ekonomiczne, socjalno-ekonomiczne i rolniczo-środowiskowe.*** Jednocześnie ważnym obszarem działania doradztwa publicznego są zagadnienia związane z realizacją polityki gospodarczej i upowszechniania postępu rolniczego oraz nowych form gospodarowania. Biorąc pod uwagę istniejącą sytuację społeczno-gospodarczą na wsi i w rolnictwie, w szczególności niską skalę produkcji rolniczej i jej niedostateczną jakość, niski stopień opłacalności rolnictwa, niedostateczne dochody ludności rolniczej, wysoki poziom zatrudnienia rolniczego

itp., należy zapewnić pomoc ludności rolniczej w postaci doradztwa, gdyż brakuje jej środków na sfinansowanie. To wynika również z tego, że inne organizacje nie wykształciły w pełni pola swojej działalności w zakresie działalności doradczej. W związku z tym zakres działalności publicznych jednostek doradczych powinien być szerszy do czasu, gdy nie będzie oferty doradczej z innych instytucji, która zaspokoi potrzeby rolników w tym zakresie [Wiatrak 2003a].

Z kolei biorąc pod uwagę zadania wynikające z transformacji gospodarczej oraz integracji z Polską z Unią Europejską należy zastanowić się, jaka instytucja będzie odpowiedzialna za te zadania: czy będzie to instytucja doradcza, czy też inna realizująca działania ściśle administracyjne. W moim przekonaniu powinno być dwie instytucje, o zróżnicowanym polu działania, ale ściśle z sobą współpracujące. ***Dla świadczenia usług doradczych być może nie ma to dużego znaczenia, natomiast odgrywa to dużą rolę w uwiarygodnieniu doradztwa, a głównie doradców bezpośrednio współpracujących z rolnikami.*** O efektywności pracy doradczej decyduje bowiem w dużym stopniu wzajemne zaufanie i pomoc, a nie oddziaływanie administracyjne. Dwie instytucje doradcze w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich powinny tworzyć różne struktury, realizujące odmienne zadania i różniące się obszarem działania [Wiatrak 2003a]:

Struktura I – administracyjno-doradcza (bardziej administracyjna), mająca charakter jednostki krajowej, bezpośrednio podporządkowana resortowi rolnictwa i rozwoju wsi.

Struktura II – doradcza (czysto doradcza), bezpośrednio podporządkowanej wojewodzie lub Sejmikowi Wojewódzkiemu – o dwóch szczeblach organizacyjnych: wojewódzkim i powiatowym.

Zadania będące w zakresie ***struktury administracyjno-doradczej*** dotyczyć powinny głównie następujących problemów:

- przygotowania wsi i rolnictwa do zachodzących zmian (transformacji społeczno-gospodarczej i integracji ze strukturami UE),
- realizacji polityki gospodarczej (również o charakterze interwencyjnym) oraz wymagań związanych z dostosowaniem rolnictwa do wymogów z Unią Europejską.

Przedstawione zadania mają tylko częściowo charakter doradczy lub doradczo-informacyjny, przy czym w miarę integracji Polski z Unią Europejską i wypełniania wymagań coraz więcej zadań będzie miało charakter administracyjny (np. dotyczący ustalania kwot mlecznych, dostosowania wymagań sanitarnych produkcji rolniczej i jakości produktów). Spełnianie poszczególnych wymagań przez rolników, sprawdzanie ich wykonania itp. nie może być wykonywane poprzez doradców, których zadaniem jest pomoc, a nie egzekwowanie wymagań. W związku z tym istnieje potrzeba rozdzielenia doradztwa sensu stricto od realizowania polityki gospodarczej i jej wymogów, choćby były one najbardziej pomocne rol-

nikom i sprzyjały realizacji ich celów (zwłaszcza w dłuższym okresie); oczywiście zakładam, że tak będzie.

Przy ustalaniu takiego rozdziału zadań należy również uwzględnić doświadczenia europejskie, które wskazują, że utrzymywanie wspólnej instytucji doradczej dla doradztwa sensu stricto i doradztwa typu administracyjnego nie jest korzystne. Na przykład wyniki badań w Irlandii wskazują, że zdecydowana większość pracy doradców skupia się obecnie na „papierkowej" pracy – związanej m.in. ze Wspólną Polityką Rolną, a nie na poradach dotyczących produkcji rolniczej i prowadzenia gospodarstwa [Kierunki 2000]. Biorąc pod uwagę te zależności w warunkach polskich można uniknąć tych niedogodności, tworząc oddzielne struktury i rezerwując obszar pracy doradczej dla właściwych jej wymiarów, w tym wynikających z przynależności do UE i dokonujących się przemian. Polska wchodząc w struktury UE musi dostosować się do realizowanej polityki rolnej, a to oznacza konieczność przemian strukturalnych gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich.

Struktura administracyjno-doradcza powinna mieć dwu- lub trójszczeblowe umocowanie (w pierwszym – szczebel centralny i wojewódzki, a w drugim również powiatowy). Rozwiązania organizacyjne tego typu doradztwa mogą być co najmniej dwa:

- typowo administracyjne – osoby zajmujące się pracą tego typu są pracownikami urzędów państwowych (ministerstwa, województwa), tworząc odpowiednią komórkę organizacyjną lub też będąc częścią składową innej;
- administracyjno-doradczą, w której osoby zajmujące się tego typu pracą są zatrudnione w specjalnie powołanej jednostce krajowej, która ma swoje oddziały (delegatury) lub też ośrodki na szczeblu wojewódzkim oraz przedstawicieli w powiecie.

Z dwóch przedstawionych możliwości optowałbym za drugą, która wymaga tworzenia oddzielnej struktury, ale jest powołana w ściśle określonym celu i spełnia – obok zadań administracyjnych – zadania doradcze. Taka instytucja, jeśli dobrze pracowałaby, mogłaby szybciej uzyskać wiarygodność niż np. urząd wojewódzki zajmujący się różnymi sprawami. Przy przyjęciu drugiego rozwiązania na szczeblu centralnym działa instytucja podporządkowana resortowi rolnictwa. Taką rolę mogłoby pełnić obecne Centrum Doradztwa Rolniczego, ale należałoby zastanowić się nad jego strukturami regionalnymi (z punktu widzenia pokrycia całego obszaru Polski), albo też Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Najbardziej predysponowaną jednostką – ze względu na zakres dotychczasowej pracy – jest Centrum Doradztwa Rolniczego, które – przejmując nowe działania – nadal powinno zajmować się metodyką doradztwa rolniczego, doskonaleniem doradców, opracowywaniem analiz i prognoz w zakresie rozwoju doradztwa rolniczego, tworzeniem i prowadzeniem centralnego systemu informacji i baz da-

nych na potrzeby doradztwa doradztwa itp. [Ustawa 2004]. Przyjmując takie rozwiązanie należałoby zastanowić się nad zmianą nazwy, np. ***Krajowe Centrum Doradztwa ds. Rozwoju Wsi i Rolnictwa.*** Ponadto należy uwzględnić, że przy innych rozwiązaniach (np. z ARiMR) utrzymanie krajowej instytucji doradczej jest wskazane ze względów metodycznych, szkoleniowych itp.

Struktura czysto doradcza – o dwóch szczeblach organizacyjnych: wojewódzkim i powiatowym. Na szczeblu wojewódzkim znajduje **się *Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego*** (WODR), którego rejon znajduje w każdym powiecie. Ta instytucja mogłaby być podporządkowana – jak pisałem – wojewodzie lub Sejmikowi Wojewódzkiemu, w zależności od przyjętego rozwiązania. Ze względu na finansowanie tej działalności przez budżet państwa, na określone cele doradztwa i rozliczanie tych środków, lepsze byłoby jej usytuowanie w Urzędzie Wojewódzkim. Z kolei, ze względu na wyznaczanie zadań doradczych i ich dostosowanie do konkretnych potrzeb rolników, zróżnicowanych przestrzennie oraz uwiarygodnienie działań lepiej byłoby, aby umieścić ją w Sejmiku Wojewódzkim.

W tej strukturze doradztwa realizowane zadania doradcze dla ludności rolniczej i wiejskiej powinny obejmować następujące sfery:

- przygotowania rolników i mieszkańców wsi do rozpoznawania występujących sytuacji problemowych oraz zarządzania, podejmowania samodzielnych decyzji i skutecznych działań w tym zakresie;
- upowszechnianie postępu rolniczego oraz nowych form gospodarowania w rolnictwie i w jego otoczeniu;
- urządzanie gospodarstw i wsi oraz gospodarowanie zgodnie z kodeksem dobrych praktyk rolniczych;
- dostosowania się rolników do istniejących warunków gospodarowania oraz wymagań władz administracyjnych i samorządowych, zagospodarowania funduszów w ramach programów pomocowych i strukturalnych itp., a więc m. in. do zadań i wymagań stawianych przez strukturę I (doradczo-administracyjną);
- szkolenia rolników w podanych zakresach.

WODR, spełniając przedstawione zadania doradcze, powinien dążyć do przygotowania rolników do zachodzących przemian oraz korzystania z pomocy innych instytucji pracujących na rzecz wsi i rolnictwa. Chodzi tutaj przede wszystkim – jak pisałem – o doradztwo rolnicze, którego celem jest racjonalność działań zgodnie z zasadą, że optymalne działania nie zawsze muszą łączyć się z maksymalnym wykorzystaniem posiadanych zasobów. Trzeba uwzględnić rachunek ekonomiczny dotyczący ponoszenia nakładów, wykorzystania posiadanych zasobów, uczestnictwa w różnych projektach, możliwości skorzystania ze środków pomocowych itp. w istniejących i przewidywanych warunkach działania. W tym

celu należy przygotować rolników (szkolenia, doradztwo, pomoc w konstruowaniu biznesplanów itp.), aby wybrać działania najbardziej korzystne dla rolnika. Podkreślić należy, ze w rozporządzeniach unijnych taki rodzaj doradztwa jest przeznaczony przede wszystkim do gospodarstw towarowych, dlatego też należy stworzyć warunki do przekształceń dla pozostałej grupy gospodarstw.

Podstawą działania WODR jest doradztwo rolnicze, ale należy uwzględnić również potrzeby doradcze mieszkańców wsi w zakresie rozwoju wielofunkcyjnego i kreowania przedsiębiorczości rolniczej. W związku z tym powstaje pytanie: czy doradcy WODR powinni zajmować się także doradztwem związanym z rozwojem obszarów wiejskich? Są różne opinie na ten temat. Uważam, że działalność ta może być pomocnicza w jednostkach doradztwa rolniczego i jedynie mieć większe znaczenie w działalności pozarolniczej związanej z rolnictwem (np. w agroturystyce). Jednak przejściowo, gdy nie ma innej pomocy doradczej i gdy większość gospodarstw rolniczych nie jest powiązana z rynkiem, istnieje potrzeba zajęcia się tego typem doradztwem. Docelowo jednak tworzeniem systemu doradztwa w zakresie przedsiębiorczości i zagospodarowania obszarów wiejskich powinny zająć się inne instytucje, poczynając od struktury administracyjno-doradczej, koordynującej działania w tym zakresie. Konieczne jest powstawanie biur i agencji rozwoju lokalnego, funduszy regionalnych itp., a w ślad za tym – organizacji lokalnych, tworzących ośrodki rozwoju gospodarczego i wspierających kreowanie przedsiębiorczości. Sprzyjanie rozwojowi nowych instytucji świadczących doradztwo w zakresie rozwoju przedsiębiorczości na wsi powinno być jednym z kierunków przyszłych działań, które będą zmierzały do zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich i wykorzystania posiadanych zasobów.

Niezależnie jednak od przyjętych rozwiązań, w każdym modelu funkcjonowania doradztwa powinno być miejsce na Społeczne Rady Doradztwa Rolniczego (usytuowane w Urzędzie Wojewody lub Sejmiku Marszałkowskim w zależności od przyjętego wariantu rozwiązania), które zapewniałyby wpływ rolników na wyznaczenie działań i ich realizowanie. Uspołecznienie pracy doradczej jest również konieczne ze względu na kontrolowanie kierunków działania, aby były zgodne z potrzebami rolników i sprzyjały im w dostosowaniu gospodarstw do istniejących warunków działania.

Osobną sprawę stanowi doradztwo świadczone przez instytuty naukowo-badawcze i uczelnie (głównie rolnicze). W Polsce, w dotychczasowych rozwiązaniach, uczelnie w małym stopniu zajmowały się doradztwem, natomiast uczestniczyły w doskonaleniu zawodowym służb doradczych. Ten charakter współpracy (przede wszystkim szkoleniowy) powinien być utrzymany w przyszłości. Szkoły wyższe (uniwersytety) są bowiem najlepiej przygotowane do prowadzenia stałego doskonalenia zawodowego doradców. Z kolei instytuty naukowe-badawcze powinny zajmować się – oprócz doskonalenia zawodowego – prowadzeniem prac wdrożeniowych i do-

radztwem. Dotyczy to przede wszystkim instytutów resortu rolnictwa, których zadaniem jest oddziaływanie na gospodarowanie w agrobiznesie i zapewnienie efektywności działań w tym zakresie. W związku z tym placówki naukowo-badawcze powinny również zajmować się doradztwem o charakterze technologicznym i ekonomicznym, przy czym rodzaj doradztwa powinien wynikać z charakteru badań instytutów. Powiązanie wyników badań naukowych z praktyką rolniczą odbywa się za pośrednictwem szkół rolniczych i doradztwa rolniczego, które to informują o nowych rozwiązaniach, zachodzących zmianach w technologiach wytwarzania, wymaganiach odnośnie produktów gotowych itp. Przygotowują więc *przedpole* do ich zastosowania poprzez nauczanie, demonstracje, pokazy itp.

4. Uwagi końcowe

W Polsce należy wypracować system dostosowany do naszych potrzeb, uwzględniający proces restrukturyzacji rolnictwa i gospodarki narodowej oraz integrację z krajami UE. System doradztwa rolniczego i spełnianych przez niego zadań powinien wynikać z realizowanej polityki społeczno-ekonomicznej względem wsi i rolnictwa [Rozporządzenie 2004; Ustawa 2004]. W związku z tym w pierwszej kolejności należy określić politykę przemian strukturalnych rolnictwa i wsi (cele strategiczne działania, a na tej podstawie cele bieżące), z której powinny wynikać zadania do doradztwa rolniczego i jego usytuowania. Jest to konieczne, a zwłaszcza w warunkach ograniczonych funduszy na modernizację rolnictwa, aby krok po kroku móc realizować przyjęte cele, które zarazem warunkują działania następne. Doradztwo rolnicze powinno wzmacniać te procesy, pomagając ludności rolniczej dostosować się do istniejących warunków życia i pracy oraz rozwiązywać ich problemy.

W systemie doradztwa rolniczego jest miejsce dla różnych instytucji (organizacji), które chcą zajmować się doradztwem (lub też mają doradztwo w zakresie swego działania). Instytucje te sięgając po środki budżetowe powinny realizować cele, na jakie zostały one przeznaczone. Uzyskując więc środki na działania z budżetu stają się realizatorami polityki rolnej, gdyż ten co płaci, wymaga określonego sposobu działania. Biorąc pod uwagę taką zależność nie uwzględniłem w proponowanych strukturach doradczych organizacji społecznych rolników, jakimi są na przykład Izby Rolnicze, które będąc organizacją samorządową powinni dbać o interesy rolników, w tym m. in. poprzez wpływ na politykę rolną i korzystne rozwiązania dla rolnictwa i rolników. Mogą również zajmować się doradztwem rolniczym, socjalnym, prawnym itp., finansowanym z własnych środków.

W obecnym okresie, gdy dochody rolników są niedostateczne jest miejsce dla szerszego działania państwowego doradztwa rolniczego, jednak w późniejszym okresie należy zastanowić się i stworzyć warunki dla różnego rodzaju instytu-

cji (np. dla służb plantacyjnych przemysłu spożywczego, czy też instytucji prywatnych doradztwa rolniczego lub też samorządowych). W związku z tym zakres działań jednostek publicznych doradztwa powinien stopniowo ograniczać zagadnienia doradztwa technologicznego na rzecz – jak pisałem – doradztwa ekonomicznego, doradztwa socjalno-ekonomicznego i doradztwa rolniczo-środowiskowego. Doradztwo ekonomiczne – dotyczące m. in. zarządzania gospodarstwem, prowadzania analiz ekonomicznych, wyboru racjonalnych kierunków itp. – powinno być skupione w Wojewódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego (w II strukturze), natomiast doradztwo socjalno-ekonomiczne (łącznie z doradztwem w zakresie wielofunkcyjnego rozwoju wsi) powinno być świadczone głównie przez Krajowe Centrum Doradztwa ds. Rozwoju Wsi i Rolnictwa i kolejno przez Ośrodek Rozwoju Wsi i Rolnictwa lub inne równorzędne instytucje (w zależności od przyjętego rozwiązania). Z kolei doradztwo rolno-środowiskowe powinno być realizowane w obydwu strukturach doradczych.

Podkreślić należy, że zobowiązanie krajów członkowskich UE do zapewnienia doradztwa dla rolników w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem, wraz z przestrzeganiem standardów dotyczących ochrony środowiska, bezpieczeństwa żywności, zdrowia i dobrostanu zwierząt, powinno sprzyjać różnorodności doradztwa i jego komercjalizacji. W celu wywiązania się z tych zobowiązań działania doradcze mogą być przekazane innych jednostkom, w tym organizacjom prywatnym. *Odbywać się to może np. poprzez przetargi w ramach **partnerstwa publiczno-prywatnego*** [Ustawa 2005] *i uzyskania np. koncesji w określonym czasie, wraz z określeniem warunków jej przedłużania i odbierania.*

LITERATURA

1. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych. Praca zbiorowa pod redakcją M. Drygasa, J. Kani i A. Wiatraka. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa 2001.
2. Kierunki zmian w systemach doradztwa rolniczego na świecie. Praca pod red. J. Kani i M. Drygasa. Wyd. MSDR, Kraków 2000.
3. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego.
4. Skórnicki H. (2005): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego" nr 4, s. 7-13.
5. Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 r., Dz. U. Nr 251, poz. 2507.
6. Ustawa o partnerstwie publiczno-prywatnym z 28 lipca 2005 r. Dz. U. Nr 169, poz. 1420.
7. Wiatrak A. P. (2003a): Charakterystyka, ocena i kierunki doskonalenia doradztwa rolniczego w Polsce. „Wieś i Rolnictwo" nr 4, s. 20-34.

8. Wiatrak A. P. (2003b): Doradztwo rolnicze w Polsce w latach 1989-2002. „Zeszyty Naukowe SGGW – seria Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej", nr 49, s. 73-82.
9. Wiatrak A. P. (2005): Misja instytucji doradztwa rolniczego w świetle uwarunkowań jej działalności. „Wieś Jutra" nr 5, s. 30-32.

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK

WIZJA I MISJA DORADZTWA ROLNICZEGO JAKO WYZNACZNIKI STRUKTURY ORGANIZACYJNEJ JEDNOSTEK DORADCZYCH

STRESZCZENIE

W artykule analizowano przyszły model doradztwa rolniczego, zwracając uwagę na uwarunkowania działania jednostek doradczych i ich możliwości realizacji potrzeb rolników. Podstawą rozważań było określenie, że doradztwo rolnicze powinno wzmacniać procesy transformacji, pomagając ludności rolniczej dostosować się do istniejących warunków życia i pracy oraz rozwiązywać ich problemy. W systemie doradztwa rolniczego jest miejsce dla różnych instytucji (organizacji), które chcą zajmować się doradztwem. Instytucje te sięgając po środki budżetowe powinny realizować cele, na jakie zostały one przeznaczone. Ważne też są ich własne cele, wyznaczane przez wizję i misję instytucji doradczych, a zwłaszcza w kontekście uwiarygodnienia pracy doradczej. Biorąc to pod uwagę analizowano dwie struktury doradcze: sensu stricto doradczą i administracyjno-doradczą.

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK

VISION AND MISSION OF AGRICULTURAL ADVISORY AS DETERMINANTS OF THE ADVISORY UNITS ORGANIZATIONAL STRUCTURE

SUMMARY

In this article were analysed the future model of agricultural advisory, paying back attention on condition of activity the advisory units and their possibility of realisation the needs of farmers. The basis of considerations was qualification that agricultural advisory should strengthen the processes of transformation, helping the agricultural population to adjust to existing conditions of life and job, and also to solve their problems. In system of agricultural advisory is place for different institutions (organisation), which they want to deal with advisory. These institutions reaching after budget funds should realise the aims, they on what became designed. Important the own aims, marked by vision and mission of advisory institutions, and also especially in context authenticating advisory job It this under attention taking was analysed was two advisory structures: sense strict advisory and administrative - advisory.

ANNA POTOK

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

I. Wprowadzenie

Zaproszenie do zaprezentowania swojego stanowiska przyjęłam ze względu na swoje wieloletnie zaangażowanie w sprawy doradztwa rolniczego. Byłam odpowiedzialna za restrukturyzację doradztwa na początku przemian ustrojowych, uczestniczyłam też bezpośrednio, lub byłam pilnym obserwatorem prowadzonych przez wiele lat nieskutecznych prób ustawowego uregulowania statusu doradztwa w Polsce. Od dłuższego czasu nie jestem już związana zawodowo z państwowym doradztwem rolniczym, ani nie prowadzę badań na ten temat. Uznałam jednak, że brak bezpośredniego zaangażowania pozwala mieć dystans do sprawy, a spojrzenie z boku może mieć pewną wartość. W swoim opracowaniu w dużym stopniu opieram się na publikacjach i różnych dokumentach związanych z tematem, jednakże nie uzyskałam dostępu do nie opublikowanych materiałów i najnowszych danych, których znajomość zapewne pozwoliłaby na głębszą analizę problemu.

Doradztwo rolnicze w minionych 16 latach przeżywało lepsze i gorsze okresy. Na ogół status państwowych służb doradczych nie był najwyższy, czego wyrazem jest m.in. jego niska od kilku lat pozycja w strukturach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi,[1] a także nie najwyższa pozycja w rankingu instytucji rolniczych. System doradztwa rolniczego w Polsce jest także przykładem niszczącego wpły-

[1] Od wielu lat brak w Ministerstwie zespołu o odpowiednio wysokiej randze, którego zadaniem byłoby wypracowanie strategicznych rozwiązań w doradztwie, współpraca z wojewodami, koordynowanie współpracy z innymi jednostkami zaangażowanymi we wdrażanie WPR i SPO, a także stały monitoring działań JDR; mam też wrażenie, że zarówno Ministerstwo, jak i JDR nie otrzymują oczekiwanego wsparcia z Centrum Doradztwa w Brwinowie, mimo zaangażowania tam wraz z oddziałami około 200 osób.

wu na instytucje publiczne nacisków politycznych i wpływów różnych grup interesów. W najgorszym okresie doprowadziło to do absurdalnych rozwiązań organizacyjnych i rozbicia jednolitego systemu organizacyjnego doradztwa. Dopiero akcesja Polski do UE zmusiła polityków do podjęcia konkretnych działań, które doprowadziły do uchwalenie Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego. Pozwoliło to na pewne ustabilizowanie sytuacji doradztwa państwowego, podniesienie jego rangi i otworzyło drogę do prac nad doskonaleniem systemu.

Próba podsumowania rocznego już działania ośrodków doradztwa rolniczego pod rządami nowej ustawy, a dodatkowo już w warunkach naszego członkowstwa w UE, nie jest łatwa. Nie znalazłam bowiem żadnych badań oceniających w obiektywny sposób, przez zewnętrzne instytucje badawcze, efektywności funkcjonowania całego systemu doradztwa państwowego. Brak pełniejszych informacji na temat nowych zadań doradztwa, a przede wszystkim sposobu i metod ich realizacji, brak informacji na ile doradztwo identyfikuje potrzeby rolników i je realizuje i z którymi grupami beneficjentów głównie współpracuje. Niewiele wiem o nakładach finansowych w rozbiciu na różne źródła finansowania, a także na temat ogólnej efektywności zarządzania poszczególnymi ośrodkami doradztwa w ich nowej sytuacji prawnej. Bez tego typu badań, najlepiej powtarzanych w regularnych odstępach czasu, trudno jest w sposób odpowiedzialny formułować propozycje ewentualnych zmian. Mimo wagi, jaką słusznie przypisuje się systemowi państwowego doradztwa rolniczego w Polsce i niemałych kosztów jego działania ponoszonych przez podatników – nigdy nie był on poddany kompleksowemu audytowi, ani klasycznym studiom efektywności jego działania a przyczynkowe badania, prowadzone przez liczne katedry doradztwa rolniczego, są w tym kontekście mało przydatne. Dlatego z dużym zadowoleniem przeczytałam, że w ramach celów I i II rzędu opracowanych przez MRiRW, do realizacji na lata 2006-2009, proponuje się zadanie zatytułowane: *„Ocena funkcjonowania ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 r., a w szczególności w zakresie zadań JDR i możliwości finansowania JDR, ewentualnie zmian ustawy"*. Proponuję, aby odbywające się obecnie konferencje zainicjowały dyskusję na temat zmian, ale ostatecznie decyzje aby zostały podjęte w oparciu o wyniki tej oceny. Istnieje już w Polsce wiele wysoko specjalistycznych zespołów, które takiej oceny mogą dokonać w ciągu kilku miesięcy. Sądzę, że nie należy w tym przypadku oszczędzać, bo źle przeprowadzone badania i niewłaściwe decyzje podjęte w oparciu o ich wyniki kosztują znacznie więcej.

Jednocześnie jednak pragnę podkreślić, że Ośrodki Doradztwa Rolniczego silnie wrosły w polską wieś i reprezentują wielki potencjał organizacyjny i równie duży kapitał ludzki, a potrzeba ich istnienia nie jest kwestionowana. Tym bardziej **wszelkie rozważania dotyczące zmian systemu należy prowadzić ostrożnie i odpowiedzialnie, starając się przede wszystkim nie szkodzić.**

W swoim artykule przedstawiłam kilka uwag na temat aktualnej sytuacji doradztwa rolniczego w Polsce, zasygnalizowałam trendy europejskie i światowe dotyczące zmian w służbach doradczych i podjęłam próbę zaprezentowania proponowanych zmian w polskim systemie doradztwa rolniczego. Ze względu na rozległość tej tematyki nie omówiłam szerzej spraw związanych z misją i celami doradztwa, z charakterystyką jego beneficjentów, metodyką pracy doradczej, czy też z zagadnieniami statusu doradcy rolniczego. Nie znaczy to, że nie doceniam wagi tych spraw i ich znaczenia dla efektywności całego systemu.

II. Kontekst aktualnej sytuacji państwowego doradztwa rolniczego w Polsce

1. Ponad rok jednostki doradztwa rolniczego (JDR) funkcjonują w ramach nowej ustawy – mimo braku obiektywnego audytu tego okresu, określone efekty są oczywiste. Powiększyły się źródła finansowania JDR, dzięki czemu wzrosły wydatnie ich przychody. Zawdzięczać to należy różnym formom działalności gospodarczej JDR, oraz realizacji projektów finansowanych ze źródeł unijnych, głównie (ale nie tylko) w ramach SPO *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich.* Brak mi jednak danych, aby ocenić jaka jest struktura przychodów i jaki poziom jej regionalnego zróżnicowania. Prawdopodobnie w niektórych JDR pozabudżetowe źródła finansowania mogą zbliżać się lub nawet już przekraczać 50% przychodów. Bardzo ostrożnie, ale jednak zapoczątkowano proces komercjalizacji doradztwa – wprowadzono możliwość pobierania opłat za niektóre usługi doradcze. Stale wzrastała też w tym czasie liczb obowiązków doradców, a szczególnie zadań związanych z wdrażaniem różnych form pomocy unijnej i dostosowania rolnictwa do wymagań UE.
   Czy w efekcie wzrosła liczba zatrudnionych osób w systemie doradztwa? – wydaje się, że w większości JDR nie. Brak mi danych aby ocenić, na ile nastąpił wzrost wynagrodzeń doradców i podniósł się poziom ich motywacji, a także na ile zmienił się standard ich pracy (możliwości dojazdu do beneficjentów, korzystania z telefonów, wyposażenia w sprzęt komputerowy itp. – sytuacja w tym zakresie w latach ubiegłych była alarmująca).
   Mimo braku potwierdzenia jej w formie badań ośmielam się jednak postawić tezę, którą postrzegam jako szczególnie ważną. Otóż uważam, że Rady Społeczne Doradztwa Rolniczego powołane w oparciu o ustawę, mają charakter wybitnie fasadowy. Wynika to zarówno z ich usytuowania i sposobu powoływania, jak i – przede wszystkim - z przyznanych im kompetencji wyłącznie opiniodawczo-doradczych. Rady te nie mogą stanowić uzasadnienia dla głoszonej opinii o pełnym uspołecznieniu systemu doradztwa rolniczego w Polsce i dzięki temu dobrej identyfikacji potrzeb rolników.

2. **Dominacja zadań związanych z realizacją WPR i SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich"** Obszerniejsze badania z ostatnich lat, w których poruszano też zagadnienie przydatności służb ośrodków doradztwa rolniczego, wykonano na zlecenie UKIE [Szanse....2003]. Najwcześniejsze z nich, dotyczą okresu wdrażania programu SAPARD i pochodzą z przełomu 2003/04 roku – sądzę, że wiele ówczesnych wniosków jest nadal aktualnych. Na ogół doradcy potrafili trafnie określić zarówno podstawowe bariery (aktualne i przyszłe) w ich pracy, jak i przewidzieć rozwój sytuacji związanej z wdrażaniem WPR i SPO. Badania wykazały, że wysoki był wówczas poziom frustracji doradców wynikający z braku dostatecznych informacji o warunkach korzystania i wymaganiach poszczególnych działań PROW i SPO oraz o procedurze aplikacyjnej. Doradcom towarzyszył - jak się okazało uzasadniony - lęk przed zbyt późnym otrzymywaniem wiążących, ostatecznych i szczegółowych wersji wymagań i warunków obu programów, a do pewnego stopnia również obawa przed przypisywaniem im odpowiedzialności za problemy, które mogą się pojawić w związku z opóźnieniami i błędnymi, lub niepewnymi informacjami. Doradcy liczyli wówczas, że błędy zdefiniowane przy wdrażaniu SAPARD-u, nie zostaną powtórzone przy wdrażaniu WPR i SPO po wejściu Polski do UE. Niestety, pomylili się, bo błędów tych nie uniknięto. Dlatego, mimo sygnalizowanych różnych uchybień i niedostatków, na ogół niezależnych od służb doradczych, należy z uznaniem wyrazić się o ich zaangażowaniu w proces wdrażania WPR i SPO, czego efektem jest w zasadzie poprawny przebieg działań związanych z dopłatami bezpośrednimi i znaczna liczba złożonych wniosków w ramach PROW i SPO. Potwierdzają tę pozytywną opinię kolejne raporty z badań zleconych przez UKIE [Opinie.... 2005], w których rolnicy postrzegają ODR-y jako podstawowe źródło informacji o wymaganiach unijnych i programach wsparcia ze strony UE. Wniosek z badań stwierdzał, że „lokalne i wojewódzkie struktury ODR są organizacją, z którą rolnicy wiążą największe nadzieje na wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań wswoich gospodarstwach i organizacją, która budzi jednocześnie w tym zakresie ich zaufanie". Podobnie w badaniach z grudnia 2005 r. pozytywnie oceniono informacyjną misję ODR-ów.

3. **Niedostatek doradztwa związanego z rozwojem przedsiębiorczości.** Istniejący aktualnie system jej wspomagania – wspierany głównie przez PARP, ale także realizowany przez inne instytucje: m.in. w ramach SPO Rozwój Zasobów Ludzkich, ZPORR i program EQUAL - w niedostatecznym stopniu pomaga mieszkańcom wsi, a potrzeby w tym zakresie są duże i będą stale rosły. Konieczne wydaje się stworzenie sieci partnerskiej współpracy w tym zakresie różnych instytucji i programów z uwzględnieniem potrzeb wsi. W partnerstwie tym JDR powinny znaleźć swoje ważne miejsce. Mam

nadzieję, że takie jest właśnie założenie Systemu centrów usług doradczych i pracy na poziomie gmin którego utworzenie przewiduje w swoich planach MRiRW. Rozwijanie przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy - to wyzwania, które mogą zadecydować o rozwoju polskich wsi.

4. **Dalszy rozwój różnych instytucji świadczących usługi doradcze,** prowadzonych przez zakłady przetwórcze (służby surowcowe), firmy zaopatrujące w środki produkcji, służby weterynaryjne, ale także przez samorząd rolniczy i nieliczne na razie organizacje pozarządowe – brak tu również głębszych badań i obiektywnej oceny. Ma też miejsce szybki rozwój firm prywatnych świadczących usługi doradcze i szkoleniowe dla rolników. Do Polski wchodzą też instytucje doradcze z krajów UE. Można zaobserwować początek selekcji tych firm przez rynek. Poziom świadczonych usług jest na razie bardzo zróżnicowany. Z czasem dotychczasowy monopolista - państwowe doradztwo rolnicze - może utracić wiele ze swojej pozycji, bo rośnie konkurencja między dostawcami usług. **Dlatego zdobycie zaufania i lojalności klienta staje się ważnym wyzwaniem warunkującym przetrwanie i sukces.**

5. **Doradztwo rolnicze należy do ustawowych obowiązków samorządu rolniczego,** który zgłasza gotowość wzięcia odpowiedzialności za realizację tego zadania. W ciągu minionych 10 lat Izby Rolnicze w większości województw umocniły się organizacyjnie i pomału odnajdują swoje miejsce w „świecie rolniczym". Wykształciły już licznych liderów i sprawnych organizatorów, uwolniły się od silnej dominacji politycznej, która w pierwszych latach zahamowała ich rozwój, zaczynają wywierać coraz silniejszy wpływ na kształt polityki rolnej kraju i pozyskują zaufanie rolników. Ich słabością wydaje się ciągle jeszcze bardzo małe zaangażowanie większości członków Izb w ich działania, a nawet brak u części rolników świadomości istnienia Izb jako ich reprezentanta. Dodatkowo, potencjał Izb jest zróżnicowany w poszczególnych województwach. Zaufanie minionych rządów do samorządu rolniczego nie było zbyt duże, co wyrażało się w niechęci do zlecania mu jakichkolwiek zadań, przewidzianych w ustawie o samorządzie rolniczym. Czy słusznie? I tu brak jest obiektywnych badań, a byłyby one niezbędne przed podjęciem decyzji o ewentualnym przekazaniu doradztwa rolniczego Izbom Rolniczym.

6. **Doradcy obciążani są coraz większa ilością zróżnicowanych zadań,** niejednokrotnie wymagających zdobycia w krótkim czasie nowej wiedzy i umiejętności. Z braku czasu i środków w małym stopniu realizowane są usługi związane z typowym doradztwem, to znaczy pomoc w identyfikowaniu problemów rolników i ich rozwiązywaniu (głównie określania możliwości rozwoju gospodarstwa, harmonijnego gospodarowania posiadanymi zasobami, pozyskiwania dodatkowych dochodów itp.). Czasochłonna po-

moc w korzystaniu z programów unijnych, głównie w przygotowywaniu wniosków (płatności bezpośrednie, PROW, SPO) powoduje, że doradcy stają się pomału *paper adviser*, jak podobną sytuację w Irlandii określił jeden z tamtejszych specjalistów.

7. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) Nr 1782/2003 konieczne jest **zapewnienie do dnia 1 stycznia 2007 doradztwa dla właścicieli gospodarstw o wysokiej produkcji towarowej** (FAS – Farm Advisory System) w zakresie podstawowych wymogów dotyczących zarządzania gospodarstwem, zgodnego z zasadami dobrej kultury rolnej, ochroną środowiska, bezpieczeństwem żywności, zdrowiem i dobrostanem zwierząt. Przygotowanie organizacyjne i merytoryczne do tego zadania w oparciu o JDR jest w Polsce w pełni możliwe i nie widzę zasadniczych przeszkód w jego szybkim wdrożeniu o ile będą w tym celu zapewnione środki.
8. Nie udało się zapobiec **rozrywaniu łańcucha Systemu Wiedzy Rolniczej**, do którego obok doradztwa zalicza się szkolnictwo i badania. Planowane zmiany ustawowe przewidujące przejęcie zarządzania szkolnictwem rolniczym przez MRiRW stworzy prawdopodobnie szansę zbliżenia szkolnictwa rolniczego do doradztwa. Brak mi natomiast wystarczającego optymizmu, aby uwierzyć, że nauka w Polsce stworzy ofertę na tyle atrakcyjną, aby mogła ona być „zassana" przez doradztwo. Prowadzone od 16 lat próby restrukturyzacji w tzw. „nauce resortowej' nie udały się dotychczas żadnemu ministrowi. Mam wrażenie, że większość instytucji naukowych pracujących dla rolnictwa - niniejszy wniosek nie dotyczy oczywiście wszystkich jednostek badawczych, których poziom jest zróżnicowany - musi najpierw uporać się ze swoimi problemami, aby stać się atrakcyjnym partnerem dla doradztwa. Z satysfakcją należy przyjąć fakt, że w ramach celów opracowanych przez MRiRW umieszczono temat *Zwiększenie efektywności funkcjonowania Jednostek Badawczo-Rozwojowych z obszaru rolnictwa.*

III. Kierunki zmian w doradztwie rolniczym - tendencje światowe

Przedstawię je w dużym skrócie, sygnalizując jedynie najważniejsze zagadnienia. Na ogół zgodna jest opinia wszystkich teoretyków i praktyków zajmujących się doradztwem, że głębokie zmiany w rolnictwie, czy szerzej – na wsi, wywołują konieczność dostosowywania się do nich doradztwa. Podstawowe zmiany to globalizacja, liberalizacja handlu i wynikająca z nich coraz silniejsza konkurencja międzynarodowa, zmniejszanie się liczby rolników i w efekcie ich siły politycznej, podejmowanie przez wieś i rolników nowych funkcji pozaprodukcyjnych (czego efektem jest zapotrzebowanie na doradztwo wiejskie, a nie tylko rolniczego) i w końcu dość powszechna, przynajmniej w Europie, akceptacja społeczna dla rozwoju zrównoważonego, uwzględniającego ochronę środowiska i racjonalną gospodarkę zasobami.

Zmiany w doradztwie, mniej lub bardziej radykalne, zapoczątkowano na przełomie lat 80 i 90 ubiegłego wieku. Kierunki prowadzonych reform są bardzo zróżnicowane. Na ogół obserwuje się proces decentralizacji i różne formy prywatyzacji rządowych służb doradczych, które zdecydowanie dominowały w dotychczasowych systemach doradztwa. Prywatyzacja ta ma różny charakter i wynika z lokalnych uwarunkowań i tradycji historycznych i **nie ma jednego, idealnego modelu, nadającego się do polecenia innym krajom.**

Mimo, że w większości krajów Unii Europejskiej coraz mniejszy jest udział budżetu państwa w finansowaniu doradztwa, jednakże w dalszym ciągu uznaje się, że udział sektora publicznego w kreowaniu polityki doradztwa i jego finansowaniu jest niezbędny. Jednocześnie jest też sprawą powszechnie akceptowaną, że **dla efektywności i wiarygodności doradztwa konieczny jest udział biorców usług w tworzeniu programów doradczych.** Finansowanie doradztwa przez rząd nie musi jednak oznaczać świadczenia usług przez agendy rządowe – zadania te mogą być delegowane do innych instytucji i tak się w niektórych krajach dzieje. Istnieje wiele form integrowania doradztwa państwowego z prywatnym, lub z samorządem rolniczym i stowarzyszeniami rolników. Ewolucja systemów doradztwa jest często inicjowana przez rządy. Prywatyzacja doradztwa przebiega na ogół stopniowo, a jej proces jest szybszy w krajach o wysokich kwalifikacjach rolników, posiadających korzystną strukturę zatrudnienia w rolnictwie i związaną z tym strukturę agrarną, a także dobrą infrastrukturę instytucjonalną i techniczną. Specjaliści przestrzegają, aby **przy przenoszeniu doświadczeń z jednego kraju do drugiego zachować dużą ostrożność.**

Warto w tym miejscu podkreślić, że doradztwo rolnicze stanowi jeden z ważnych instrumentów polityki stymulowania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich przez rząd. To właśnie państwo wprowadza korygujące mechanizmy, których zadaniem jest równoważenie negatywnych dla środowiska i społeczeństwa skutków gospodarki rynkowej. Jednakże rolnicy posiadają swobodę dostosowywania się do rad doradców lub ich ignorowania, jeśli uznają, że one im nie służą. Doradztwo może zatem powodować tylko takie zmiany, które w odczuciu rolników są w ich interesie, jak piszą wybitni specjaliści z tej dziedziny [A. W. van den Ban i H.S. Hawkins 1997]. Jeżeli organizacja doradcza jest częścią instytucji rządowej – swoboda doradców może być ograniczona (dotyczy to zarówno dystrybucji czasu przeznaczonego na różne formy na doradztwa, jak i jego treści). Jest jednak szereg zadań związanych z rozwojem obszarów wiejskich i samego rolnictwa, które dotyczą nie tyle interesu pojedynczych rolników, co całego społeczeństwa (ochrona krajobrazu, środowiska naturalnego, dziedzictwa kulturowego wsi itp.) i zazwyczaj zadania te w systemie doradztwa są finansowane przez rządy, a w krajach unijnych współfinansowane z budżetu Unii Europejskiej.

IV. Propozycje założeń do systemu doradztwa rolniczego

Poniżej, kilka wybranych – moim zdaniem – najistotniejszych w obecnej sytuacji zasad, które należałoby mieć na uwadze przy podejmowaniu decyzji.

1. Mały stopień zbiurokratyzowania i zhierarchizowania systemu, jego **powszechna dostępność, obiektywność i transparentność zarządzania** zapewniająca maksymalną efektywność nakładów. Za wszelką cenę należy **uniknąć upolitycznienia doradztwa** – politycy powinni mieć świadomość, że dobrze działające i niezależne od politycznych nacisków doradztwo prowadzi do dobrobytu ich elektoratu.
2. System jako wynik możliwie najlepszego **konsensusu między celami doradztwa określonymi przez rząd i samorząd terytorialny a celami ustalonymi przez rolników.** Wpływ rolników na określanie celów i zadań doradztwa, a także możliwość ich oceny przez beneficjentów usług doradczych powinien być znacznie większy niż dotychczas i ustawowo zagwarantowany. W JDR konieczne jest ukierunkowanie działań na zróżnicowane potrzeby klientów.
3. Wszelkie **zadania kontrolne** - dotyczące przestrzegania przepisów, monitorowania, karania - należy przekazać **służbom wydzielonym,** nie świadczącym bezpośredniego doradztwa dla rolników. Próby wykorzystywania w tym celu służb doradczych mogą całkowicie podważyć zaufanie rolników do doradców.
4. **Zmiany w systemie państwowych JDR należy przeprowadzać ewolucyjnie, poprzez „zmianę w kontynuacji",** w oparciu - w miarę możliwości - o doświadczenia zdobyte w projektach o charakterze pilotowym, przy stałej trosce o efektywność całego systemu i minimalizowanie strat. Doradztwo musi się elastycznie dostosowywać, aby przetrwać w zmieniającym się otoczeniu. Trudno zapewnić, że jakiekolwiek, nawet najlepsze, przyjęte obecnie rozwiązanie, będzie efektywne przez wiele lat. Pojawiać się będą nowi klienci, z nowymi potrzebami, których zaspokojenie wymagać będzie od doradców nowych umiejętności a od instytucji zmian organizacyjnych. Każda decyzja, w każdym czasie, powinna być poprzedzona pełnym rozeznaniem aktualnej sytuacji.
5. **Zachowanie finansowania doradztwa rolniczego z budżetu,** przy założeniu, że system ten w miarę upływu czasu będzie w coraz większym stopniu zdobywał środki pozabudżetowe na swoje działanie. Zmiany w finansowaniu powinny być oparte o szczegółową analizę potrzeb i efektywności wykorzystania środków publicznych.
6. **Zdecentralizowany charakter rozwiązań systemowych w doradztwie,** uwzględniający różnorodność priorytetów w poszczególnych regionach kraju. Centralizacja doradztwa (np. poprzez podporządkowanie wszystkich

wet szerzej - mieszkańcy wsi, są coraz skromniej reprezentowani i istnieje obawa, że interesy doradztwa rolniczego zostałyby zmarginalizowane. Ponadto samorząd terytorialny wydaje się być bardziej podatny na rozgrywki o charakterze politycznym. Nie mniej, rola Urzędu Marszałkowskiego, a także samorządów terytorialnych niższego szczebla w konstruowaniu planu pracy JDR i jego realizacji powinna być zagwarantowana.

Mimo różnych wątpliwości przychylam się do kontynuowania dotychczasowego rozwiązania, to znaczy podporządkowania ośrodków doradztwa wojewodom. Największe obawy budzi niebezpieczeństwo wykorzystania doradców do działań kontrolnych i typowo urzędniczych. To właśnie premier K. Marcinkiewicz, j powiedział swego czasu w trakcie debaty sejmowej [Stenogram 2000], że *Wojewoda w naszym ustroju państwa ma być w gruncie rzeczy nadzorcą, inspektorem i policjantem.* Gdyby te cechy dominowały u wojewodów, prawdziwa misja doradztwa mogłaby nie znaleźć u nich zrozumienia. Stąd ważne jest nadanie kompetencji decyzyjnych Radzie Społecznej.

VI. Zakończenie

1. W licznych opracowaniach podkreśla się potrzebę szkolenia doradców, natomiast całkowicie pomijana jest **konieczność szkolenia dyrektorów JDR** (dotychczas dość często zmienianych, pochodzących niejednokrotnie z nadania politycznego). Tymczasem zarządzają oni dużą, organizacyjnie skomplikowaną strukturą, posiadającą zróżnicowane źródła finansowania, do tego szczególnie wrażliwą na umiejętne motywowanie personelu doradczego, stymulowanie jego kreatywności, budowanie lojalności wobec beneficjentów usług i własnej instytucji. Dotychczas ODRy były silnie zhierarchizowane i zarządzanie miało niejednokrotnie charakter autokratyczny (przepływ informacji głównie, lub nawet tylko z góry na dół), z niedostatecznie dopracowanym systemem wzajemnej wymiany doświadczeń (od rolnika, przez doradcę do kierownictwa), brakiem w pełni spójnych planów działania. JDR finansowane w znacznym stopniu z budżetu państwa, mało były dotychczas narażone na konkurencję. Sytuacja ta ulegać będzie z czasem zmianom, a korzystanie z publicznych środków finansowych wymagać będzie coraz bardziej wszechstronnego uzasadnienia. Wszystko to wskazuje na szczególnie wysokie i stale podnoszone kompetencje zarządcze, jakie posiadać musi kierownictwo tych jednostek.
2. Prawidłowe zarządzanie wymaga **regularnego audytu poszczególnych jednostek, a także badań całego systemu.** Bez wyników oceny nie widzę możliwości prawidłowego zarządzania instytucją, doradcy nie są pewni efektów swoich działań i brak jest przekonywujących argumentów dla rządu do

finansowania systemu. Audyty takie będą prawdopodobnie też wymagane przez Komisję Europejską przy przejęciu zadań z Rozporządzenia nr Rady (WE) Nr 1782/2003. Dotyczy to wszystkich jednostek, w tym także, a może przede wszystkim Centrum Doradztwa Rolniczego, które zatrudnia znaczną liczbę osób, teoretycznie o najwyższych kompetencjach.

3. W miarę możliwości należy **zbliżać doradcę do rolnika** – powiat jest dla wielu beneficjentów zbyt oddalony. Dotyczy to szczególnie rejonów peryferyjnych, ze słabą infrastrukturą komunikacyjną. W ramach specjalnych programów unijnych dla województw wschodnich należałoby uwzględnić szczególne potrzeby doradztwa rolniczego na terenie tych województw i zadbać, aby mogło ono skorzystać z dodatkowych środków uzyskanych z UE dla tych regionów. Zbliżenie doradcy do rolnika może ułatwiać dobre wyposażenie w sprzęt komputerowy doradców i rolników. Jak wynika z wspomnianych wyżej raportów UKIE, procent rolników korzystających z elektronicznych źródeł informacji rośnie w bardzo szybkim tempie.

4. Są grupy rolników (m.in. o wysokiej produkcji towarowej i wysokim stopniu specjalizacji) dla których doradztwo o charakterze masowym, czy grupowym przestaje być atrakcyjne, wymagają oni bezpośredniego, indywidualnego kontaktu z doradcą. Podobnie „towarzyszenie" rolnikowi przez doradcę przy wprowadzaniu innowacji, szczególnie rolnikowi angażującemu się w działania pozarolnicze, jest często niezbędne dla osiągnięcia sukcesu. Metoda „uczenie poprzez działanie" jest prawdopodobnie najbardziej skuteczna, choć kosztowna.

W każdej sytuacji należy mieć świadomość, że usługi doradcze będą się rozwijać wg popytu, a nie podaży i przewidując przyszłość doradztwa w Polsce nie można o tym zapominać. Na koniec raz jeszcze pragnę zachęcić, aby wszelkie zmiany wprowadzać z duża ostrożnością i na podstawie w pełni wiarygodnych informacji. Czas funkcjonowania doradztwa w oparciu o nową ustawę jest jeszcze bardzo krótki. Można wprowadzić wiele zmian korygujących i poprawiać w ten sposób efektywność systemu. Wszelkie radykalne zmiany mogą nieść ze sobą znaczny stopień ryzyka, choć nie można ich wykluczyć jeśli znajdą się ku temu obiektywne i dobrze uzasadnione argumenty.

LITERATURA

1. A. W. van den Ban, H. S. Hawkins (1997): *Doradztwo rolnicze*. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego. Kraków.
2. *Diagnoza wiedzy rolników na temat pozyskiwania funduszy pomocowych oraz ich strategii funkcjonowania w ramach członkostwa Polski w UE*. Agencję Badań Rynku Opinia, grudzień 2004.

3. *Opinie rolników na temat systemu dopłat bezpośrednich oraz innych działań WPR w półtora roku po przystąpieniu do UE.* Praca pod red. E. Skotnickiej-Illasiewicz. Agencja Badań Rynku Opinia, grudzień 2005.
4. Stenogram z posiedzenia sejmu w dniu 23 maja 2000 r.
5. *Szanse i bariery absorpcji funduszy WPR skierowane na obszary wiejskie.* Agencja Badań Rynku Opinia, IRWiR PAN i ARiMR, Warszaw, grudzień 2003.

ANNA POTOK

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi analizę dotychczasowych osiągnięć w zakresie funkcjonowania instytucji państwowego doradztwa rolniczego w Polsce. Określa zalety, ograniczenia i wady obecnego systemu oraz prezentuje misję rozwoju w przyszłości w kontekście doświadczeń krajów rozwiniętych gospodarczo oraz wobec wymagań Unii Europejskiej w tym zakresie. Autorka przedstawia propozycję założeń do zmian systemu doradztwa rolniczego w Polsce, a także sugestie zmian organizacyjnych w doradztwie jakie należałoby uwzględnić w nowelizacji Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego. Jak podkreśla autorka czas funkcjonowania doradztwa w oparciu o nową ustawę jest jeszcze bardzo krotki. Wszelkie zmiany korygujące i poprawiające efektywność systemu są możliwe, ale należy je wprowadzać z dużą ostrożnością i jeśli znajdą się ku temu obiektywne i dobrze uzasadnione argumenty.

ANNA POTOK

THE FUTURE OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE IN POLAND

SUMMARY

The article is the analysis of hitherto existing achievements in the range of functioning of the State Agricultural Advisory institution in Poland. It qualifies advantages, limitations and defects of the present system and presents the mission of development in the future in context of experiences of countries fully developed economically and in the face requirements of the European Union in this range. The author introduces proposal of foundations to changes of the system of the agricultural advisory in Poland, and also suggestions of organizational changes in advisory what should be taken into account to a bill Polish Agricultural Advisory Units Act. As the author underlines the time of working of the Advisory Act is very short. All corrections and improving efficiency changes of the system are possible, but one ought it to introduce with large caution and if will be found to this objective and well-founded arguments.

JÓZEF KANIA
Akademia Rolnicza w Krakowie

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

1. Wstęp

Przepływ wiedzy i informacji od nauki i polityki, przez doradztwo, do praktyki rolniczej (rolników) i odwrotnie jest niezwykle ważnym zagadnieniem w procesie dokonywanych zmian, a zwłaszcza w wzmacnianiu zasobów ludzkich w rolnictwie. Doradcy zatrudnieni w organizacji doradczej, stanowiącej ogniwo Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej, mają tutaj do spełnienia szczególną i bardzo trudną rolę jaką jest osiągnięcie zmian w zachowaniu rolników (zmiana postaw i filozofii ich myślenia). To nie politycy, naukowcy, czy doradcy zmieniają rolnictwo ale właściciele gospodarstw, poprzez rozwiązywanie określonych problemów i podejmowanie trafnych decyzji zgodnych lub nie z polityką rolną państwa. Bez doradców posiadających dużą wiedzę techniczną i ekonomiczną oraz umiejętności komunikowania się z rolnikami i otoczeniem, a także bez znaczącego wsparcia doradztwa, nauki i rolnictwa ze strony państwa, osiągnięcie tych zmian będzie niemożliwe [Ban, Hawkins 1997, Kania 1988 a, b].

Nie sposób sobie wyobrazić aby procesy dostosowawcze związane ze zrównoważonym rozwojem wsi i rolnictwa mogły się odbywać w naszym kraju bez udziału państwowego (publicznego) doradztwa rolniczego. Instytucje tego typu odegrały kluczową rolę w okresie modernizacji sektora rolnego i przemian w środowisku wiejskim w krajach Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Doświadczenia tych krajów dostarczają niezbitych argumentów, że właśnie doradztwo rolnicze było głównym instrumentem realizacji szeroko rozumianej polityki rolnej i siłą motoryczną dokonywanych tam przeobrażeń w sektorze rolnictwa [Kania, Drygas 1995; Drygas, Kania 1996; Kania 2001b].

Doradztwo rolnicze w Polsce znajduje się pod wpływem globalnych trendów jakimi są: liberalizacja gospodarki i rynków rolnych, spadek wydatków w po-

dziale dochodu narodowego na zadania o charakterze publicznym (np. na doradztwo, naukę i oświatę) oraz stopniowa prywatyzacja i komercjalizacja usług doradczych. Niektóre państwowe systemy doradztwa rolniczego szczególnie w krajach o bardzo wysokiej towarowości i dochodowości gospodarstw, niskiej ich liczbie oraz nadprodukcji żywności, przechodzą procesy restrukturyzacji i prywatyzacji w kierunku tworzenia się różnych form doradztwa półpaństwowego, parapaństwowego, autonomicznego (związki rolników, izby rolnicze) i komercyjnego (spółki), a także powstają nowe pozarządowe organizacje doradcze [Kierunki zmian... 2000, Kania 2001c, Kania 2002].

Należy przy tym wziąć pod uwagę, że początkiem prywatyzacji służb publicznych, w tym zwłaszcza doradztwa, były zawsze problemy związane z deficytem budżetowym danego kraju [Ban, Hawkins 1997, Privatisation... 2004].

2. Cechy efektywnego systemu doradztwa rolniczego

Bez względu na przyjęte nowe rozwiązania strukturalno-organizacyjne i finansowe system doradztwa rolniczego w Polsce powinien charakteryzować się następującymi cechami:

a) zdolnością do zaspokajania potrzeb odbiorców usług doradczych oraz uczestników systemu doradztwa poprzez:
   - ścisłe powiązanie doradztwa z nauką, co powoduje:
     - lepsze jakościowo porady;
     - lepsze rozeznanie potrzeb badawczych i doradczych;
     - lepsze rozwiązania technologiczne oraz bardziej efektywne zarządzanie gospodarstwami rolniczymi z uwzględnieniem potrzeb rynku;
     - wsparcie doskonalenia zawodowego producentów i mieszkańców wsi;
     - szybkie docieranie do źródeł informacji o wynikach badań;
     - możliwość korzystania z porady u wysokiej klasy specjalistów (w tym również u pracowników instytutów naukowo-badawczych i uczelni rolniczych).
   - społeczną identyfikację potrzeb oraz opiniowanie wykonywanych zadań doradczych, co poprawi efektywność środków finansowych przeznaczonych na działalność doradczą i upowszechnieniową.
   - wzmocnienie rangi ośrodków doradztwa rolniczego poprzez stworzenie lepszej bazy informacyjnej, specjalistycznej (laboratoria komputerowe i analityczne) oraz szkoleniowej, co wzmocni wiarygodność doradców i oferowanych przez nich usług.
b) zdolnością do wykorzystania w konstrukcji nowego systemu zarówno mocnych jak i słabych stron obecnego systemu doradztwa w Polsce: tych pierwszych celem ich wzmocnienia, a tych drugich celem ich wyeliminowania;

c) zdolnością do efektywnego działania przy ograniczonych środkach poprzez dopasowanie systemu do istniejących realiów organizacyjnych i ekonomicznych w rolnictwie oraz przeniesienie niektórych kosztów usług doradczych na tych klientów, którzy osiągają z nich bezpośrednie korzyści finansowe;
d) elastycznością, czyli zdolnością do rozwoju i przeobrażeń w kierunku nowych potrzeb reformowanej gospodarki, w tym zwłaszcza wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich;
e) wysoką oceną oraz pozytywnym wizerunkiem w oczach potencjalnych klientów; system musi być przyjazny dla klientów poprzez profesjonalne wykształcenie doradców, ich wiarygodność, dobre wynagradzanie ich pracy i szybkie reagowanie na potrzeby doradcze rolników.

3. Czynniki decydujące o efektywności doradztwa i warunki ścisłego powiązania doradztwa z nauką

Warunkami ścisłego powiązania doradztwa z badaniami będzie:
- wywołanie autentycznego zapotrzebowania doradców na wyniki badań naukowych, pomoc doradczą i konsultacje ze strony nauki;
- wywołanie zainteresowania pracowników nauki efektami zastosowań ich wyników w praktyce gospodarczej poprzez:
  - uwzględnienie w ocenie dorobku naukowego wyników uzyskiwanych we współpracy z praktyką rolniczą,
  - preferencyjne wynagradzanie indywidualnych osób i zespołów interdyscyplinarnych podejmujących się rozwiązań zgłaszanych prac przez WODR, izby rolnicze, szkoły rolnicze, administrację państwową i samorządy terytorialne pod adresem uczelni (np. honoraria, granty, zadania zlecone itp.).

O efektywności doradztwa decydować będą następujące czynniki:
- dobrze przygotowana kadra zarządzająca organizacją doradczą;
- wysokie kwalifikacje specjalistów doradztwa;
- dobry program podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników doradztwa;
- ścisła współpraca doradztwa z nauką;
- dostępność niezbędnych środków finansowych;
- ścisła współpraca dyrekcji ODR i pracowników doradztwa z radami społecznymi reprezentującymi interesy klientów doradztwa oraz z izbami rolniczymi reprezentującymi interesy rolników;
- aktywna praca doradcza w oparciu o zaplanowane programy doradcze, ich monitorowanie i ocena;
- aktywne uczestnictwo rolników i mieszkańców obszarów wiejskich w planowaniu i realizacji programów doradczych.

4. Elementy koncepcji systemu doradztwa rolniczego

Szeroka wizja doradztwa rolniczego w Polsce powinna odpowiadać na następujące pytania [Wynn 1994, Kania 2005]:

- Czy polskim rolnikom potrzebne jest doradztwo rolnicze?
- Jeśli tak, jakie funkcje powinno ono pełnić?
- Kto, czyli jaka instytucja czy organizacja powinna realizować usługi doradcze?
- Kim są dzisiaj klienci doradztwa? Kto będzie nimi w przyszłości?
- Jaka powinna być struktura doradztwa rolniczego oraz jego forma organizacyjno-prawna?
- Kto powinien płacić za doradztwo i w jaki sposób?
- Jakie strategiczne kroki powinny być podjęte przez rząd (resort rolnictwa) w krótkim, średnim i długim horyzoncie czasowym?
- Jakie implikacje wskutek podjętych kroków mogą mieć miejsce dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce?

Proces formułowania każdego programu restrukturyzacji jest tak samo ważny jak proces wprowadzania na rynek nowego produktu. Aby móc realizować określoną wizję rozwoju doradztwa, niezbędne są:

- realistyczny program restrukturyzacji i zabezpieczony budżet na ten cel,
- określenie potrzeb, które trzeba zrealizować, żeby przejść z sytuacji obecnej do przyszłej (przez kogo, kiedy i jak?),
- określenie koniecznych inwestycji i źródła ich sfinansowania.

5. Podstawy prawne

Najważniejszym aktem prawnym dotyczącym przyszłości doradztwa w UE jest rozporządzenie KE 1782 art.13 i uzupełniające rozporządzenie 1783 z 2003 r., które stanowi że: *każde państwo członkowskie UE jest zobowiązane do ustanowienia systemu doradztwa rolniczego do świadczenia usług na rzecz gospodarstw towarowych od 1 stycznia 2007 r.*

System doradztwa rolniczego powinien być nakierowany na pomoc dla gospodarstw towarowych w zakresie:

- osiągnięcia wysokich standardów jakości produktów rolniczych,
- technologii produkcji roślinnej,
- zarządzania gospodarstwem,
- bezpieczeństwa żywności,
- standardów środowiskowych.

Każdy kraj ustanowi stosowny system doradztwa, który:

- umożliwi rolnikom dostęp do bezpłatnej informacji przynajmniej w zakresie podstawowych wymogów w zakresie zarządzania gospodarstwem oraz korzystania z instrumentów WPR,

- obejmie wsparciem przede wszystkim te gospodarstwa, które otrzymują więcej niż 15 000 Euro płatności bezpośrednich rocznie (w krajach „starej" UE to gospodarstwa o powierzchni > 118 ha, wg dopłat za 2005 rok),
- ustanowi system rejestracji i akredytacji doradców i ich organizacji zgodny z wymogami UE,
- zagwarantuje tajemnicę i ochronę danych dotyczących gospodarstw rolnych przez organizacje doradcze.

Komisja Europejska oznajmia, że system doradztwa rolniczego będzie priorytetowym celem, który uzyska wsparcie z funduszy strukturalnych do maksymalnej kwoty 1500 Euro na gospodarstwo.

Kraje UE podjęły próbę dostosowania się do tych rozporządzeń [Klaver 2005]:

- ministrowie rolnictwa, a w szczególności odpowiednie departamenty doradztwa, oświaty, nauki dokonują przeglądu swoich polityk i próbują zidentyfikować obszary doradztwa, które mogłyby być finansowane przez samych rolników, a nie przez budżety krajowe czy federalne;
- większość krajów angażuje się w stworzenie systemu rejestracji, akredytacji i szkoleń doradców, wszystkie kraje muszą być pewne, że świadczenie odpłatnych usług doradczych musi mieć legalne podstawy prawne (Czechy, Słowacja i Węgry stworzyły już taki system i dokonują akredytacji);
- wszystkie kraje subsydiują określone usługi doradcze wykorzystując do tego programy UE (wypełnianie wniosków o płatności bezpośrednie oraz inne instrumenty WPR i polityki strukturalnej);
- większość krajów, zwłaszcza nowych członków UE, posiada już publiczne bądź autonomiczne doradztwo na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Podstawowy wniosek, jaki nasuwa się z tej planowanej polityki jest taki, że system doradztwa rolniczego wspomagany przez UE będzie skierowany do rolników, którzy są w stanie wykorzystać 15 000 Euro dopłat, natomiast mali producenci (małe gospodarstwa), którzy nie mają możliwości absorpcji tak dużych środków, nie będą mieli dostępu do informacji subsydiowanej przez UE. Pomoc dla małych gospodarstw w ramach bezpłatnych usług doradczych powinna być zatem jednym z celów państwowego bądź półpaństwowego systemu doradztwa rolniczego.

6. Analiza mocnych i słabych stron systemu doradztwa państwowego i autonomicznego

Pomimo wejścia w życie z dniem 1 stycznia 2005 r. Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego wciąż nie ustają dyskusje dotyczące podporządkowania struktur doradztwa rolniczego w naszym kraju. Najczęściej rozważane są dwa warianty funkcjonowania doradztwa rolniczego [Kania 2001 a, d]:

- doradztwo w ramach struktur państwowych,
- doradztwo zorganizowane w ramach struktur samorządu zawodowego (w izbach rolniczych).

6.1. Argumenty „za" i „przeciw" doradztwu państwowemu

Mocne strony:

- doradztwo „wiejskie", tzn. realizowane na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich, a nie tylko rolników,
- dobra kadra doradcza (doradcy terenowi, specjaliści zakładowi i administracja zarządzająca) w którą zainwestowano w ostatnich 15 latach olbrzymią wiedzę (kursy szkoleniowe, studia podyplomowe, wyjazdy studyjne, staże zagraniczne itp.),
- bardzo dobra baza techniczna,
- bardzo szeroka gama usług doradczych (w części bezpłatna) dostępna dla wszystkich rolników (dużych i małych, bogatych i biednych) i mieszkańców obszarów wiejskich (informacja rolnicza jest dobrem publicznym),
- informacja jako dobro publiczne wolna jest od opłat,
- usystematyzowane formy doradztwa; sprawdzone metody i podejścia systemowe,
- wdrażanie i upowszechnianie zrównoważonych metod gospodarowania i ochrony środowiska przyrodniczego oraz podnoszenie świadomości ekologicznej wśród rolników i mieszkańców wsi,
- rozwijanie cech przywódczych i kreowanie liderów wiejskich celem rozwijania różnych form przedsiębiorczości na wsi,
- doradztwo na rzecz kobiet wiejskich oraz dzieci i młodzieży (np. kluby 4-H),
- pełnienie roli edukacyjnej dla tych rolników i mieszkańców obszarów wiejskich którzy w przeszłości nie mieli lub obecnie nie mają dostępu do instytucji oświatowych celem doskonalenia swojej wiedzy,
- ustawiczna edukacja rolników i mieszkańców obszarów wiejskich,
- dobra współpraca z administracją rządową i agencjami rządowymi w celu sprostania wyzwaniom wynikającym z wdrażania instrumentów WPR, PROW i SPO-Roln.

Słabe strony:

- niedostateczne więzi z nauką,
- usługi doradcze stosunkowo kosztowne dla podatników,
- system podlega relatywnie znaczącym wpływom i fluktuacjom politycznym,
- doradcy mają pośrednie zobowiązania względem rolników,
- nieelastyczne powolne zmiany,
- biurokracja i hierarchia ważności zadań doraźnych a nie strategicznych (bardziej reaktywna praca niż aktywna w oparciu o dobrze przygotowane programy doradcze, z udziałem rolników i liderów społeczności lokalnych).

6.2. Argumenty „za" i „przeciw" doradztwu autonomicznemu (w ramach struktur samorządu zawodowego rolników – izb rolniczych)

Mocne strony:

- stosunkowo bardziej ukierunkowana na potrzeby i oczekiwania rolników oraz zmianę ich warunków ekonomicznych,
- mniej kosztowna dla rządu,
- potrzeby rolników są znane przez cały czas, krótki czas reakcji na uzyskanie porady,
- doradztwo na zlecenie, opłaty za faktyczne porady,
- specjalizowanie się w usługach doradczych, które zaspokajają głównie potrzeby gospodarstw towarowych,
- wysoce elastyczne, szybkie.

Słabe strony:

- bardzo niski stopień zatrudnienia w doradztwie autonomicznym,
- faktyczny koszt usług doradczych wysoki dla rolników,
- szybkie ale nie zawsze dostatecznie przemyślane porady,
- brak środków budżetowych na finansowanie doradztwa samorządowego,
- nie obejmuje dużego odsetka mieszkańców wsi, którzy nie są rolnikami,
- zwracanie uwagi przez doradców głównie na duże gospodarstwa i przedsięwzięcia o dużej skali produkcji, ze szkodą dla małych gospodarstw,
- tendencja w kierunku redukcji powiązań i wymiany informacji pomiędzy organizacjami doradczymi i rolnikami, nawet w ramach grup celowych i spotkań dyskusyjnych,
- zmniejszenie akcentu na dobrą informację publiczną,
- traktowanie wiedzy i informacji jako poszukiwanego i cennego towaru,
- specjalizowanie się tylko w usługach doradczych, które zaspokajają potrzeby gospodarstw towarowych.

7. Możliwe warianty rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce

WARIANT 1 - Doradztwo w strukturze państwowej

Realizowane w oparciu o istniejące Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR) (z ewentualnymi oddziałami) i zespołami rejonowymi.

W ramach struktur państwowych doradztwa rolniczego wyłaniają się potrzeby: z jednej strony centralnego zarządzania doradztwem przez Ministra Rolnictwa, jeśli chodzi o realizację polityki rolnej państwa wynikającej ze Strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013, a z drugiej decentralizacji zarządzania i uwzględnienia regionalnego podejścia do problemów strukturalnych zróżnicowanych obszarów wiejskich oraz potrzeb i oczekiwań ze strony rolników i mieszkańców obszarów wiejskich.

Oba te ogólnie zarysowane zadania mogą w pełni realizować WODR, z rozwiniętymi działami specjalistycznymi w zależności od specyfiki województwa oraz terenową strukturą rejonową. Ośrodki te powinny być wspomagane przez Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

Taki model doradztwa dostosowany jest do istniejącej struktury administracyjnej i samorządowej kraju, nie pociąga za sobą żadnych negatywnych skutków finansowych dla budżetu państwa, nie uszczupla kadr doradczych, jest jednolity i prosty, przepływ informacji w obie strony jest stosunkowo szybki (struktura dwustopniowa), zagwarantowana jest realizacja zadań rządowych (zadania Ministra Rolnictwa i Wojewodów) oraz oczekiwań rolników i mieszkańców wsi (zadania Izb Rolniczych, Marszałka Sejmiku, Starostów) przy społecznej akceptacji Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego, których rola musi być autentycznie duża i w której przedstawiciele samorządu zawodowego rolników – izb rolniczych powinni odgrywać wiodącą rolę. Zapisy w Ustawie o jednostkach doradztwa rolniczego dotyczące roli i kompetencji Społecznych Rad Doradztwa powinny być zatem znowelizowane.

Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego powinny posiadać osobowość prawną, by mieć możliwość generowania dochodów pozabudżetowych, by móc stosować stopniową odpłatność za specjalistyczne usługi doradcze za aprobatą Społecznych Rad. Do tego procesu, który rozpoczął się w 2005 r. muszą stopniowo zostać przygotowani zarówno rolnicy jak i sami doradcy, a rząd musi jasno określić perspektywę i okres ograniczenia dotacji budżetowej, przy uwzględnieniu środków z funduszy strukturalnych na wsparcie doradztwa rolniczego. Proces ograniczania dotacji budżetowej powinien być wydłużony w czasie i nie powinien się rozpocząć wcześniej niż w 2007-2008 roku.

Dla poprawy efektywności doradztwa dotacja budżetowa podmiotowa powinna być zastąpiona dotacjami celowymi, zaś obowiązująca w naszym kraju Ustawa Budżetowa powinna być znowelizowana tak, by umożliwić samorządom lokalnym dofinansowywanie zadań doradczych realizowanych na rzecz rozwoju lokalnego.

Niezależnie od doradztwa państwowego może funkcjonować i powinno rozwijać się specjalistyczne doradztwo autonomiczne izb rolniczych i doradztwo komercyjne. Doradztwo prywatne, niezależnie lub we współpracy z doradztwem państwowym, powinno mieć możliwość ubiegania się o środki krajowe i UE na realizację zadań oraz programów krajowych i regionalnych. Taka konkurencja sprzyjać będzie podnoszeniu poziomu świadczonych usług doradczych i osiąganiu wysokiej efektywności pracy doradczej.

Powyższe warunki spełniają wszystkie istniejące WODR w naszym kraju.

WARIANT 2 - Doradztwo w strukturze państwowej i samorządowej (system pluralistyczny)

Państwowa służba doradcza ulega rozproszeniu na dwie niezależne struktury z uwzględnieniem ustaw kompetencyjnych:

- rządową – Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego,
- samorządu zawodowego rolników - izb rolniczych.

WODR realizują zadania wynikające z polityki rządu i WPR w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, a w szczególności świadczą te usługi doradcze, które stanowią dobro publiczne.

Służby doradcze specjalizujące się w technologiach produkcji rolniczej, organizacji i ekonomice gospodarstw oraz marketingu produktów rolniczych przechodzą do izb rolniczych wraz ze środkami finansowymi i niezbędnym majątkiem. Potrzebna byłaby w tym względzie ustawa (gwarancja rządowa). Bez tych gwarancji przejęcie przez izby części doradztwa mogłoby doprowadzić do wielu ujemnych zjawisk, które zostały szeroko opisane wcześniej (zob. argumenty „przeciw").

Wdrażając ten wariant systemu doradztwa w naszym kraju oraz biorąc pod uwagę cele Programu Operacyjnego Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 i planowany budżet, Izby Rolnicze mogłyby się np. skupić na realizacji Celu 1 – Poprawa konkurencyjności w sektorze rolnym i leśnym, a WODR na Celu 2 – Poprawa stanu środowiska i krajobrazu, Celu 3 – Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i dywersyfikacja ekonomiczna rozwoju obszarów wiejskich oraz na Celu 4 – Budowa struktur lokalnych na rzecz zatrudnienia i dywersyfikacji (Leader).

Wariant ten niesie w sobie dodatkowe ujemne strony takie, jak np.:

- zwiększone koszty administracji doradczej,
- rozproszenie i tak dość ograniczonych środków finansowych,
- trudności w podziale zadań i kompetencji,
- dublowanie się w realizacji zadań doradczych,
- trudności w koordynacji i współpracy,
- wysokie koszty utrzymania dwóch odrębnych struktur administracyjnych,
- groźba cięć budżetowych dla autonomicznej (prywatnej) służby doradczej w przyszłości.

WARIANT 3 - Doradztwo rolnicze w Izbach Rolniczych

Izby Rolnicze przejmują w całości doradztwo państwowe wraz z majątkiem, kadrą doradczą i środkami finansowymi oraz odpowiedzialność za działalność doradczą na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa. Argumenty „za" i „przeciw" takiemu rozwiązaniu zostały przedstawione w analizie mocnych i słabych stron doradztwa autonomicznego funkcjonującego w krajach UE. Dodatkowe ujemne strony takiego rozwiązania to:

- ograniczony wpływ państwa i służb państwowych na producentów rolnych (rolników),
- samorząd rolników pozostaje na „garnuszku" budżetu państwa z uwagi na konieczność finansowania służby doradczej,

- możliwość manipulowania doradztwem samorządowym rolników - samorząd traci swoją autentyczność,
- oszczędności budżetowe dotyczyć będą w pierwszej kolejności finansowania organizacji niepaństwowych.

8. Podsumowanie

Zaprezentowane powyżej trzy warianty restrukturyzacji doradztwa i zapewne jeszcze inne rozwiązania są możliwe do realizacji w praktyce. Ich skutki mogą być jednak bardzo różne zarówno dla jego klientów, samych instytucji doradczych, jak i dla rządu.

Zarówno publiczne jak i prywatne – autonomiczne doradztwo rolnicze może funkcjonować i rozwijać się niezależnie od siebie lub we współpracy i obie te formy mogą być efektywne. Jak wynika z badań, pluralistyczne systemy doradztwa jakie funkcjonują, np. w Australii, Holandii, Niemczech i na Węgrzech, wydają się spełniać oczekiwania tamtejszych rolników i rządów.

Doradztwo nie może funkcjonować samo dla siebie, w oderwaniu od pozostałych ogniw systemu wiedzy i informacji rolniczej. Współdziałanie z nimi jest niezbędne by mogło ono w pełni wykorzystać swoje możliwości. Nie można również doskonalić doradztwa bez doskonalenia systemu badań naukowych i mechanizmu łączącego je z doradztwem, jak również nie można doskonalić zarządzania doradztwem bez możliwości wpływania rolników na jego program i ocenę uzyskiwanych efektów.

W przyszłości coraz silniej wzrośnie potrzeba zatrudniania specjalistycznie przygotowanych, niezależnych i zorientowanych na klienta doradców. Nacisk skierowany powinien być więc na jakość interakcji pomiędzy doradcą a klientem lub grupą celową klientów, a nie na przesyłanie informacji rolniczej (z góry w dół) poprzez zhierarchizowany system. Niezwykle ważnym będzie stosowanie tzw. podejścia uczestniczącego, tzn. wspólne wykorzystywanie przez doradcę i rolnika doświadczenia rolników i najlepszej wiedzy naukowej celem doskonalenia gospodarstw i całego rolnictwa.

Dobre zarządzanie jest głównym warunkiem osiągnięcia sukcesów w doradztwie. Odnosi się to zarówno do organizacji doradczej jako instytucji - planowanie, organizowanie, zatrudnianie, kierowanie, koordynowanie i budżetowanie - jak i do procesu zarządzania programami doradczymi - planowanie, monitorowanie i ocena.

Aktywne uczestnictwo rolników lub mieszkańców społeczności lokalnych w przygotowaniu i realizacji programów doradczych jest kluczem w osiąganiu zakładanych w nim efektów. Potrzebne są w tym celu strategie włączania rolników do programów w zakresie wyznaczania potrzeb technologicznych, programowania szkoleń, wizyt polowych i studyjnych, pokazów, demonstracji itp.

LITERATURA

1. Ban van den A. W., Hawkins H. S. (1997): Doradztwo rolnicze. Wyd. I (polskie), MSDR zs. w AR, Kraków, 315.
2. Drygas M., Kania J. [1996]: Doradztwo rolnicze na świecie – tendencje rozwojowe. Wieś i Rolnictwo nr 3 (7): 126-133, PAN IRWiR, Warszawa.
3. Kania J., Drygas M. [1995]: Restructuring of Polish extension system in a market economy [in:] Extension at the cross-roads. Proceedings of the 12th ESEE, edited by G.S. Siardos and S.I. Androulidakis. University of Thessaloniki, Greece, 81-92.
4. Kania J. (1988a): Doradztwo rolnicze – doświadczenia i wnioski z krajów Unii Europejskiej adekwatne do warunków polskich. [w:] Podstawy integracji europejskiej w aspekcie rozwoju obszarów wiejskich. Praca zbiorowa pod red. J. Kani, cz. 1, roz. VII: 465-474. Wydawnictwo Naukowe AR, Kraków.
5. Kania J. (1998b): Rola służb doradztwa rolniczego w Systemie Wiedzy i Informacji Rolniczej. [w:] Systemy informacji rolniczej – nowe wyzwania dla doradztwa; pod red. nauk. J. Kani, Biuletyn Regionalny ZDR nr 318: 35-46. AR, Kraków.
6. Kania J. [2001a]: Doradztwo państwowe czy autonomiczne dla polskiej wsi i rolnictwa. Wieś i Doradztwo nr 1: 15-18, MSDR zs. w AR, Kraków.
7. Kania J. [2001b]: Doradztwo rolnicze w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej. Roz. II: 15-25 [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych. Red. nauk. M. Drygasa, J. Kani, A. Wiatraka. PAN IRWiR, Warszawa.
8. Kania J. [2001c]: Doskonalenie doradztwa rolniczego w Polsce na tle doświadczeń zagranicznych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1 (28): 5-17, KCDRRiOW, Poznań.
9. Kania J. [2001d]: Możliwe warianty funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce. Roz. VIII: 240-253 [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych. Red. nauk. M. Drygasa, J. Kani, A. P. Wiatraka. PAN IRWiR, Warszawa.
10. Kania J. (2002): Ways of improving agricultural extension system in Poland. [in:] 3rd conference on agricultural advisory of central and eastern Europe – bulletin. LAATC, Sigulda, Latvia, 56-63.
11. Kania J. (2005): Restructuring of Polish Agricultural Advisory Service after European Union accession. [in:] Towards a participatory and multi-actors extension system. Proceeding of the 17th ESEE, edited by E. Oktan and M. Boyaci, Ege University, Izmir, Turkey, 292-298.
12. Klaver D. (2005): Knowledge circulation and generation for small farmers in EU countries. Synthesis document. IAC, Wageningen, NL, 22.
13. Privatisation of extension systems: Case studies of international initiatives (2004): Edited by G.Alex and W.M. Rivera. Vol. 2, ARD Discussion Paper 9: 96, World Bank, Washington DC, USA.
14. Wpływ rolników na doradztwo rolnicze (1996): Opracowanie zbiorowe. Krajowa Rada Doradztwa Rolniczego, Poznań, 66.
15. Wynn G. (1994): Coordination of the development of the agricultural extension service – report for Ministry of Agriculture of Poland. Cranfield University, Silsoe, UK, 19.

JÓZEF KANIA

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE

STRESZCZENIE

W pracy przedstawiono koncepcję dalszego rozwoju i funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce w układzie wariantowym, tj. doradztwa publicznego – w strukturze państwowej, doradztwa pluralistycznego – będącego zarówno w strukturze państwowej, jak i samorządu zawodowego rolników oraz doradztwa prywatnego w strukturze samorządu zawodowego rolników, tj. izb rolniczych.

Podstawą do opracowania koncepcji było określenie cech, jakimi powinien charakteryzować się efektywny system doradztwa, czynników decydujących o efektywności doradztwa, warunków ścisłego powiązania doradztwa z nauką oraz zasadniczych elementów koncepcji systemu doradztwa rolniczego, a także podstaw prawnych, tj. Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego w Polsce oraz rozporządzeń Komisji Europejskiej dotyczących przyszłości doradztwa w krajach UE.

Zasadniczym elementem w budowaniu koncepcji była analiza mocnych i słabych stron dwóch głównych systemów doradztwa rolniczego na świecie, tj. doradztwa publicznego i prywatnego z uwzględnieniem zmian zachodzących w tych systemach na świecie.

JÓZEF KANIA

THE FUTURE OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE IN POLAND

SUMMARY

The paper presents a concept for further development and functioning of the agricultural advisory system in Poland as a set of alternative options, i.e. public extension - within the public structure, pluralistic extension - both within the state structure as well as farmers' professional organization structures, and private advisory within the structure of farmers' professional organization, namely agricultural chambers.

The basis for the concept was definition of necessary features of an effective advisory system, factors that determine extension effectiveness, conditions for ensuring close linkages with science and basic elements of the agricultural extension system concept, as well as legal foundations, i.e. Agricultural Advisory Units Act in Poland as well as European Commission regulations concerning the future of advisory service in EU member countries.

The basic element underpinning the concept was analysis of strengths and weaknesses of two major agricultural advisory systems in the world, namely public and private advisory, with consideration given to changes presently occurring in these systems worldwide.

BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE - ZMIANA CZY DOSKONALENIE DOTYCHCZASOWYCH ROZWIĄZAŃ. ANALIZA INSTYTUCJONALNA

„Ostatecznym uprawomocnieniem działania specjalisty jest zgodność jego działania z jego najlepszą wiedzą zawodową (...) Ostatecznym uzasadnieniem działania biurokratycznego jest jego zgodność z przepisami i normami obowiązującymi w organizacji oraz aprobata (...) wyższego stopniem służbowym" (za A. Etzioni „Nowe formy organizacji").

Rozważania nad efektywnością, profesjonalizacją i racjonalnością organizacyjną Ośrodków Doradztwa Rolniczego można prowadzić na różnych poziomach i na różne sposoby; począwszy od podsumowania dotychczasowych doświadczeń, poprzez omówienie tradycji i dorobku polskiego doradztwa, poddanie analizie jego niewątpliwych sukcesów, jak i ograniczeń oraz słabości. Przedmiotem mojego wystąpienia będzie próba oceny konsekwencji przyjętego w Polsce rozwiązania - doradztwo państwowe finansowane w 90%-95% z budżetu i podległe Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz refleksja nad źródłami takiego, a nie innego usytuowania Ośrodków Doradztwa Rolniczego w strukturze administracyjnej PRL i III RP. Podstawowym, przyjętym w tych rozważaniach założeniem jest istnienie zależności między efektywnością i innowacyjnością wszystkich instytucji formalnych (biurokratycznych) a ich usytuowaniem w strukturach władzy, relacjami z otoczeniem społecznym i przyjętymi w danej instytucji rozwiązaniami organizacyjnymi.

Pozwalam sobie zaproponować kilka tez pomyślanych jako wprowadzenie, inspiracja do debaty nad przyszłością doradztwa rolniczego w Polsce.

Teza I

Państwowe doradztwo rolnicze, finansowane z budżetu państwa i podległe Ministerstwu Rolnictwa w sensie instytucjonalnym nieuchronnie koncentruje swoją działalność na realizowaniu bieżącej polityki rolnej państwa.

Geneza doradztwa państwowego, sięgająca RRZD z 1956 roku, czy Wojewódzkich Ośrodków Postępu Rolniczego z 1975 roku i dalej - struktur ODR z 1991 roku ściśle i trafnie wyrażała intencje stojące za ich powołaniem; PRL realizował politykę rolną za pomocą ważnego instrumentu - zakładów doświadczalnych i Ośrodków Postępu. Zmiany organizacyjne po 1991 roku nie naruszyły zasadniczego charakteru tej zasady, jakkolwiek dostrzegły problem uspołecznienia doradztwa - powołano Społeczne Rady Doradztwa Rolniczego i Krajową Radę Doradztwa Rolniczego.

Otoczenie instytucjonalne przyjętego w Polsce rozwiązania tworzyło funkcjonalną i komplementarną całość i dobrze wpasowywało się w układ: z jednej strony Ministerstwo - polityka państwa wraz z doradztwem, z drugiej rolnicy jako odbiorcy tej polityki. O realizację oczekiwań rolników i ich potrzeby dbały dwie struktury organizacyjne mocno osadzone w chłopsko-rolniczej tradycji partia polityczna i związki zawodowe. Zarówno „ludowa" partia polityczna ZSL - PSL, jak i rolnicze reprezentacje związkowe KZRKiOR, NSZZ RI Solidarność a później także ZZR Samoobrona stanowiły silny, często używany przez rolników w relacjach z władzą = ministerstwem „kapitał społeczny" o symbolicznym, kulturowym charakterze.

Reaktywowanie ustawą z 1995 roku izb rolniczych w pierwszej chwili nie zmieniło zasadniczo tego układu sił, ale zainicjowało dyskusję wokół pytania o instytucjonalne umocowanie doradztwa rolniczego w innej, niż państwowo - ministerialna struktura zależności.

Jednak początki reaktywowanego samorządu rolniczego wydawały się mało obiecujące. Niewiele zmieniło się w formach wyrażania oczekiwań i wywierania presji przez środowiska rolnicze - nadal kluczową rolę pełniła polityka, czyli walka o wpływy w ministerstwie rolnictwa lub doraźne presje, protesty i naciski struktur związkowych. Izby rolnicze były partnerem słabszym, często przez liderów związkowych i przywódców partyjnych, także PSL - lekceważonym. Zarówno ówczesne Ministerstwo Rolnictwa, jak i media w latach 90 -ych nie traktowało izb rolniczych jako równoprawnego związkom zawodowym partnera społecznego.

Nic dziwnego więc, że w debacie publicznej i w negocjacjach, także w gorącym okresie negocjowania warunków akcesji dla polskiego rolnictwa kluczową rolę odgrywały PSL, związki zawodowe i Samoobrona, która niepostrzeżenie dla wielu obserwatorów i komentatorów przekształciła się w partię polityczną, wzmacniając swoją pozycję na mapie instytucji reprezentujących rolnicze interesy. Debata o zmianie

usytuowania doradztwa rolniczego ucichła. Jej efektem było jednak uspołecznienie doradztwa przez powołanie wspomnianych powyżej społecznych rad.

Jednak doradztwo nadal funkcjonowało jako struktura realizująca politykę rolną państwa, co w perspektywie integracji z UE, a więc w sytuacji ogromnych zadań stojących przed państwem w przygotowaniu rolników do uczestnictwa w unijnej polityce rolnej było całkowicie zrozumiałe i racjonalne. Funkcjonalność rozwiązania i dotychczasowe przyzwyczajenie sprawiały, że także rolnicy zdecydowanie akceptowali państwowe doradztwo - w miarę dostępne, za którego działalność i wiarygodność odpowiedzialność brało państwo, czyli Ministerstwo Rolnictwa.

Podsumowując ten wątek dodajmy, że państwowe doradztwo rolnicze, bezpłatne dla rolników i finansowane z budżetu nie jest czymś wyjątkowym w Europie i stosowane jest np. we Włoszech, Belgii, Hiszpanii, Grecji Portugalii i południowych landach Niemiec.

Teza II

Integracja Polski z UE i zmiany na scenie politycznej zrekonstruowały instytucjonalny układ głównych sił politycznych i organizacji społecznych wokół rolnictwa (a więc i doradztwa), ponownie stawiając pytanie o jego usytuowanie i kierunek zależności w relacji władza państwowa - ministerstwo - rolnicy.

Trudno w tak wielkim skrócie przedstawić przebieg wydarzeń, które przecież są „w toku", wciąż jeszcze „się dzieją". Pozwalam sobie na pewne skróty i uproszczenia dla zwięzłości wywodu, za które wszystkich zainteresowanych z góry przepraszam. Początek zasadniczych zmian to koniec lat dziewięćdziesiątych i początek XXI wieku, gdy ZZR Samoobrona po „zmiażdżeniu" konkurencji w ruchu związkowym, przekształciła się w partię polityczną i rozpoczęła batalię o przywództwo w politycznej reprezentacji środowisk rolniczych i wiejskich, wchodząc tym samym w ostrą rywalizację z PSL. Ta batalia paradoksalnie wzmocniła izby rolnicze, ponieważ konflikty polityczne i spory kompetencyjne osłabiły zarówno związki zawodowe, jak i partie, w tym i PSL i ostatecznie także Samoobronę, zgodnie z zasadą „gdzie dwóch się bije, tam trzeci korzysta". Równolegle toczył się proces stopniowego wzrostu rangi i znaczenia izb rolniczych.

Jednak równie ważnym, a może nawet ważniejszym okazał się niezauważalny początkowo proces przesunięcia się sympatii politycznych mieszkańców wsi, w tym także rolników w stronę partii politycznej reprezentującej wyborców wedle poglądów i celów politycznych a nie wedle wąsko rozumianych rolniczych lub wiejskich interesów. Ostatni, styczniowy (2006) sondaż CBOS, w którym pytano o preferencje wyborcze w ewentualnych, przedterminowych wyborach przyniósł następujący wynik: mieszkańcy wsi głosowaliby na: PiS - 35%, PO - 25%, Samoobrona - 13%, PSL - 3%, rolnicy głosowaliby na: PiS - 47%, na Samoobronę - 15%, na PO - 10%,

na PSL - 4%, ogół Polaków na: PiS - 35%, PO - 31%, Samoobrona - 7%, SLD - 7%, LPR – 5%, PSL-1%.

Sukces ludowych partii politycznych w 2001 roku stal się zarazem początkiem końca tych formacji. Kształtowanie polityki rolnej w Polsce przeniosło się nie tylko z Grzybowskiej, ale nawet z Wiejskiej i Wspólnej do Brukseli. Po raz pierwszy w interesie rolników leży uzyskanie wpływów w formacji politycznej zdolnej do reprezentowania ich w Unii Europejskiej. Ani wieś, ani rolnicy nie są dzisiaj tak liczną, a przede wszystkim tak jednorodną formacją klasowo-zawodową, by samodzielnie wybrać partię zdolną do podjęcia się tego zadania.

Otoczenie doradztwa rolniczego uległo więc zasadniczej przebudowie. W relacji ministerstwo - rolnicy zmieniło się wiele; centrum decyzyjne uległo - nazwijmy to - alokacji, reprezentacja rolników polityczna uległa absorpcji, zaś związkowa - atrofii. Podmiotowość rolników i ich interesy coraz wyraźniej lokują się przede wszystkim w samorządzie rolniczym.

TEZA III

Malejącej roli politycznej i związkowej reprezentacji rolników i rosnącej - samorządu rolniczego, towarzyszą zmiany w instytucjach „obsługujących" funkcjonowanie polskiego rolnictwa we Wspólnej Polityce Rolnej. Tym samym po raz kolejny pojawia się pytanie o autonomiczność i podmiotowość rolników w formułowaniu oczekiwań wobec resortu, a także wobec doradztwa rolniczego.

Izby rolnicze, reprezentujące obligatoryjnie wszystkich płacących podatek rolny, podatek dochodowy z działów specjalnych produkcji rolnej, jak i członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, a więc praktycznie wszystkich związanych z gospodarstwami rolnymi i rolnictwem zdobyły w układzie instytucji związanych z rolnictwem nową, nie tylko formalną pozycję. Struktura samorządowa obejmuje przecież zarówno producentów rolnych jak i rolników produkujących na samoozaopatrzenie, zwolenników LPR, PiS, PO i SLD a także sympatyków NSZZ RI Solidarność oraz KZRKiOR. Tym samym przedstawiciele izb rolniczych mają merytoryczne i moralne prawo uważać się za najbardziej reprezentatywne przedstawicielstwo społeczności rolników.

Dzisiaj ministerstwo ma nowego - starego partnera - samorząd rolniczy - ustawowego reprezentanta interesów rolników zobowiązanego do identyfikacji ich potrzeb i wspierania działań służących całemu środowisku. Europa zna przypadki doradztwa autonomicznego, prowadzonego przez związki i organizacje samorządowe rolników dofinansowywane w nieznacznym stopniu przez budżet państwa - Dania, Finlandia, Austria, Francja, północne landy Niemiec), lub półautonomicznego, przekazującego społeczną kontrole nad doradztwem organizacjom rolniczym lub prywatnym firmom.

Dodajmy, że zmiany w „układzie okołorolniczym" są daleko rozleglejsze i znacznie bardziej istotne, niż tylko przesunięcia między izbami i związkami zawodowymi. Ministerstwo uzyskało nowy, ważny instytucjonalny instrument realizacji polskiej polityki rolnej i polityki wspierania obszarów wiejskich - Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która organizacyjnie i finansowo zdobyła w strukturze władzy wysoką, niekwestionowaną pozycję. Jest nie tylko agencją płatniczą realizującą zdecydowaną większość programów i działań w ramach unijnych polityki skierowanej na wieś i do rolnictwa, lecz także agencją prowadzącą własną politykę informacyjna i doradczą. Co więcej, jest instytucją posiadającą w terenie delegatury sięgające powiatów. Tym samym pozycja ARiMR jest, czy tego chcemy, czy nie, znacznie „wyższa" niż pozycja i możliwości Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Ta dwoistość instytucjonalna, jak dowodzą badania jakościowe i ilościowe oraz dyskusje toczone w różnych gronach i na różnych konferencjach rodzi wiele problemów, napięć i konfliktów nie służąc dobrze ani współpracy w działalności na rzecz rolników, ani zdolności „zarządzania" przez ministerstwo oboma strukturami.

TEZA IV

Doradztwo rolnicze wchodzi w nową fazę, jego praca w równej mierze kierowana jest do rolników - producentów rolnych jak i rolników poszukujących możliwości dywersyfikacji swoich źródeł dochodów. Co więcej, w ramach polityki unijnej skierowanej na obszary wiejskie doradztwo rolnicze i doradztwo „wiejskie" stają się równie ważnymi obszarami działania Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Na polskiej wsi pojawiło się w ostatnich latach wiele nowych instytucji i organizacji wspomagających mieszkańców wsi, początkowo w przygotowaniu do akcesji, dzisiaj w korzystaniu z możliwości, które ta akcesja przyniosła. W bazie programu Agro-Info prowadzonego przez Biuro Programów Wiejskich Funduszu Współpracy zarejestrowanych jest ponad 1000 instytucji aktywnie przygotowujących rolników i mieszkańców wsi do integracji, prowadzących szkolenia, służących radami, systemem małych grantów i dotacji, publikacjami, broszurami i materiałami pomocniczymi. Mniej więcej 100 tysięcy gospodarstw rolnych w każdym województwie skorzystało z jakiejś formy upowszechniania wiedzy, informacji, szkoleń lub porady przez wszystkie instytucje łącznie.

Szkoleniami zaczynają zajmować się także banki, nie tylko spółdzielcze, podmioty społeczne i komercyjne, fundacje ogólnopolskie i lokalne stowarzyszenia. ważną rolę zaczynają odgrywać struktury samorządu terytorialnego, że wspomnę o decyzji wprowadzenia do każdej gminy wiejskiej w województwie podlaskim punktu informacyjnego dla rolników.

Także zmiany na rynku powodują, że dawną rolę doradców w promowaniu nowych produktów i środków produkcji przejęły formy marketingowe i prowadzona

przez producentów profesjonalna reklama. Rolnicy, szczególnie ci z mniejszym doświadczeniem rynkowym stają w obliczu różnorodności ofert, w wyborze których potrzebują doradcy służącego przede wszystkim im, a nie „producenckim" interesom.

Tym samym doradztwo rolnicze znalazło się w zupełnie innym otoczeniu. Już nie „obsługuje" samodzielnie polityki rolnej państwa, nie jest jej jedynym wykonawcą, ma konkurencję, ale nie ma instrumentów do stawienia jej czoła. Myślę tu o zgłaszanych wielokrotnie w badaniach, nie tylko przez rolników, ale także przez doradców - kłopotach finansowych, wyrażanych niskimi limitami na benzynę, na rozmowy telefoniczne, na korzystanie z internetu, etc. Tym kłopotom towarzyszy wyraźny wzrost notowań Ośrodków Doradztwa Rolniczego wśród rolników. Sygnalizują ten proces badania ilościowe realizowane przed i po akcesji, a także jakościowe badania realizowane przez UKIE, czy Instytut Spraw Publicznych, którymi miałam przyjemność kierować.

W ostatnich, jakie znam badaniach, zrealizowanych w grudniu 2005 przez Departament Analiz i Studiów UKIE w dwu województwach w grupie rolników towarowych (gospodarstwa powyżej 2 ESU) po raz kolejny potwierdziły się bardzo pozytywne opinie o pracy doradców z Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Agencji zarzuca się szybkie dezaktualizowanie się formularzy i komplikacje towarzyszące gromadzeniu załączników etc. Zwróćmy uwagę, że w tych opiniach tkwi ważny sygnał zmiany - doradcy coraz bardziej postrzegani są jako ludzie stojący „po stronie" !!! rolników, bowiem doradzają w działaniach zmierzających do absorpcji środków unijnych. Natomiast ARiMR postrzegana jest jako instytucja „stojąca po stronie" władzy !!!, jako realizator aktualnej polityki rolnej III RP i Unii Europejskiej.

Może warto przy tej okazji zwrócić uwagę, że Ośrodki Doradztwa obsługują, jak wynika z opracowania M. Drygasa ok. 50 tysięcy rolników rocznie [Drygas, Kania, Wiatrak 2001]. Liczba zarejestrowanych w ARiMR gospodarstw wynosi ok. 1,5 mln, zaś grono rolników sprzedających na rynku produkcje o rocznej wartości 50 tys. zł i więcej to zaledwie 5,7 procent spośród nich. Można więc przypuszczać, że dzisiaj z doradztwa korzysta przede wszystkim elitarne grono najlepiej wykształconych producentów rolnych.

Doradztwo rolnicze i doradztwo wiejskie, jako najważniejszy narzędzie przeprowadzenia środowisk wiejskich przez trudny okres transformacji przestaje być wyłącznie instrumentem polityki rolnej państwa. Staje się przede wszystkim wsparciem dla mieszkańców wsi i wszystkich rolników w okresie zmian, przekształceń, dywersyfikacji oraz, rzecz jasna modernizacji i restrukturyzacji gospodarstw konkurujących w rynkowym „wyścigu" z rolnikami starej Unii.

TEZA V

Nadal większość gospodarstw rolnych będzie potrzebować bezpłatnego, ogólnodostępnego, doradztwa, zdolnego do towarzyszenia rolnikom i mieszkańcom wsi w podejmowaniu decyzji o przyszłości gospodarstwa rolnego, o zmianach strategii życiowych i źródeł dochodów, w działaniach na rzecz rozwoju własnej gminy. W wielu regionach kraju Ośrodki Doradztwa Rolnego sprawdziły się w tej roli znakomicie i są pozytywnie oceniane przez rolników. Dlatego postawy, opinie, oczekiwania i interesy doradców musza być wzięte pod uwagę przy dokonywaniu jakichkolwiek zmian.

W badaniach socjologicznych wielokrotnie pytano o sposób, w jaki dociera do rolników wiedza o instrumentach i środkach kierowanych do rolnictwa i na obszary wiejskie w ramach polityki rolnej UE. Otóż zawsze wymienianym jako pierwsze i najważniejsze źródło informacji okazywały się media. Jednak w mediach, docierających do najszerszego grona słuchaczy i widzów, przekaz wiedzy zdominowany jest politycznym kontekstem, a ten kontekst wyznacza i formuje język politycznej rywalizacji, a nawet walki, język nasycany emocjami.

Stąd konieczność istnienia trwałej i profesjonalnej struktury organizacyjnej, która w możliwie największym stopniu będzie wolna od tego języka i politycznych interesów. To do niej skieruje swoje kroki rolnik, gdy w mediach usłyszy o nowej możliwości, czy nowej propozycji „władzy" i jej polityki rolnej.

Analiza doświadczeń związanych z SAPARDEM i pierwszym okresem funkcjonowania polskiego rolnictwa w UE dowodzi, że w Polsce nadal skuteczne działanie zapewniają przede wszystkim ludzie, a nie instytucje, raczej doradcy, niż ośrodki. To nie struktura organizacyjna - sieć ODR i ARiMR, lecz „ludzie" zdali pierwszy egzamin z wdrażania polityki przed i poakcesyjnej. Czasami, jak wynika z badań, nawet komputery doradców były PRYWATNE, i na nich opierała się ich działalność.

Instytucje odpowiedzialne za sukces i ewentualne niepowodzenia programów kierowanych do rolnictwa i na obszary wiejskie, czyli - ARiMR, ODR, samorządy gminne dopiero tworzą system stabilnej i trwałej działalności, w tym także współpracy. W artykule poświęconym podsumowaniu licznych badań i opracowań na temat dostępu do szkoleń i informacji oraz doradztwa polskiej wsi, R. Kamiński pisze o dobrych efektach współpracy ODR, ARiMR, Urzędu Marszałkowskiego i Związku Gmin Wiejskich Podlasia w tworzeniu gminnych punktów informacji szkoleń i doradztwa.

Jednak rolnicy pytani o instytucje obsługujące rolnictwo mówią; *„przedtem tak bardzo się tych ODR nie widziało, a w tej chwili wszystko przez ODR"*. Podkreślają rzetelność doradców i zaufanie do tej instytucji; ale zwracają uwagę, że doradcy są tak zawaleni pracą, *„że bieda aż piszczy, piętnastego kończą się im pie-*

niądze na telefony". Pytani o ewentualne zmiany, rolnicy zauważają; „... *zresztą takie są zakusy, chcą zlikwidować, izby rolnicze miały chęć przejąć to doradztwo, ale zostało jak zostało"*

W badaniach pojawił się także problem płacenia za doradztwo i okazało się, że rolnicy mają świadomość, że taka konieczność może się pojawić i dodają, „... *wolałbym zapłacić, żebym zawsze w godzinę, dwie miał załatwione, niż jeździć tygodniami... doradca w jednym czasie załatwia 3 osoby".*

Czy rolników będzie stać na płacenie za usługi doradców? Część, ta „produkcyjna, rynkowa" pewnie zapłaci, bo i tak już korzystała już z komercyjnego doradztwa, np. przy programie SAPARD. Jednak znaczna liczba rolników będzie zmuszona zrezygnować z doradztwa, jeśli będzie ono płatne.

Czy doradcy chcą zmiany organizacyjnej? Sądzę, że dzisiaj będą się przed taka zmianą bronić, bowiem usytuowanie w strukturach służby publicznej daje im więcej korzyści, niż ryzykowna zależność od wciąż jeszcze słabszych organizacyjnie i strukturalnie izb rolniczych.

Jednak wielu doradców już dzisiaj dostrzega wewnętrzną sprzeczność własnej roli zawodowej, z jednej strony pomagają rozwiązywać rolnikom i mieszkańcom wsi ich własne problemy zawodowe i nie tylko zawodowe, z drugiej są realizatorami polityki państwa, a także Unii Europejskiej, co czasami stawia ich w konflikcie z rolą doradcy. Co więcej, niejasność relacji z ARiMR, nie zawsze dobra współpraca, a prawdę powiedziawszy, często współpraca pełna niedomówień i braku lojalności ze strony Agencji sprawiają, że usytuowanie autonomiczne doradztwa może się okazać wariantem wybieranym i popieranym przez ich część doradców. Jeśli oczywiście zostanie rozwiązany problem bezpieczeństwa ekonomicznego i zawodowego tej grupy pracowników.

Zamiast podsumowania

Jeśli przewidywania Autorki są trafne, a przecież tak być nie musi, to prędzej lub później pojawi się postulat autonomiczności doradztwa od struktur państwa i ich powiązanie z samorządem rolniczym, jako kluczowym reprezentantem środowisk wiejskich. Co jednak nie oznacza, że ten kierunek zmian będzie oczywisty dla większości rolników i doradców i łatwy w realizacji. Przedstawione tezy są bowiem zaledwie materiałem do dyskusji, a nie propozycją, czy projektem dokonania takich zmian.

Głos w dyskusji

Pozwalam sobie dołączyć kilka uwag, które po dyskusji uczestników konferencji chciałabym wprowadzić do mojego artykułu, mimo, iż z powodu braku czasu okazało się to na konferencji nie możliwe.

1. Zwracam uwagę, że doradztwo rolnicze, a także „wiejskie" finansowane w znacznej mierze z budżetu państwa nie musi być państwowe, tzn., osadzone w strukturach administracji państwowej, lecz może być także autonomiczne, czy półautonomiczne, co nie znaczy „prywatne". Może podlegać w sferze organizacyjnej innym podmiotom, na przykład samorządowi rolniczemu lub terytorialnemu, co nie czyni takiego doradztwa ani prywatnym, ani komercyjnym!!. Podległość organizacyjna izbom rolniczym nie oznacza braku nadzoru merytorycznego Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

   Pozwalam sobie zwrócić uwagę, że tak funkcjonuje samorządowa oświata na poziomie podstawowym, gimnazjum, średnim w Polsce, która w zdecydowanej większości jest finansowana ze środków publicznych i nadzorowana przez kuratoria i Ministerstwo Edukacji. Szkoły wyższe, publiczne, także nie są jednostkami administracji państwowej mimo, iż finansowane są ze środków publicznych.

   Zwracam też uwagę, że „usamorządowienie" oświaty wywołało zmiany polegające na rozległym tworzeniu innych form szkolnictwa (prywatne, społeczne, Mała Szkoła etc.) i w niczym nie zmniejszyło odpowiedzialności państwa za poziom edukacji w Polsce. Tyle, że państwo stosuje odmienne instrumenty regulacyjne.

2. Zwracam także uwagę, że prowadzenie działalności doradczej w ośrodkach korzystających ze środków publicznych i równoległe pozyskiwanie środków finansowych za usługi świadczone prywatnie w tej samej zbiorowości beneficjentów może generować zjawiska korupcyjne. W końcu to dlatego właśnie służba zdrowia zrezygnowała z możliwości płacenia przez pacjentów dodatkowych środków na „szpitalne fundacje", czy inne formy wsparcia szpitali za usługi, na które pacjenci nie mogą liczyć w ramach środków z NFZ. Dotychczasowe rozwiązanie przyjęte w doradztwie nie wydaje się więc idealne.

3. Utrzymanie Ośrodków Doradztwa Rolniczego w bezpośrednim władaniu Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, przy równocześnie wyraźnie postępującym procesie zmniejszenia politycznej i związkowej kontroli tego ministerstwa przez środowiska rolnicze i chłopskie (o czym mówiłam w referacie) może w najbliższym czasie sprawić, że jakaś inna, silna partia polityczna wygrywająca wybory w Polsce podejmie decyzję prywatyzacji doradztwa rolniczego i cały majątek i dorobek doradztwa zostanie sprzedany w mniej lub bardziej efektywny sposób prywatnym, komercyjnym firmom. Rozumiem niepokój doradców i ich obawy przed spadkiem bezpieczeństwa pracy, prestiżu zawodowego, czy obniżenia dochodów. Żadna z tych sytuacji nie musi jednak mieć miejsca, gdy zmiana sprawi, że doradztwo znajdzie się w podległości wobec struktur samorządowych. Natomiast prywatyzacja doradztwa, jeśli nakreślona przeze mnie w referacie przyszłość politycznej i związkowej reprezentacji rolników okaże się realna, może okazać się więcej niż prawdopodobna, a nie wiem, czy dla doradców korzystna. W ramach oszczędności i prywatyzacji – przykładowo – znikły centra praktycznego przygotowania do zawodu rolnika.

4. I ostatnia uwaga jeśli mówiłam, że nie da się zadekretować „doradcy zorientowanego na rolnika" miałam na myśli oczywistą rzecz, takiej orientacji nie wymuszą ani regulaminy, ani zalecenia dyrektora. Taką orientację może wzmocnić jedynie mniej lub bardziej wyraźnie realnie istniejąca podległość doradcy od środowiska rolników i mieszkańców wsi.

LITERATURA

1. CBOS Komunikaty nr: 83/2003, 95/2003, 123/2004, 39/2005, 80/2005, 89/2005, 105/2005, 115/2005, 155/2005.
2. Drygas M., J. Kania, A. P. Wiatrak, red. (2001): Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
3. Fedyszak-Radziejowska B. (2005a): Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zmian na polskiej wsi a proces jej „demarginalizacji". [w:] red. A. Rosner: Uwarunkowania i kierunki przemian spoleczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.
4. Fedyszak-Radziejowska red. (2005): Proces demarginalizacji polskiej wsi. Programy pomocowe, liderzy, elity i organizacje pozarządowe. Wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
5. Fedyszak-Radziejowska B. (2002): Wieś polska w wyborach; radykalizacja nastrojów. [w:] Raport ISP: Przyszłość polskiej sceny politycznej po wyborach 2001. Wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
6. Kolarska-Bobińska L. red. (2002): Mieszkańcy wsi o integracji europejskiej: opinie, wiedza, poinformowanie. Wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
7. Kamiński R. (2005): Dostęp do informacji, szkoleń i doradztwa a proces demarginalizacji polskiej wsi. [w:] Fedyszak-Radziejowska B. red. (2005): Proces demarginalizacji polskiej wsi. Programy pomocowe, liderzy, elity i organizacje pozarządowe. Wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
8. Skotnicka-Illiasiewicz E. red. (2005): Pierwszy rok członkostwa w ocenie społecznej. Wyd. UKIE, Warszawa.
9. Wilkin J. red. (2004): Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej. Raport FDPA, Warszawa.

BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA

PRZYSZŁOŚĆ DORADZTWA ROLNICZEGO W POLSCE – ZMIANA CZY DOSKONALENIE DOTYCHCZASOWYCH ROZWIĄZAŃ. ANALIZA INSTYTUCJONALNA

STRESZCZENIE

Autorka poddaje analizie społeczny, instytucjonalny i polityczny kontekst funkcjonowania systemu doradztwa w Polsce, rozważając możliwości zmian we wzajemnych relacjach trzech podmiotów; Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi pełniącego rolę centrum władzy, Ośrodków Doradztwa Rolniczego w roli realizatora polityki tego centrum oraz rolników występujących zarówno w roli podmiotu, jak i przedmiotu usług doradczych.

Integracja Polski z UE stała się impulsem procesu zmian. O polityce rolnej współdecyduje nowe, unijne centrum, dotychczasowa reprezentacja rolników (związki zawodowe i partie ludowe) traci stopniowo ich poparcie, a izby rolnicze szukają swojego instytucjonalnego miejsca w doradztwie. Oznacza to możliwość zmiany roli i miejsca doradztwa rolniczego, czyli wyjście ze struktur władzy państwowej i przejście do struktur władzy samorządowej, bliższej potrzebom i interesom rolników oraz mieszkańców wsi.

BARBARA FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA

FUTURE OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE IN POLAND – A CHANGE OR IMPROVEMENT OF EXISTING SOLUTIONS – AN INSTITUTIONAL ANALYSIS

SUMMARY

The author analyses social, institutional and political context of functioning of agricultural advisory service in Poland considering possibilities of changes in relations between three subjects: The Ministry of Agriculture and Rural Development as the authority centre, Agricultural Advisory Centres as a realizer of this centre policy and farmers as both a subject and an object of advisory services.

The Poland's integration with EU became an impulse of a changes process. A new, EU centre co-decides about agrarian policy. Existing representation of farmers (trade unions and peasant parties) loses their support progressively, and Agricultural Chambers look for their institutional place in advisory service. It means, that a role and place of agricultural advisory service can change i.e.: leave the State authority structures and pass over to the self-governed authority, nearer needs and business of farmers and the villagers.

CZĘŚĆ II

ALINA SIKORSKA
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

DORADZTWO ROLNICZE - OPINIE MIESZKAŃCÓW WSI O DZIAŁALNOŚCI ODR

1. Wstęp

Procesy dostosowawcze wsi i rolnictwa do wymogów konkurencyjnej gospodarki w ramach Unii Europejskiej stwarzają pilną potrzebę uaktywnienia prac służb doradczych. Należy przy tym brać pod uwagę, że oczekiwania w stosunku do działalności doradczej są uzależnione od cech zbiorowości do jakiej są one skierowane oraz od problemów na jakie ta zbiorowość napotyka. Uwzględnienie tych czynników jest równie istotne jak nowe zadania, które dla doradztwa rolniczego wyznacza Wspólna Polityka Rolna.

Określając funkcje doradztwa rolniczego z tego punktu widzenia przede wszystkim trzeba zauważyć, że w okresie ostatnich kilkunastu lat stopniowo pogłębiała się polaryzacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, w wielu z nich przestano prowadzić produkcję rolniczą, a znaczna część gospodarstw przestała być obecna na rynku rolnym. Z cyklicznych badań prowadzonych w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, na tej samej próbie badawczej, wynika, że w latach 1992-2005 udział gospodarstw o obszarze od 1 do 2 ha UR wzrósł z 13% do 19%, a więc obecnie prawie jedna piąta gospodarstw nie przekracza 2 ha UR. Równocześnie z 12,5% w 1992 roku do 17,3% zwiększył się udział gospodarstw o obszarze od 15 ha UR wzwyż. Odsetek gospodarstw od 30 ha wzwyż powiększył się w badanej próbie z 1% w 1996 roku do ponad 4% w 2005 roku. Na podstawie wyników przeprowadzonych badań ankietowych można szacować, że te gospodarstwa obecnie użytkują około 36% ziemi rolniczej w Polsce. Równocześnie znacząco wzrastała liczba gospodarstw nie prowadzących działalności rolniczej. W 1992 roku około 5% gospodarstw nie było obecnych na rynku rolnym, a w ubiegłym roku ich odsetek stanowił już około 14%.

Oceniając użyteczność i cele działalności doradztwa rolniczego należy zatem brać pod uwagę nowe jakościowo potrzeby rolników dostosowujących swoją działalność rolniczą do wymogów gospodarki rynkowej, jak również potrzeby całej rzeszy użytkowników gospodarstw, których głównym problemem jest znalezienie dla siebie miejsce w nowej rzeczywistości ekonomicznej. W tej sytuacji coraz częściej oczekiwania w stosunku do doradców dotyczą wskazówek jakie możliwości stwarza polityka wobec wsi i rolnictwa dla tych gospodarstw, które z różnych przyczyn zostały wykluczone z rynku rolniczego lub zajmują na nim marginalną pozycję.

Tym samym w odniesieniu do adresatów swojej działalności, doradztwo rolnicze straciło swoje poprzednie znaczenie, które polegało głównie na organizowaniu kursów i szkoleń nastawionych na powszechny odbiór i dokształcanie agronomiczne mające na celu zwiększanie wolumenu produkcji. Obok reformy organizacyjnej przeprowadzonej w tej instytucji w kolejnych latach swojej działalności musiała ona sprostać całkiem nowym oczekiwaniom mieszkańców wsi. Tę tezę w pełni potwierdzają wyniki badań terenowych przeprowadzonych na wsi w 2005 roku.

2. Metoda badawcza

W Zakładzie Polityki Społecznej i Regionalnej IERiGŻ – Państwowego Instytutu Badawczego od wielu lat, w pewnych odstępach są powtarzane badania dotyczące przemian zachodzących w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Ankietyzacją objęte są wszystkie gospodarstwa rolne położone w 76 wsiach. Są to celowo dobrane miejscowości, które ze względu na cechy społeczno-ekonomiczne, a zwłaszcza wielkość gospodarstw rolnych stanowią reprezentacje struktury obszarów wiejskich w skali kraju oraz wydzielonych regionów.

Przyjęta formuła badań pozwala określić zarówno przemiany zachodzące w obrębie struktury agrarnej i zróżnicowania ekonomicznego gospodarstw rolnych, jak i analizować zmienne kształtujące lokalny rozwój gospodarczy. W przeprowadzanej ankiecie osobne bloki pytań dotyczą działalności placówek i instytucji służących rolnictwu, w tym doradztwu i działalności dotyczącej rozpowszechniania oświaty rolniczej.

3. Wyniki badań w zakresie usług doradczych

W poprzednim dziesięcioleciu z badań prowadzonych w Instytucie wynikało, że z doradztwa rolniczego korzystała tylko niewielka grupa najsilniejszych ekonomicznie gospodarstw, a rolnicy powszechnie narzekali na bariery wynikające ze zbiurokratyzowania dostępu do Ośrodków Doradztwa Rolniczego, polegające

głównie na konieczności zgłaszania chęci współpracy z doradcą. W latach 1992-1996, prawie w jednej piątej z ogółu badanych wsi, w ogóle nie było rolników, którzy mieli kontakty z doradcami, a średni obszar gospodarstwa współpracującego stale bądź okresowo z doradcą wynosił 21 ha UR. W 40% badanych wiejskich miejscowościach funkcjonowanie ODR oceniano negatywnie. Użytkownicy gospodarstw powszechnie postulowali o zwiększenie pomocy instytucji doradczych w zakresie wsparcia przy poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu oraz przy rozwiązywaniu narastających problemów socjalno – bytowych mieszkańców wsi.

Z najnowszych badań, przeprowadzonych w 2005 roku wynika, że od tamtego okresu opinie rolników o wsparciu ze strony doradztwa uległy pewnym zmianom. Należy przy tym podkreślić, że chociaż są to dopiero wstępne i jeszcze nie pełne wyniki badań z zakresu rozpowszechnienia doradztwa i problemów związanych z jego funkcjonowaniem, zebrany materiał stanowi cenną wskazówkę przy wypracowywaniu założeń organizacyjnych i wyznaczaniu głównych celów działań służb doradczych, ponieważ obrazuje oczekiwania w tym zakresie ze strony wiejskiego środowiska.

W 2005 roku w odniesieniu do badanych wiejskich miejscowości (76 wsi na terenie całego kraju, 3704 gospodarstw rolnych o powierzchni od 1 ha UR) średnia odległość od najbliższej placówki ODR wynosiła 16 km (mapka 1).

Jednak w odróżnieniu do sytuacji w przeszłości, kiedy ODR były na ogół bliżej usytuowane od tych miejscowości (przeciętnie w odległości 14 km) dystans jaki dzielił tę placówkę od potencjalnych usługobiorców przestał być ważnym czynnikiem charakteryzującym dostępność do usług doradczych. Oceniając ją z tego punktu widzenia w 50%, a więc w połowie z badanych wsi, uznano, że jest ona dobra, gdy przed dziesięcioma laty taka sytuacja dotyczyła tylko 38%. Tym samym uznać należy, że rozpowszechnienie samochodów oraz inne możliwe formy kontaktów spowodowały, że oddalenie od najbliższego ośrodka ODR przestało być bardzo istotnym warunkiem dostępności do usług doradczych. Ten problem zgłaszano tylko w 7% badanych wsi i były one położone najczęściej w południowej części kraju. W wymienionych przypadkach zwracano głównie uwagę, że kontakt z doradcami poprzez urzędy gminy to trochę za mało, ogranicza to bezpośrednie porozumienie i utrudnia dobre zrozumienie problemów rolnika.

Jednak opinii, że placówki doradcze powinny być bliżej usytuowane było zdecydowanie mniej niż w poprzednich badaniach, natomiast główne bolączki rolników dotyczyły jakości pracy doradców, ich kompetencji, słabej fachowości, zbyt krótkiego czasu poświęcanego poszczególnym rolnikom oraz zbyt małej inwencji oraz aktywności doradców, przy coraz większym zbiurokratyzowaniu kontaktów.

Mapka 1

Średnia odległość badanych wsi od placówek służb doradczych

Źródło: Ankieta IERiGŻ - PIB 2005.

Na mapce 1 pogrubioną linią zaznaczono granice wyróżnionych makroregionów, którym odpowiadają następujące województwa:

I środkowozachodni – kujawsko-pomorskie, wielkopolskie;

II środkowowschodni – łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie;

III południowo-wschodni – świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie;

IV południowo-zachodni – opolskie, lubuskie, dolnośląskie;

V północny – zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie.

Odnosząc się do pracy doradców, aż w 28% badanych miejscowości oceniono ją jako złą i niewystarczającą. Najczęściej, bo w 14% badanych miejscowości zwracano uwagę na niski poziom doradztwa „... *nic nowego i ciekawego nie przekazują*". W 10% z badanych wsi uznano, że rola miejscowych doradców ogranicza się do pomocy w wypełnianiu formularzy o dopłaty bezpośrednie i jest to zdecydowanie zbyt mało. W 8% wsi skarżono się na niedostępność usług doradczych i biurokrację, a w 8% wsi narzekano na zaniechania w organizowaniu kursów i szkoleń.

Tabela 1

Przyczyny krytycznych opinii o pracy ODR-ów

Wyszczególnienie	Procent wsi, w których zgłoszono krytyczne uwagi (76=100)
Ogółem wsie z krytycznymi uwagami, w tym dotyczyły one:	28
– niskiego poziomu świadczonych porad	14
– zbyt jednostronnej oferty usług doradczych	10
– biurokracji w dostępie do usług	8
– zaniechania organizowania kursów i szkoleń	8
– niskiego poziomu wiedzy doradców	8
– dużej odległości od placówek ODR	7
– ograniczonych informacji o możliwościach korzystania z usług	5

Źródło: Ankieta IERiGŻ-PIB 2005.

Przy ocenie działalności placówek ODR bardzo silnie zaznaczyła się odmienność oczekiwań wynikająca ze zróżnicowanych potrzeb użytkowników gospodarstw. Na niskie kompetencje doradców i brak kompleksowego doradztwa narzekali głównie rolnicy prowadzący specjalistyczne gospodarstwa i mający ściśle ukierunkowane problemy z prowadzoną działalnością rolniczą. W takich przypadkach skarżono się zazwyczaj na zbyt małe kwalifikacje doradców i zaznaczano, że poziom wiedzy służb doradczych często nie jest większy niż rolników oczekujących porady, bądź podkreślano, że *„oferują wiadomości teoretyczne, a nie doradzanie kompleksowe w konkretnej sprawie"*. Z kolei użytkownicy małych obszarowo gospodarstw, jednostek niedoinwestowanych i słabo radzących sobie w warunkach gospodarki rynkowej, zwracali uwagę, że w usługach doradczych nie ma pakietu skierowanego na ich potrzeby. W konsekwencji duża część gospodarujących realnie jest pozbawiona możliwości korzystania z doradztwa.

Pomimo odnotowania krytycznych opinii o pracy służb doradczych trzeba podkreślić, że w porównaniu z poprzednio przeprowadzanymi badaniami (lata 1992, 1996, 2000) w 2005 roku w ankietowanej próbie zdecydowanie wzrosła liczba miejscowości, w których prace ODR uznano za dobrą. Wcześniej takie oceny wyrażano w około jednej trzeciej wsi badanych wsi, natomiast w ostatnio przeprowadzanej ankiecie ich liczba powiększyła się do nieco ponad połowy badanego zbioru.

Widoczna poprawa w ocenie przydatności służb doradczych wynikała głównie z pomocy jaką świadczyły te placówki przy wypełnianiu formularzy niezbędnych do uczestniczenia w uruchamianych programach wsparcia w ramach

WPR. Dotyczyło to zarówno wskazówek przy wypełnianiu dokumentów o dopłaty bezpośrednie, spełnianie wymogów rejestracji zwierząt, jak i o korzystanie z poszczególnych programów wsparcia (zalesianie, utowarowienie produkcji, inwestycje majątkowe).

Z analizy danych zawierających ogólnie pozytywną ocenę działalności ODR aż w jednej piątej przypadków odwoływano się do korzyści z tytułu uzyskanych porad przy wypełnianiu formularzy i wniosków związanych z wymogami WPR. W pozostałych, niezbyt licznych uzasadnieniach dodatnich ocen pracy ODR, zwracano uwagę przede wszystkim na ich funkcję edukacyjną i było to nie tylko docenianie uzyskiwanych porad i organizowanych kursów i szkoleń, ale również wspomaganie i popularyzacja rachunkowości rolnej.

Tabela 2

Korzyści z działalności ODR-ów

Wyszczególnienie	Procent wsi, w których ODR oceniono pozytywnie (76=100)
Ogółem wsie z dobrymi ocenami,	51
w tym dotyczyły one:	
– dostępności usług doradczych	50
– organizacji kursów i szkoleń	8
– pomocy przy wypełnianiu formularzy o dopłaty i wsparcie w ramach WPR	30
– fachowości doradców	4
– nauki rachunkowości rolnej	4

Źródło: Ankieta IERiGŻ-PIB 2005.

Tabela 3

Dziedziny, w których rolnicy oczekują pomocy służb doradczych

Wyszczególnienie	Procent wsi, w których zgłoszono problem (76=100)
Ogółem wsie zainteresowane zwiększeniem usług doradczych,	50
w tym w zakresie:	
– popularyzacji programów wsparcia WPR i kryteriów dostępu	30
– szkoleń o możliwościach zwiększenia opłacalności produkcji rolnej	12
– organizacji grup producenckich	11
– rozwoju agroturystyki	4
– alternatywnych źródeł dochodu	5

Źródło: Ankieta IERiGŻ-PIB 2005.

Z przeprowadzonych badań wynikało również, że rolnicy bardzo cenili sobie spotkania z doradcami. W latach 2004-2005 odbyły się one w 88% badanych miejscowości. Najczęściej tematyka tych spotkań dotyczyła popularyzacji programów wspierania wsi i rolnictwa w ramach WPR. Tym zagadnieniom poświęcono 40% z ogółu przeprowadzonych spotkań. W reszcie przypadków zajmowano się przede wszystkim doszkalaniem w zakresie agronomii, ale podejmowano również problemy właściwego rozdysponowania pieniędzy w inwestycjach gospodarczych oraz ukierunkowania w rozwoju i restrukturyzacji sektora rolnego.

W połowie z badanych wsi rolnicy podkreślali, że takich spotkań organizuje się zbyt mało i że są oni zainteresowani rozszerzeniem ich tematyki. Obok doradztwa w zakresie zwiększania korzystania z funduszy unijnych oraz szkoleń dotyczących nowoczesnych technik wytwarzania i sposobów poprawy opłacalności produkcji rolniczej oczekiwali wsparcia w organizowaniu grup producenckich (w 11% badanych wsi), rozwoju agroturystyki (w 4% wsi) oraz pomocy w poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu i rozwiązywaniu problemów natury społeczno-ekonomicznej zwłaszcza związanych z bezrobociem (w 5% wsi). Licznie zgłaszano zapotrzebowanie na doradztwo w konkretnych indywidualnych sprawach dotyczących na przykład dostępności do funduszów wsparcia, wyboru najbardziej korzystnej linii kredytowej, itp.

4. Wnioski i uwagi końcowe

Reasumując, na podstawie wstępnych wyników badań ankietowych, wysnuć należy wniosek, że doradztwo rolnicze jest wsi bardzo potrzebne, a oczekiwania odnośnie jego zasięgu tematycznego i obszarów działalności uległy znacznemu rozszerzeniu. Odzwierciedlają one bardzo różnorodne problemy, z jakimi borykają się mieszkańcy wsi, często daleko przekraczające zagadnienia związane bezpośrednio z produkcją rolniczą. Stanowi to niewątpliwe wyzwanie dla służb doradczych zwłaszcza pod względem kwalifikacji zatrudnianych osób.

Postulat wzmocnienia placówek państwowych służb doradczych celem zwiększenia ich aktywności i wielostronności we współpracy z wiejskim środowiskiem znajduje uzasadnienie także w fakcie, że w dalszym ciągu jest to główna instytucja świadcząca wielokierunkową pomoc dla wiejskiego środowiska. Z przeprowadzonych w 2005 roku badań wynika, że, niezmiennie, to przede wszystkim od ODR-ów rolnicy spodziewają się wsparcia przy rozwiązywaniu swoich problemów.

Równocześnie należy podkreślić, że w wielu z badanych wsi rolnicy korzystali z doradztwa prowadzonego przez inne niż ODR instytucje i organizacje. Najczęściej była to pomoc udzielana przez pracowników ARiMR osobom, które przygotowywały wnioski o wsparcie w ramach programów SAPARD, PROW (dopłaty

bezpośrednie) i SOP (w 12% ankietowanych miejscowości). Liczną grupę doradczą stanowili kontrahenci z zakładów rolno - spożywczych oraz innych firm skupujących produkty rolnicze bądź promujących swoje wyroby w wiejskim środowisku (w 10% z ogółu badanych wsi). W miarę lokalnych możliwości wspierano się i doradzano sobie wzajemnie w ramach kontaktów sąsiedzkich i towarzyskich (w 8% wsi). Taką rolę spełniali głównie najlepsi rolnicy, osoby z wysokim autorytetem, górujące nad pozostałymi pod względem posiadanego wykształcenia (nauczyciele).

Zaprezentowane przykłady, podobnie jak i cały dotychczas zanalizowany materiał, ujawniają, że potrzeby wiejskiego środowiska w zakresie usług doradczych ciągle nie są w pełni zaspokojone. Jeżeli wziąć pod uwagę zwiększającą się rolę WPR w wyznaczaniu kierunków aktywności ekonomicznej użytkowników gospodarstw rolnych oraz coraz bardziej zróżnicowane problemy społeczno-gospodarcze, na jakie napotykają wiejskie środowiska, należy postulować konieczność rozszerzania zakresu doradztwa na wsi zarówno pod względem jego zakresu tematycznego jak i powszechności dostępu.

LITERATURA

1. Chyłek E. K. (1996): Ocena funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego" nr 2.
2. Zegar A. M. (1997): Doradztwo rolnicze. [w:]: „Charakterystyka wsi badanych w 1996 - wyniki ankiety". IERiGŻ, Warszawa.
3. Kijanowski P. (2000): System państwowego doradztwa rolniczego w warunkach reformy administracyjnej kraju. „Komunikaty Raporty Ekspertyzy", IERiGŻ, Warszawa, nr 460.

ALINA SIKORSKA

DORADZTWO ROLNICZE - OPINIE MIESZKAŃCÓW WSI O DZIAŁALNOŚCI ODR

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano oczekiwania wiejskiego środowiska odnośnie wsparcia ze strony służb doradczych. Materiał źródłowy stanowiły wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2005 roku na terenie 76 wsi rozmieszczonych na terenie całego kraju. Położone w tych miejscowościach gospodarstwa (około 4 tys.) stanowią reprezentację ogółu gospodarstw rolnych w Polsce pod względem cech struktury agrarnej. Wśród wielu zbieranych informacji na temat przeobrażeń społeczno-ekonomicznych wsi, odrębne miejsce poświęcono działalności placówek obsługi rolnictwa.

Zebrane na ten temat dane wskazują, że na wsi istnieje duże zainteresowanie doradztwem i zapotrzebowanie na jego usługi. Wiąże się to głównie z wymogami, jakie stawia przed producentami rolnymi WPR. W związku z tym rolnicy oczekują od służb doradczych przede wszystkim pomocy przy wypełnianiu formularzy i wniosków wymaganych przy staraniach o korzystanie z uruchamianych programów wspierania wsi i rolnictwa. Porady z tego zakresu świadczone przez placówki ODR wpłynęły na widoczną poprawę w ocenie ich pracy przez wiejskie środowisko.

Ponadto z badań wynika, że potrzeby wsi odnośnie usług doradczych ciągle nie są w pełni zaspokojone. Celem poprawy sytuacji, placówki ODR powinny w większym niż dotychczas stopniu, uwzględniać zróżnicowane problemy społeczno-ekonomiczne gospodarstw rolnych oraz ich użytkowników. Wymaga to rozszerzenia tematycznego prowadzonych kursów i szkoleń, pogłębienia wiedzy kadr doradczych oraz zwiększenia dostępności ich usług.

ALINA SIKORSKA

AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE - OPPINION OF RURAL POPULATION ABOUT AGRICULTURAL ADVISORY SERVICES (ODR'S).

SUMMARY

This paper is aimed at the presentation of the expectations of rural society regarding to agricultural advisory services (ODR's). The article is based on questionnaire survey conducted in 2005 on 76 villages placed in different regions of Poland. Around 4000 farms make the representative sample of the whole farm population in Poland regarding to their land structure. Among of many of collected data about socio-economic transition of rural areas, distinct place for agricultural advisory services has been devoted.

According to data collected during the survey there is a demand on services and the great interest in support provided by ODR's. It is caused by high requirements to farms raised by Common Agricultural Policy. Therefore the farmers are expecting the assistance from advisory services in submitting applications for payment offered by programs supporting the rural development. Advisory support provided by ODR's so far, influenced better opinion of rural society about ODR's services.

It is apparent from the research conducted that the rural community needs for consulting services has not yet been completely fulfill. In order to improve to ODR's situation the social economic problems of farm and farmers should be differentiated to a larger extend than has been done. This requires a thematic boarding of courses and training as well as that the consultants increase their knowledge and increase the availability of theirs service.

SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

WPŁYW INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ NA FUNKCJONOWANIE DORADZTWA ROLNICZEGO NA PRZYKŁADZIE ŁÓDZKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W BRATOSZEWICACH

1. Wstęp

Państwowe doradztwo rolnicze w postaci sieci palcówek ODR było przez wiele lat największą i najbardziej sprawną instytucją świadczącą usługi doradcze. Jak wskazują Chyłek [1997] i Matuszak [2002] doradztwo państwowe odgrywało też główną rolę w dostosowaniu do integracji, wspierając rolników w przygotowywaniu wniosków o uzyskanie dopłat ze środków UE. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało wzrost oczekiwań środowisk rolniczych wymagających dalszej intensyfikacji pracy doradczej dla ich zaspokojenia. Intensyfikacja ta związana była przede wszystkim z doradztwem obejmującym dostosowanie działalności do warunków określonych wymogami UE oraz wsparciem pozwalającym na zagospodarowanie środków pomocowych [Wiatrak 2004]. W tym celu konieczne są zmiany prowadzące do powstania systemu doradztwa rolniczego, świadczonego przez różne instytucje, wzajemnie się uzupełniające i zróżnicowane pod względem finansowania [Wiatrak 2003]. W Polsce istnieje bowiem szereg podmiotów, które zajmują się świadczeniem różnych usług wspierających rolników, choć na odmiennych zasadach. Różnice są widoczne w programach i zasadach realizacyjnych stosowanego wsparcia [Chyłek 1996]. Aby sprostać nowym wyzwaniom prowadzono w ośrodkach doradztwa rolniczego liczne szkolenia w celu przygotowania kadry doradców do nowych zadań [Matuszak 2003]. Zakres zadań dla doradztwa znacznie się powiększył wraz ze zmieniającą się polityką państwa oraz nowymi problemami jakie się pojawiły po wstąpieniu do UE. Następują zmiany jakościowe w sposobie funkcjonowania doradztwa rolniczego

oraz współpracy doradców z rolnikami [Matuszak 2002], zwłaszcza w realizacji podstawowych funkcji oraz najważniejszych zadań jakich powinna podejmować się kadra doradcza. Jak wskazuje Kujawiński [2003] należą do nich zadania: doradcze, oświatowe, informacyjne i upowszechnieniowe. Nowa sytuacja jaka pojawiła się po włączeniu Polski w struktury UE dotyczy zarówno wiejskich środowisk rolniczych jak też pracowników ośrodków wspierających swymi poradami rolników. Z tego względu postanowiono zbadać wybraną grupę doradców aby poznać ich opinie dotyczące funkcjonowania w nowej sytuacji.

2. Metodyka badań

Celem przeprowadzonych badań było poznanie opinii doradców na temat wpływu integracji z UE na funkcjonowanie ODR oraz wykonywanie jego zadań. Badania wykonano w październiku i listopadzie 2004 roku wśród kadry doradczej Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach w województwie łódzkim[1]. Po wykonaniu badań, od 1 stycznia 2005 roku w wyniku zmian systemu doradztwa rolniczego w Polsce, powołano Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Bratoszewicach, z trzema oddziałami: w Bratoszewicach, Kościerzynie i w Piotrkowie Trybunalskim. W badaniach posłużono się ankietą wysyłaną i zwracaną drogą pocztową, która zawierała 42 pytania zamknięte. Ogółem wysłano 350 arkuszy pomiarowych, natomiast otrzymano 161 wypełnionych kwestionariuszy z odpowiedziami, w tym do: Bratoszewic wysłano 144 (odesłano 40), do Kościerzyny przekazano 107 (odesłano 62) oraz do Piotrkowa Trybunalskiego przesłano 99 (odesłano 59).

W badanej populacji przeważały osoby z wyższym wykształceniem (82,6%) wobec 17,4% osób posiadających wykształcenie średnie. Najwięcej doradców z wyższym wykształceniem zatrudniały oddziały w Piotrkowie Trybunalskim (91,5%) i Bratoszewicach (82,5%). Najmniejszy odsetek badanych doradców z wykształceniem wyższym zanotowano w Oddziale w Kościerzynie - 74,2 % (przedstawia to tabela 1). Wśród badanych pracowników, w każdym z oddziałów dominowały osoby w wieku powyżej 40 lat, natomiast osoby młodsze były nieco liczniej reprezentowane w populacji Oddziału w Bratoszewicach (tabela 2). W badanej populacji najwięcej było osób w wieku powyżej 50 lat (33,5%) oraz od 41-50 lat (33,0%). Najliczniejszą grupą byli pracownicy legitymujący się stażem pracy od 16-25 lat (42,3%), następnie od 6-15 lat (21,7%) oraz najmłodsi pracownicy do 5 lat pracy (20,5%) i najstarsi powyżej 25 lat pracy (15,5%), co oznacza, że kadra doradcza zatrudniona w badanym ośrodku posiadała znaczne doświadczenie zawodowe (tabela 3). Wśród badanych pracowników było 50,9% kobiet oraz 49,1% mężczyzn.

[1] Badania zostały wykonane przez Ewę Augustowską w ramach przygotowania pracy magisterskiej pod opieką Sławomira Zawiszy.

Tabela 1

Wykształcenie badanych doradców

Wyszczególnienie	Oddziały						Ogółem	
	Bratoszewice		Piotrków Trybunalski		Kościerzyna			
	L	%	L	%	L	%	L	%
Wyższe	33	82,5	54	91,5	46	74,2	133	82,6
Średnie	7	17,5	5	8,5	16	25,8	28	17,4
Razem	40	100,0	59	100,0	62	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 2

Wiek badanych doradców

Wyszczególnienie	Oddziały						Ogółem	
	Bratoszewice		Piotrków Trybunalski		Kościerzyna			
	L	%	L	%	L	%	L	%
< 30 lat	8	20,0	8	13,6	9	14,5	25	15,5
31-40 lat	10	25,0	8	13,6	11	17,7	29	18,0
41-50 lat	13	32,5	22	37,3	18	29,0	53	33,0
> 50 lat	9	22,5	21	35,5	24	38,8	54	33,5
Razem	40	100,0	59	100,0	62	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 3

Staż pracy badanych doradców

Wyszczególnienie	Oddziały						Ogółem	
	Bratoszewice		Piotrków Trybunalski		Kościerzyna			
	L	%	L	%	L	%	L	%
< 5 lat	8	20,0	11	18,6	14	22,6	33	20,5
6-15 lat	10	25,0	11	18,6	14	22,6	35	21,7
16-25 lat	14	35,0	32	54,2	22	36,4	68	42,3
> 26 lat	8	20,0	5	8,6	12	19,4	25	15,5
Razem	40	100,0	59	100,0	62	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

3. Wyniki badań

Integracja z Unią Europejską od 1 maja 2004 roku wywarła wpływ na funkcjonowanie obszarów wiejskich oraz systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Jeszcze w okresie przygotowań do akcesji pojawiły się nowe obowiązki, zadania i funkcje ośrodków doradztwa rolniczego. System wsparcia doradczego dostosowywał się

do nowych wyzwań aby sprostać zmieniającym się wymaganiom środowisk rolniczych. Zmieniająca się sytuacja gospodarcza wsi i rolnictwa spowodowała rozwój instytucji oraz firm związanych z agrobiznesem, w tym także prywatnych firm świadczących usługi doradcze dla rolników[2]. Stwarza to możliwość konkurowania w sektorze usług doradczych, co z jednej strony może korzystnie wpłynąć na jakość doradztwa, z drugiej jednak może wywoływać poczucie zagrożenia wśród pracowników dotychczas dominującej instytucji jaką były państwowe ośrodki doradztwa rolniczego.

Poglądy badanych doradców na temat konkurencji ze strony powstających prywatnych firm doradczych były zróżnicowane. Generalnie w badanej populacji były podobnej wielkości grupy osób wyrażających obawy przed konkurencją (42,2%) jak i brak takich obaw (46,6%). Większe różnice zanotowano wszakże pomiędzy kobietami i mężczyznami. Spora grupa kobiet (51,2%) wyrażała takie niepokoje, wśród nich 13,4% zdecydowanie obawiało się konkurencji ze strony prywatnych firm doradczych, a 37,8% raczej tak. Natomiast 37,8% kobiet nie dostrzegało takich zagrożeń, wśród nich 26,8% uważało, że raczej nie powinno być konkurencji ze strony prywatnych firm doradczych. Tylko nieliczna grupa badanych kobiet całkowicie była pewna, iż nie będzie znaczącej konkurencji (11,0%). Nieco odmiennego zdania byli badani mężczyźni, bowiem 55,7% z nich nie dostrzegało zagrożenia. Najwięcej, bo 41,8% raczej nie obawiało się konkurencji prywatnych firm doradczych, zaś 13,9% respondentów było przekonanych o braku podstaw do jakichkolwiek obaw przed nowymi firmami doradczymi. Niewielka grupa licząca 10,1% obawiała się rywalizacji ze strony tych firm, natomiast 22,8% widziało pewne zagrożenie ze strony prywatnych firm doradczych (tabela 4).

W populacji badanych doradców respondenci z wyższym wykształceniem bardziej obawiali się prywatnych firm doradczych (44,7%) od osób ze średnim wykształceniem, wśród których było 34,4% odpowiedzi „tak" lub „raczej tak". Brak obaw wśród lepiej wykształconej kadry doradczej wyrażało 45,4%, podobnie jak w populacji osób ze średnim wykształceniem 44,8%. Spośród badanych doradców z wyższym wykształceniem 31,8% raczej nie obawiało się konkurowania z firmami prywatnymi, mniej liczna zaś grupa (13,6%) była całkowicie przekonana, że nie będzie konkurencji ze strony prywatnych firm doradczych, natomiast 9,8% nie potrafiło udzielić odpowiedzi. Mniej zróżnicowane były odpowiedzi

[2] Powstające prywatne firmy doradcze zwykle wykonują tylko w ograniczonym zakresie usługi dla rolników w porównaniu z ODR. Ich zadania i funkcje są nieporównanie uboższe w stosunku do programów działania państwowych jednostek doradztwa rolniczego, dla których wciąż nie ma w pełni konkurencyjnej instytucji doradczej w Polsce. W artykule używane jest więc sformułowanie: „prywatne firmy doradcze" biorąc pod uwagę to zastrzeżenie i rozumiejąc przez nie wszystkie instytucje, poza państwowymi jednostkami doradztwa rolniczego, świadczące usługi na rzecz rozwoju gospodarstw rolnych.

osób o wykształceniu średnim, wśród których po 17,2% respondentów obawiało się całkowicie lub częściowo konkurencji ze strony prywatnych firm doradczych. Spora grupa 27,6% raczej nie widziała zagrożenia, zaś tylko 17,2% było pewnych, iż konkurencja nie będzie miała miejsca. Liczna grupa respondentów z wykształceniem średnim nie potrafiła odpowiedzieć na to pytanie (tabela 5).

Tabela 4

Obawy przed konkurencją prywatnych firm doradczych w zależności od płci respondentów

Wyszczególnienie	Płeć				Ogółem	
	Kobiety		Mężczyźni			
	L	%	L	%	L	%
Tak	11	13,4	8	10,1	19	11,8
Raczej tak	31	37,8	18	22,8	49	30,4
Nie mam zdania	9	11,0	9	11,4	18	11,2
Raczej nie	22	26,8	33	41,8	55	34,2
Nie	9	11,0	11	13,9	20	12,4
Razem	82	100,0	79	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 5

Obawy badanych doradców przed konkurencją prywatnych firm doradczych w zależności od wykształcenia

Wyszczególnienie	Wykształcenie				Ogółem	
	Wyższe		Średnie			
	L	%	L	%	L	%
Tak	16	12,1	5	17,2	21	13,0
Raczej tak	43	32,6	5	17,2	48	29,8
Nie mam zdania	13	9,9	6	20,8	19	11,8
Raczej nie	42	31,8	8	27,6	50	31,1
Nie	18	13,6	5	17,2	23	14,3
Razem	132	100,0	29	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Na spostrzeganie zagrożenia konkurencją ze strony prywatnych firm doradczych wpływał też straż pracy. Doradcy pracujący ponad 25 lat (60,0%), osoby z mniejszym stażem 6-15 lat (55,9%) oraz rozpoczynające pracę (45,5%), obawiały się bardziej nowo powstających firm doradczych niż pracownicy mający staż 16-25 lat, wśród których 29,0% miało takie obawy (tabela 6).

Powstanie nowych firm doradczych może być także pewnym zagrożeniem dla państwowych ośrodków z powodu poszukiwania wykwalifikowanej kadry doradczej. Najprostszym sposobem na szybkie pozyskanie pracowników byłoby zatrudnienie osób dotychczas zajmujących stanowiska doradców w ODR. Takie roz-

wiązanie byłoby też szansą dla niektórych doradców na zmianę pracy i być może poprawę warunków pracy oraz wynagrodzenia. Badani pracownicy ODR, kobiety jak i mężczyźni, jednak raczej nie byli zainteresowani podjęciem pracy w prywatnych firmach doradczych (35,4% kobiet i 32,9% mężczyzn). Około 25% respondentów zdecydowanie nie widziało siebie jako pracowników tych firm (25,6% kobiet oraz 25,3% mężczyzn). Tylko nieliczna grupa, bowiem 7,3% kobiet i 7,6% mężczyzn, chciałaby pracować w nowo powstających firmach doradczych. Natomiast około 6% respondentów raczej chciałoby podjąć taką pracę w prywatnych firmach doradczych (6,1% kobiet i 6,3% mężczyzn). Bardzo dużo osób nie umiało odpowiedzieć na takie pytanie (kobiety - 25,6% i mężczyźni - 27,8%).

Tabela 6

Obawy doradców o konkurencję ze strony powstających prywatnych firm doradczych w zależności od stażu pracy

Wyszczególnienie	Staż pracy								Ogółem	
	< 5 lat		6 - 15 lat		16 - 25 lat		>26 lat			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	4	12,1	8	23,5	2	2,9	6	24,0	20	12,4
Raczej tak	11	33,4	11	32,4	18	26,1	9	36,0	49	30,4
Nie mam zdania	4	12,1	2	5,9	8	11,6	3	12,0	17	10,6
Raczej nie	10	30,3	10	29,4	30	43,5	5	20,0	55	34,2
Nie	4	12,1	3	8,8	11	15,9	2	8,0	20	12,4
Razem	33	100,0	34	100,0	69	100,0	25	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Badani ze średnim wykształceniem zdecydowanie lub raczej nie chcieliby pracować w prywatnych firmach doradczych (44,9%), niezbyt liczna grupa 17,2% była zdecydowana podjąć tam prace lub wyrażała taką możliwość (20,7%). Biorąc pod uwagę osoby lepiej wykształcone, to 57,6% z nich zdecydowanie lub raczej by się nie zatrudniło w prywatnych firmach doradczych. Wśród respondentów z wyższym wykształceniem tylko 12,1% dopuszczało możliwość pracy w tych firmach, wobec 37,9% doradców ze średnim wykształceniem, co przedstawia rysunek 1.

Pracownicy państwowych ośrodków doradztwa rolniczego bez względu na staż pracy deklarowali podobne postawy związane z ewentualną chęcią podjęcia pracy w prywatnych firmach doradczych. Jak wynika z badań większość osób nie chciałaby pracować w prywatnych firmach doradczych, mniej zaś, bo 11,8% respondentów wyraziło zainteresowanie taką pracą. Osoby rozpoczynające pracę doradczą były najmniej zainteresowane prywatnymi firmami spośród całej populacji (6,0%), natomiast najwięcej takich osób było wśród pracujących 6-15 lat (17,7%) oraz ponad 25 lat (16,0%). Zwraca jednak uwagę fakt, że było sporo osób, które nie potrafiły mniej lub bardziej jednoznacznie wyrazić swej opinii, może to oznaczać pojawienie się takiego zainteresowania w przypadku korzystnych ofert - szczegółowe dane prezentuje tabela 7.

Rysunek 1

Zainteresowanie pracą w prywatnych firmach doradczych (w %)

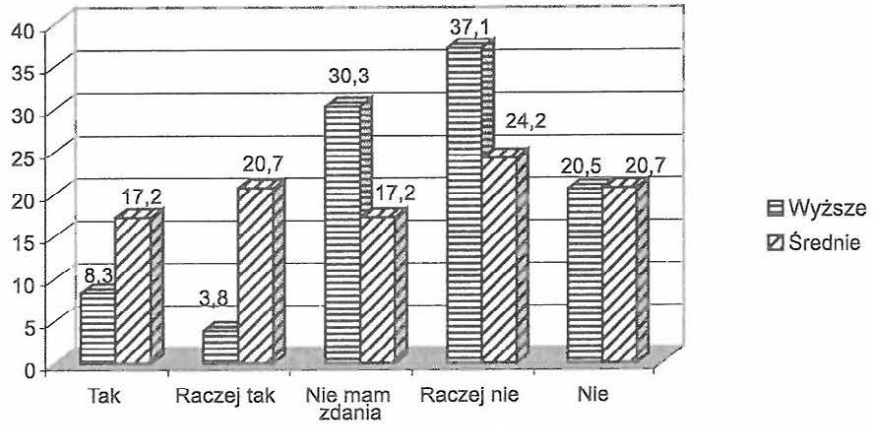

Źródło: Badania własne.

Tabela 7

Chęć pracy w prywatnych firmach doradczych w zależności od stażu pracy

Wyszczególnienie	Staż pracy								Ogółem	
	< 5 lat		6 - 15 lat		16 - 25 lat		>25 lat			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	1	3,0	4	11,8	4	5,8	3	12,0	12	7,5
Raczej tak	1	3,0	2	5,9	3	4,3	1	4,0	7	4,3
Nie mam zdania	11	33,3	10	29,4	19	27,6	4	16,0	44	27,3
Raczej nie	15	45,5	13	38,2	22	31,9	6	24,0	56	34,8
Nie	5	15,2	5	14,7	21	30,4	11	44,0	42	26,1
Razem	33	100,0	34	100,0	69	100,0	25	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Powstawanie prywatnych firm doradczych spowoduje zapewne konkurencję dla państwowych ośrodków doradztwa rolniczego i zarazem wzrost wymagań klientów. Rolnicy będą musieli sami zadecydować z usług jakich firm będą korzystać w celu uzyskania pomocy i porady dla rozwiązania swoich problemów. Badani doradcy uważali jednak, iż powstanie prywatnych firm doradczych raczej nie przyniesie korzyści rolnikom (29,8%), a 14,9% respondentów uważało, że nowe firmy na pewno nie przyniosą korzyści. Tylko nieliczna grupa - 9,9% respondentów - była całkowicie przekonana co do dobrego wpływu tych firm na rolników, natomiast 17,4% uważało, że mieszkańcy wsi raczej powinni na tym skorzystać. Wśród osób o pozytywnych opiniach było więcej mężczyzn (32,9%) niż kobiet (21,9%). Na uwagę zasługuje także fakt, że aż 28,0% respondentów nie potrafiło udzielić odpowiedzi na temat korzyści dla rolników dzięki powstaniu

prywatnych firm doradczych. Więcej takich niezdecydowanych opinii wyrażały kobiety (35,4%) niż mężczyźni (20,3%) - obrazuje to tabela 8.

Tabela 8

Przewidywane korzyści dla rolników dzięki powstaniu prywatnych firm doradczych

Wyszczególnienie	Płeć				Ogółem	
	Kobiety		Mężczyźni			
	L	%	L	%	L	%
Tak	5	6,1	11	13,9	16	9,9
Raczej tak	13	15,8	15	19,0	28	17,4
Nie mam zdania	29	35,4	16	20,3	45	28,0
Raczej nie	26	31,7	22	27,8	48	29,8
Nie	9	11,0	15	19,0	24	14,9
Razem	82	100,0	79	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Jednym z najważniejszych elementów skutecznej pracy doradczej w nowej sytuacji jaka nastąpiła po integracji z Unią Europejską, jest umiejętność współpracy z najważniejszymi instytucjami zajmującymi się wsparciem rozwoju agrobiznesu i obszarów wiejskich w Polsce. Do tych instytucji należy niewątpliwie Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która zajmuje się koordynowaniem rozdysponowania środków finansowych przeznaczonych dla wsparcia rozwoju gospodarstw rolniczych oraz obszarów wiejskich. Badani doradcy w większości (90,7%) odpowiadali, że współpracują z ARiMR. Pozostali nie kontaktowali się z pracownikami tej instytucji lub nie potrafili wyrazić zdania na ten temat.

Dla usprawnienia pracy doradczej wymagana jest także dobra współpraca z izbami rolniczymi. W ocenie 40,4% badanych doradców układała się ona właściwie, natomiast dość liczna grupa respondentów stanowiąca 30,4% twierdziła, że współpraca między nimi a izbą rolniczą przebiegała w sposób niewłaściwy. Wynikało to, w opinii badanych doradców, głównie z braku zaangażowania ze strony izby w problemy rolnictwa, brakiem wykwalifikowanej kadry pracowniczej, nadmiernym zaangażowaniem w politykę, brakiem koordynacji i niesprecyzowanymi formami współpracy, jak również niechęcią pracowników izb do nawiązywania takich kontaktów z doradcami ODR. Z kolei aż 29,2% badanych nie miało zdania na ten temat (tabela 9).

Pracownicy z wykształceniem wyższym uważali, w sposób bardziej lub mniej zdecydowany, iż współpraca z izbą rolniczą jest właściwa (36,4%), z kolei 33,3% badanych nie miało zdania na temat tej współpracy. Spora grupa licząca 30,3% uważała, że współpraca jest niewłaściwa, odpowiadając „nie" lub „raczej nie". Doradcy o wykształceniu średnim twierdzili częściej że, dobrze się współpracuje z pracownikami izby rolniczej (58,7%), natomiast 31,0% respondentów uważało,

że jest ona niewłaściwa lub raczej niewłaściwa. Najwięcej osób pozytywnie oceniało tę współpracę wśród respondentów ze średnim wykształceniem, natomiast najwięcej osób nie potrafiących wyrazić opinii było wśród doradców z wyższym wykształceniem (tabela 10).

Tabela 9

Ocena czy współpraca doradców z pracownikami izby rolniczej jest właściwa według płci respondentów

Wyszczególnienie	Płeć				Ogółem	
	Kobiety		Mężczyźni			
	L	%	L	%	L	%
Tak	6	7,3	9	11,4	15	9,3
Raczej tak	26	31,7	24	30,4	50	31,1
Nie mam zdania	27	32,9	20	25,3	47	29,2
Raczej nie	10	12,2	12	15,2	22	13,6
Nie	13	15,9	14	17,7	27	16,8
Razem	82	100,0	79	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 10

Ocena czy współpraca doradców z pracownikami izby rolniczej była właściwa w zależności od wykształcenia badanych pracowników ODR

Wyszczególnienie	Wykształcenie				Ogółem	
	Wyższe		Średnie			
	L	%	L	%	L	%
Tak	12	9,1	3	10,3	15	9,3
Raczej tak	36	27,3	14	48,4	50	31,0
Nie mam zdania	44	33,3	3	10,3	47	29,2
Raczej nie	18	13,6	4	13,8	22	13,7
Nie	22	16,7	5	17,2	27	16,8
Razem	132	100,0	29	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało nowe wyzwania stojące przed rolnikami. Wśród wzrastających wymagań rolnicy coraz bardziej potrzebowali pomocy doradczej, zwłaszcza w pierwszym okresie integracji z UE. Większość badanych doradców uważała, że jest niezbędne wspieranie rolników w tym początkowym okresie dostosowawczym do wymogów UE. Aż 72,3% respondentów z wykształceniem wyższym uważało, że jest to konieczne zaś 19,7% raczej widziało w udzielanej pomocy korzyści dla rolników. Nieliczna grupa (0,7%) nie zadeklarowała potrzeby niesienia takiej pomocy rolnikom. Z kolei respondenci z wykształceniem średnim (55,2%) uważali za konieczne udzielanie wsparcia rol-

nikom w tym okresie, natomiast 37,9% pytanych doradców uważało, że raczej tak. Z kolei niewielka grupa, licząca 3,4 % badanych, nie widziała potrzeby udzielania wsparcia w tym okresie rolnikom (rys. 2).

Rys. 2.

Znaczenie wspierania rolników w pierwszym okresie po integracji z UE (w %)

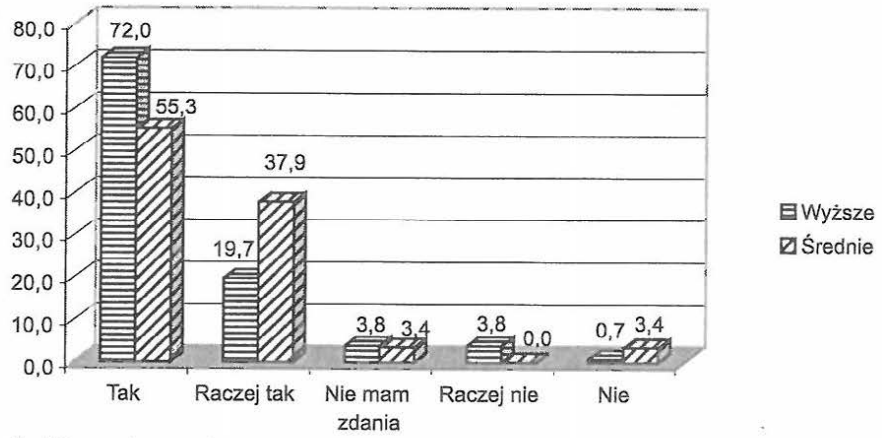

Źródło: Badania własne.

Przed akcesją producenci rolni korzystali chętnie z dodatkowych środków finansowych, zwłaszcza z programu SAPARD. Ideą tego programu było wsparcie rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w okresie przed wstąpieniem Polski do UE. Po wstąpieniu do Unii Europejskiej zostały wprowadzone nowe programy mające pomóc rolnikom w szybszym dostosowaniu się do nowych warunków gospodarowania. Należą do nich: Sektorowy Program Operacyjny i Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Badani doradcy w dużej mierze dostrzegali korzyści dla rolników wynikające z możliwości skorzystania z dodatkowych środków finansowania ich działalności. Doradcy pomagali rolnikom w uzyskiwaniu tych środków. Jak wynika z odpowiedzi pytanych doradców, wśród rolników największe było zainteresowanie ubieganiem się o środki finansowe w ramach działań dotyczących Sektorowego Programu Operacyjnego oraz Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (odpowiednio: 89,4% i 83,2% odpowiedzi). Doradcy pomagali również rolnikom w uzyskaniu dofinansowania z innych źródeł tj.: kredytów preferencyjnych i pomostowych z dopłatami z ARiMR, wojewódzkich funduszy ochrony środowiska, funduszy przeznaczonych dla dzieci i młodzieży oraz dopłat bezpośrednich. Stanowiło to jednak ważny element wsparcia dla rolników w opinii tylko 13,0% badanych doradców (tabela 11).

Tabela 11

Udzielanie pomocy w uzyskaniu dodatkowych środków finansowych w programach rozwoju obszarów wiejskich według płci respondentów

Wyszczególnienie	Wykształcenie				Ogółem	
	Wyższe		Średnie			
	L	%	L	%	L	%
SAPARD	85	64,4	16	55,2	101	62,7
SPO	120	90,9	24	82,7	144	89,4
PROW	113	85,6	21	72,4	134	83,2
Inne	16	12,1	5	17,2	21	13,0
Razem	334	253,0*	66	227,5*	400	248,3*

* Respondenci wybierali więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: Badania własne.

W badanej populacji 27,4% doradców wspierało rolników w przygotowaniu programów rolno-środowiskowych. W opinii badanych doradców największym zainteresowaniem ze strony rolników cieszyły się porady dotyczące rolnictwa ekologicznego (59,6%), ochrony środowiska (12,4%) oraz ochrony różnorodności biologicznej (10,6%). Respondenci z wyższym wykształceniem uważali, że największym zainteresowaniem cieszyło się rolnictwo ekologiczne (63,6%), natomiast 12,9% badanych doradców uważało, że rolnicy chętniej zaczynają korzystać z programów dotyczących ochrony środowiska. Mniejsze zainteresowanie zaobserwowano w zakresie ochrony różnorodności biologicznej (8,3%) oraz ochrony zasobów genetycznych (4,5%). W tym przypadku doradcy ze średnim wykształceniem nie odbiegali bardzo odpowiedziami chociaż odsetek odpowiedzi był nieco wyższy (tabela 12).

Tabela 12

Wzrost zainteresowania programami rozwoju rolnictwa w zależności od wykształcenia pracowników ODR

Wyszczególnienie	Wykształcenie				Ogółem	
	Wyższe		Średnie			
	L	%	L	%	L	%
Ochrona różnorodności biologicznej	11	8,3	6	20,7	17	10,6
Ochrona środowiska	17	12,9	3	10,3	20	12,4
Rolnictwo ekologiczne	84	63,6	12	41,5	96	59,6
Ochrona zasobów genetycznych	6	4,5	5	17,2	11	6,8
Inne	5	3,8	3	10,3	8	5,0
Brak odpowiedzi	9	6,9	0	0,0	9	5,6
Razem	132	100,0	29	100,0	161	100,0

Źródło: Badania własne.

Największym zainteresowaniem wśród kierunków wspierania rolnictwa w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich cieszyły się renty strukturalne, na które wskazało 30,3% udzielonych odpowiedzi badanych doradców. Dopłaty dla gospodarstw o niekorzystnych warunkach gospodarowania cieszyły się także dość wysokim zainteresowaniem wśród rolników (26,2%). Natomiast 21,6% pytanych doradców uważało, że rolnicy korzystają z pomocy dla gospodarstw niskotowarowych. Z kolei 13,5% badanych obserwowało wzrost zainteresowania informacjami w zakresie zalesiania gruntów rolnych. Nieliczną grupę rolników interesowały programy rolno-środowiskowe (8,4%) – co przedstawia rysunek 3.

Rysunek 3

Zainteresowanie rolników programami wspierania rozwoju rolnictwa w opinii badanych doradców (w %)

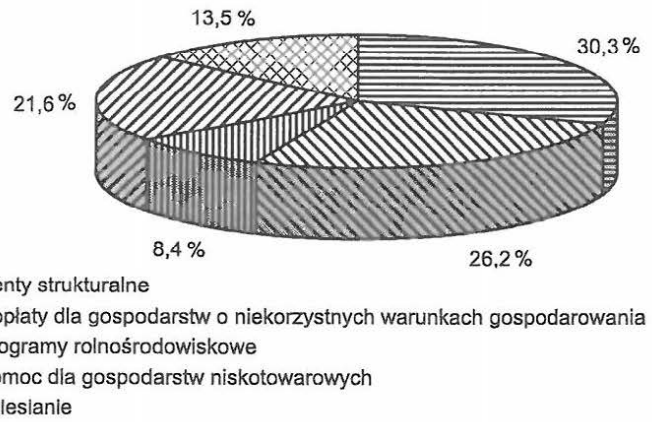

Źródło: Badania własne.

4. Podsumowanie

Proces integracji Polski z Unią Europejską wywarł wpływ na funkcjonowanie ośrodków doradztwa rolniczego. Nowe zasady finansowania wsi i rolnictwa, z którymi muszą zmagać się rolnicy tworzą kolejne wyzwania także dla doradców. Muszą oni nadążać za nowymi zadaniami i oczekiwaniami rolników. W badaniach zaobserwowano różne postawy, opinie i poglądy pracowników ODR wynikające z nowej sytuacji powstałej po akcesji. Badani doradcy byli podzieleni w opiniach na temat obaw przed konkurencją powstających prywatnych firm doradczych. Takie obawy miały częściej kobiety niż mężczyźni, a także częściej osoby z wyższym wykształcenie niż ze średnim. Najmniej obaw mieli doradcy doświadczeni, ze stażem pracy od 16 do 25 lat, najwięcej osoby pracujące ponad 25

lat oraz ze stażem pracy 6-15 lat. Bardzo nieliczni respondenci wyrażali chęć pracy w prywatnych firmach doradczych, bez względu na płeć, jednak nieco częściej zainteresowanie takie wyrażały osoby ze średnim wykształceniem i stażem pracy 6-15 lat i powyżej 25 lat. Znaczna grupa badanych doradców nie potrafiła zająć stanowiska w tej sprawie, co może sugerować, że w przypadku pojawienia się korzystnych ofert może dochodzić do zmiany miejsca zatrudnienia. Większość badanych doradców uważała, że powstanie nowych firm doradczych nie będzie korzystne dla rolników. Wśród osób o pozytywnych opiniach było więcej mężczyzn, a wielu respondentów nie potrafiło udzielić odpowiedzi i więcej takich niezdecydowanych opinii wyrażały kobiety.

Wspólne działania różnych instytucji zmierzają do poprawy sytuacji rolników oraz szybkiego ich dostosowania do nowych wyzwań rynkowych. Pomagają one rolnikom w zdobywaniu środków finansowych na rozwój i funkcjonowanie gospodarstw. Badani doradcy współpracowali z ARiMR oraz izbą rolniczą wspierającą rozwój wsi i rolnictwa ale niektórzy nie byli zadowoleni ze współpracy z izbą rolniczą. Doradcy w zdecydowanej większości ocenili jako ważną pomoc dla rolników w pierwszym okresie po integracji z UE. Bardziej zdecydowanie takie poglądy wyraziły osoby z wyższym wykształceniem. Jak wynika z odpowiedzi udzielanych przez doradców wśród rolników było znaczne zainteresowanie pomocą związaną z ubieganiem się o środki finansowe z funduszy UE. Największym zainteresowaniem ze strony rolników cieszyły się porady dotyczące rolnictwa ekologicznego oraz rent strukturalnych i dopłat do obiektów o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Doradztwo rolnicze, podobnie jak wiele innych sfer wsparcia rozwoju wsi i rolnictwa, musi zmieniać swoje działania, ponieważ bardzo szybko zmieniająca się rzeczywistość stawia nowe wymagania. Pojawiają się nowe potrzeby rolników a zarazem zadania, którym doradcy muszą sprostać. Przemiany ośrodków doradztwa, mające na celu dostosowanie do zasad funkcjonowania obowiązujących w UE, zachodzą już od momentu rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych a system wsparcia doradczego ewoluuje nieustannie wraz z pojawiającymi się nowymi oczekiwaniami rolników. Doradztwo staje więc nieustannie przed nowymi wyzwaniami do których musi się przystosowywać. Jest to proces długotrwały, który będzie modyfikowany w miarę potrzeb rolników i pozostałych mieszkańców wsi korzystających z usług doradczych. Wymaga to także stałej oceny badawczej, która pozwoli na oszacowanie efektów zmian w doradztwie rolniczym.

LITERATURA

1. Chyłek E. K. (1996): Ocena funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych nr 433, ss. 263-280.
2. Chyłek E. K. (1997): Zadania doradztwa rolniczego w kontekście zrzeszania się Polski z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3, ss. 16-23.
3. Kujawiński W. (2003): Nowy zawód – doradca rolniczy. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1/2, ss. 15-27.
4. Matuszak E. (2002): Doradztwo rolnicze w kontekście integracji z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/4, ss. 17-23.
5. Matuszak E. (2003): Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji z UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/4, ss. 39-53.
6. Wiatrak A. P. (2003): Charakterystyka, ocena i kierunki doskonalenia doradztwa rolniczego w Polsce. Wieś i Rolnictwo nr 3/4, ss. 20-33.
7. Wiatrak A. P. (2004): Doradztwo rolnicze i doradztwo w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w procesie integracji europejskiej. Wieś i Rolnictwo nr 2, ss. 142-153.

SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA

WPŁYW INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ NA FUNKCJONOWANIE DORADZTWA ROLNICZEGO NA PRZYKŁADZIE ŁÓDZKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W BRATOSZEWICACH

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera wyniki badań sondażowych przeprowadzonych w październiku i listopadzie 2004 roku wśród 161 pracowników Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach. Badania dotyczyły opinii doradców na temat wpływu integracji z UE na funkcjonowanie systemu doradztwa rolniczego oraz rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Wśród badanych doradców były zarówno osoby wyrażające obawy przed konkurencją powstających prywatnych firm doradczych jak i respondenci nie mający obaw. Więcej obaw miały kobiety, osoby lepiej wykształcone oraz o najdłuższym stażu pracy. Większość badanych doradców uważała, że powstanie nowych prywatnych firm doradczych nie będzie korzystne dla rolników. Niezbyt liczna grupa respondentów wyrażała też chęć pracy w prywatnych firmach doradczych. Respondenci w zdecydowanej większości uznali za ważną pomoc dla rolników w pierwszym okresie po integracji z UE. Z odpowiedzi udzielanych przez doradców wynika, że wśród rolników było znaczne zainteresowanie poradami dotyczącymi ubiegania się o środki finansowe z funduszy Unii Europejskiej.

SŁAWOMIR ZAWISZA, EWA AUGUSTOWSKA

INFLUENCE OF INTGRATION WITH THE EUROPEAN UNION ON FUNCTIONING OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE ON THE EXAMPLE OF THE ŁÓDŹ AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE CENTER IN BRATOSZEWICE

SUMMARY

The article contains results of surveys carried out in October and November in 2004 on 161 workers of the Lódź Agricultural Advisory Center in Bratoszewice. The surveys were concerned the counselors' opinions on the subject of the influence of integration of Poland with the European Union on functioning of the agricultural extension system and the development of rural areas in Poland. Among the surveyed counselors there were both persons who were afraid of competition from new, private counseling firms and those who did not express any fears. Women, more educated persons and those with more job experience were in the first group of those who had doubts. The majority of surveyed counselors thought that appearance of new counseling firms will not be advantageous for farmers. Not a numerous group of respondents were keen on taking up work in private firms. Most of respondents were aware of the importance of support for farmers in the first period of integration with the EU. The counselors responses indicated that farmers were mostly interested in practical advice concerning applying for financial means from the European Union funds.

BRONISŁAW MATUSZ
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie

DORADZTWO ROLNOŚRODOWISKOWE ROK PO WDROŻENIU ROZPORZĄDZENIA

Rozporządzeniem z dnia 7 stycznia 2005 r. *w sprawie szkoleń dla podmiotów, których dotyczą działania objęte planem rozwoju obszarów wiejskich, oraz doradzania tym podmiotom* usankcjonowano pozycję doradców rolnośrodowiskowych w Polsce. Zgodnie z tym aktem ustanowiono zasady szkolenia doradców rolnych zajmujących się tymi zagadnieniami. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi określiło wymagania i warunki prowadzenia szkoleń, sposób zatwierdzania programów oraz wskazało instytucję prowadzącą egzaminy kwalifikacyjne dające właściwe uprawnienia doradcom rolnośrodowiskowych. Centrum Doradztwa Rolniczego, poza obowiązkiem organizacji egzaminów, zostało zobowiązane do prowadzenia centralnego rejestru doradców rolnośrodowiskowych.

Od wprowadzenia rozporządzenia mija właśnie rok i koniecznym wydaje się podsumowanie tego okresu. Mobilizuje do tego również odbyta w dniach 31.01-1.02.2006 r. konferencja zorganizowana w CDR w Brwinowie. Inicjatorem tego spotkania było Centrum przy aktywnej współpracy i pomocy MRiRW oraz Funduszu Współpracy. Szczególny charakter i znaczenie tej konferencji wynika przede wszystkim z tego, że uczestniczyli w niej wszyscy zainteresowani tą formą doradztwa. Konferencja miała charakter ogólnopolski, a do tego zaproszeni zostali **twórcy i inicjatorzy** przepisów prawnych – przedstawiciele Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich MRiRW (reprezentowane przez dyr. N. Dobrzyńską), **organizatorzy szkoleń** – Fundusz Współpracy (reprezentowany przez dyr. A. Bielskiego) oraz Oddział Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Przysieku, **realizatorzy**, wykonawcy szkoleń – eksperci i trenerzy najlepsi w Polsce z tej dziedziny, **egzaminatorzy** – komisja egzaminacyjna CDR oraz **odbiorcy** i oceniający jednocześnie pracę doradców – przedstawiciele ARiMR.

Zaproszenie do wspólnej dyskusji i oceny działania przedstawicieli pięciu środowisk to nie tylko dobry pomysł, ale przede wszystkim źródło kolejnych doświadczeń i wiedzy do doskonalenia „systemu", który niewątpliwie zaczyna po-

jawiać się w tej działalności doradczej. Jak stwierdzali wszyscy uczestnicy konferencji, była to jedyna jak dotychczas próba kompleksowego podejścia do specjalistycznych usług doradczych. Pogląd ten podzielali również przedstawiciele Funduszu i Ministerstwa, ponieważ koniecznym jest nie tylko okresowe podsumowywanie wyników swojej pracy, ale również stwarzanie możliwości jej doskonalenia. Okres jednego roku, w którym dzięki staraniom wymienionych instytucji wyszkolono, przeegzaminowano i dopuszczono do prowadzenia działalności blisko 480 doradców został oceniony i twórczo podsumowany.

Rolą CDR w tym „systemie" jest przeprowadzenie egzaminu i przekazanie uwag organizatorom. Chcąc wywiązać się z tego zadania, warto przytoczyć niektóre fakty.

W roku 2005 komisja egzaminacyjna licząca 13 osób (przedstawicieli MRiRW, CDR, ODR, uczelni i instytutów) przeprowadziła ogółem 7 egzaminów. Liczbę osób egzaminowanych, miejsce egzaminu oraz wyniki egzaminu zawiera tabela 1.

Tabela 1

Liczba osób zdających egzamin kwalifikacyjny z doradztwa rolnośrodowiskowego i procent zdawalności

	Liczba zdających	Zdało	Nie zdało	Procent zdawalności
Brwinów	42	32	10	76,2 %
Boguchwała	63	43	20	68,3 %
Wrocław	109	83	26	76,1 %
Radom	99	91	8	91,9 %
Płońsk	69	66	3	95,7 %
Przysiek	170	156	14	91,8 %
RAZEM	552	471	81	85,3%

Źródło: Dane Komisji Egzaminacyjnej, opracowanie własne.

Jak widać z danych, ogółem w roku 2005 przystąpiły do egzaminu 552 osoby (łącznie z egzaminami poprawkowymi) i średnia skuteczność pozytywnego wyniku na teście egzaminacyjnym wynosiła 85,3%. W ocenie CDR to wynik bardzo dobry, świadczący o odpowiedzialnym i profesjonalnym podejściu doradców do pełnienia swojej przyszłej funkcji.

Komisja egzaminacyjna przeprowadzając egzamin w kilku miejscach w Polsce objęła zasięgiem cały obszar kraju. Każdy doradca, który ukończył kurs i uzyskał stosowne zaświadczenie uprawniające go do przystąpienia do egzaminu miał możliwość do niego przystąpić.

Ciekawym wydaje się dobór uczestników tych szkoleń. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 2, ponad 77% uczestników stanowią pracownicy ODR, 12% szkolących się typowanych było przez Izby Rolnicze, zaś pozostałą grupę obecnie zarejestrowanych z uprawnieniami doradców rolnośrodowiskowych stanowią przedstawiciele nauki, stowarzyszeń, indywidualnych rolników oraz prywatnego doradztwa.

Tabela 2

Dobór uczestników w szkoleniach z zakresu doradztwa rolnośrodowiskowego

	Obszar działania	CDR	ODR	Izba Rolnicza	Kółka Rolnicze	Urząd Marszał., Wojew.	Urząd Powiatowy	Urząd Gminy	ZMW	Rolnk	ARiMR	Stowarzyszenia, Związki	Akademia Rol., Instytuty	Ekoland, Parki	Izba gospod.	Doradztwo pryw.	Inne	MRiRW, Fund. Rozwoju	
1.	Dolnośląskie		88	4		1			1	1	1	1	3						100
2.	Kujawsko-pomorskie		54	13	2		1				2								72
3.	Lubelskie		26	10															36
4.	Lubuskie		26	3										1					30
5.	Łódzkie		40	6					1						2				49
6.	Małopolskie		47	5	3								1				4		60
7.	Mazowieckie	13	77	15		1	1	1	2	2	1		1			1	6	2	123
8.	Opolskie		23	3						1			1						28
9.	Podkarpackie		57	7		1											2		67
10.	Podlaskie		27	9	2					3		1	1	4			2		49
11.	Pomorskie		50	5								1				1			57
12.	Śląskie		30	5		1			2	2		1				1			42
13.	Świętokrzyskie		42	4					2	2									48
14.	Warmińsko-mazurskie		49	6				1											56
15.	Wielkopolskie	2	63	11										1		1			80
16.	Zachodniopomorskie		30	8										1		3			42
	Inne																9		9
	Razem	15	729	114	7	4	2	2	8	11	4	4	7	7	2	7	23	2	948

Warto wspomnieć, że liczba przeszkolonych doradców w poszczególnych województwach oraz powiatach świadczy o racjonalnym typowaniu. Nie każde województwo jednak posiada dziś wystarczającą kadrę doradczą w tym zakresie. Gdyby wyliczyć wskaźnik określający ilość doradców rolnośrodowiskowych przypadających na jeden powiat w poszczególnych województwach, to największą obsadę doradców rolnośrodowiskowych posiadają województwo dolnośląskie (3,4), pomorskie (3,3) i świętokrzyskie (3,2). W średniej grupie – ale pewnie jeszcze niewystarczającej liczbie doradców przypadających na powiat – są województwa warmińsko-mazurskie (2,9), podkarpackie (2,8), kujawsko-pomorskie (2,8), małopolskie (2,5), lubelskie (2,4), mazowieckie (2,1), opolskie (2,1) oraz łódzkie (2) i wielkopolskie (2). Województwa: podlaskie (1,9), śląskie (1,8), zachodnio-po-

morskie (1,6) i lubelskie (1,4) - są niewątpliwie w najtrudniejszej sytuacji. Należy jednak mieć nadzieję, że z inicjatywy dyrekcji tych ośrodków, braki w tej wysokospecjalistycznej kadrze będą szybko likwidowane. To stwierdzenie wynika w szczególności z ostatnich inicjatyw poszczególnych ośrodków. W najbliższym czasie zakończony zostanie „staż" kolejnych 459 doradców, którzy pod okiem doświadczonych już doradców rolnośodowiskowych przez okres jednego roku doskonalili swoje umiejętności i uzupełniali wiedzę w tym zakresie. Jeśli doradcy zdadzą egzamin, to zdecydowanie sytuacja w poszczególnych województwach się polepszy (mapka 1)(przy założeniu, że wszyscy uzyskają uprawnienia).

Mapka 1

Liczba doradców rolnośrodowiskowych i stażystów w poszczególnych województwach.

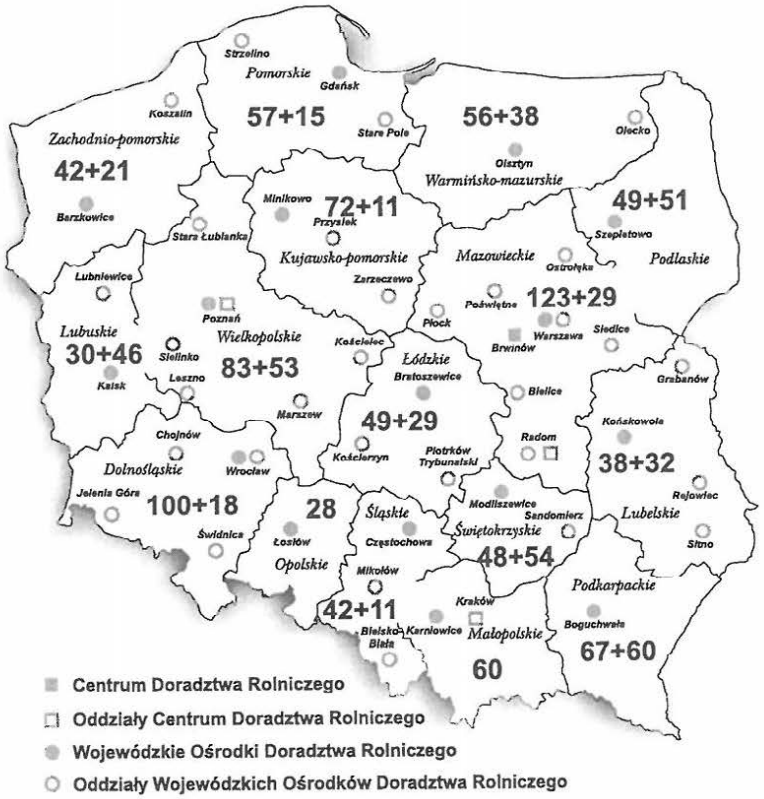

Źródło: Opracowanie własne.

Niektóre wojewódzkie ośrodki – wielkopolski i podlaski – organizują na swoim terenie samodzielne kursy dla doradców rolnośrodowiskowych. Robią to również niektóre uczelnie. Dyrektorzy, nie czekając na inicjatywę innych, z własnych

funduszy i w oparciu o „zakontraktowanych" ekspertów i trenerów chcą szybko i skutecznie poprawić swoją sytuację. To dobry znak dla doradztwa, a w konsekwencji dla polskiej wsi.

W minionym okresie uprawnieni doradcy opracowywali wnioski i plany rolnośrodowiskowe dla rolników ze swojego terenu. Nie było większych problemów z przygotowaniem tak dużej liczby (ponad 26 tys.) wniosków i planów w okresie 2004-2005. Nie oznacza to jednak, że równomiernie (terytorialnie i czasowo) rolnicy zgłaszali się do ośrodków z prośbą o pomoc w tym zakresie. Ostatnie miesiące – praktycznie już zimowe – były najtrudniejszymi dla wszystkich zainteresowanych. Jak wynikało to z wypowiedzi uczestników wspomnianej wcześniej konferencji, w niektórych zespołach powiatowych pojawiały się nawet kolejki składających wnioski. Były województwa, w których doradcy rolnośrodowiskowi byli zbyt mocno obciążeni pracą, co obrazuje mapka 2.

Mapka 2

Liczba złożonych wniosków/doradcę w poszczególnych województwach w latach 2005/2006

Kilka zdań należy poświęcić samym egzaminom, a szczególnie testom. Egzamin organizowany przez CDR, zgodnie z wydanym zarządzeniem Dyrektora CDR,

składał się z dwóch części. Teoretycznej – testu - i praktycznej – załączonego planu rolnośrodowiskowego, przygotowanego pod opieką i opiniowanego przez uprawnionego opiekuna, trenera. Uczestnicy konferencji stwierdzili, że należy jeszcze dopracować procedurę sporządzania planów szkoleń tak, by nie budziły zastrzeżeń komisji, jak również były jednorodne i akceptowane w całej Polsce.

Egzamin teoretyczny polegał na wypełnieniu testu składającego się z 50 zadań wielokrotnego wyboru. Prawidłowe zaliczenie minimum 60% zadań testowych dawało wynik pozytywny. Uczestnicy egzaminów, w zdecydowanej większości pozytywny wynik osiągali w pierwszym podejściu do egzaminu. Nie było w minionym okresie przypadku, gdzie zdający ponownie egzamin poprawkowy nie zdałby go w kolejny próbach. Niektórzy jednak uczestnicy szkoleń dobrowolnie zrezygnowali z ponownego podejścia do egzaminu i uzyskania uprawnień, a nawet do stawania do egzaminu po zakończeniu kursu. Ważniejszym jednak jest to, by na tak kosztowne kursy kierowani byli tylko tacy kandydaci na doradcę rolnośrodowiskowego, którzy sami przede wszystkim są zdecydowani nim zostać i świadczyć usługi doradcze w tym zakresie.

Testy, jako najczęściej stosowane narzędzia sprawdzające, przygotowywane były przez CDR w porozumieniu w MRiRW. Kilka zestawów testów po każdym przeprowadzonym egzaminie podlegało ocenie. Zastosowano to tego wybrane współczynniki statystyczne umożliwiające doskonalenie i w miarę możliwości standaryzację tego narzędzia. W wyniku szczegółowych analiz zadań i pytań udało się wypracować ustabilizowane i rzetelne testy sprawdzające.

Na konferencji w Brwinowie postawiono wniosek o przeanalizowanie niektórych obszarów kształcenia doradców (siedliska i użytki przyrodnicze, gatunki ptaków i ssaków, typy krajobrazów czy elementy zwykłej dobrej praktyki rolniczej). Wynik testów we wszystkich ośrodkach wykazał pewne wyraźnie słabiej opanowane treści szkoleń. Ten wniosek powinien zainspirować przyszłych organizatorów kursów szkoleniowych do zastosowania skuteczniejszych metod kształcenia. Efekt słabszych wyników w tym zakresie niekoniecznie musiał wynikać z samego sposobu prowadzenia zajęć czy doboru kadry. Wpływ na taki stan rzeczy mógł mieć np. późny, bo jesienny czas prowadzenia zajęć, jak również może szybkie tempo realizacji kursu. Wnioski te sugerują w części wypowiedzi uczestników szkoleń. Wyniki ankiet ewaluacyjnych wskazują również na konieczność obowiązkowego odnawiania swojej wiedzy przez doradców rolnośrodowiskowych jak i trenerów.

Całe środowisko doradcze oczekuje od podobnych szkoleń przede wszystkich zwiększonej liczby zajęć o charakterze praktycznym. To oczekiwania, których realizacja może odbywać się jedynie poprzez wykonanie większej liczby planów rolnośrodowiskowych, więcej zajęć praktycznych w okresie wegetacji na łąkach oraz aktualizację wiedzy na spotkaniach i szkoleniach. Partnerem pilnie oczekiwanym

w działaniach doradców winna być Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Wspólne szkolenia pracowników biur powiatowych i doradców oraz znajomość tych samych procedur przy wdrażaniu poszczególnych pakietów zapewniłaby dużą efektywność działań doradczych i mniejsze problemy dla Agencji.

Chcą podsumować pierwsze działania powstałego „systemu" kształcenia i aktywności doradców rolnośrodowiskowych, należy wspomnieć o opinii samych zainteresowanych. Powołując się na badania ankietowe przeprowadzone wśród 362 uczestników szkoleń możemy jednoznacznie stwierdzić, że pozytywne, wysokie oceny otrzymali wszyscy partnerzy uczestniczący w tym przedsięwzięciu (rysunek 1).

Rysunek 1

Liczba pozytywnych ocen wystawionych przez uczestników szkoleń w %

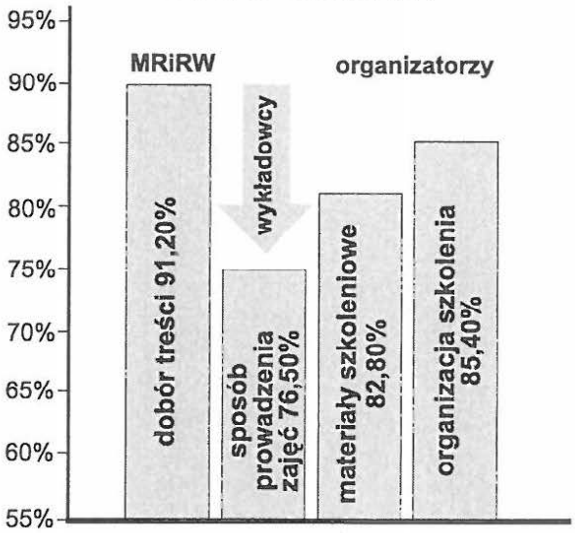

Dobrze zorganizowano i zaplanowano szkolenia, właściwie wyposażono doradców w materiały dydaktyczne. Sam sposób prowadzenia zajęć był również właściwy. Ocena uczestników konferencji i sugestie kierowane do MRiRW, ARiMR i CDR przez doradców były podobne.

Odbyte spotkanie mobilizuje szczególnie organizatorów konferencji do dalszych działań. Koniecznym wydaje się prowadzenie rozmów z instytucjami współtworzącymi zaczątki tego potrzebnego i już w części sprawnie działającego „systemu" doradztwa rolnośrodowiskowego. Trzeba uporządkować stan prawny wszystkich doradców, trenerów i ekspertów w Polsce. Jak wskazywali doradcy, winno się zabezpieczyć środki w budżecie na podobne formy warsztatowe przynajmniej raz w roku. Wielkim sukcesem byłoby dopracowanie się wspólnych z ARiMR procedur i wspólnych szkoleń pracowników w tym zakresie.

Wszyscy obecni na konferencji wyrażali chęć i wolę współpracy i nadzieja na dopracowanie się dobrych rozwiązań systemowych. Pozostaje dopracowanie możliwości prawnych i organizacyjno-finansowych. Takim uporządkowanym wewnętrznie mikrosystemem doradczym - o układzie elementów mających określoną strukturę, uregulowania prawne i własne sposoby działania, będzie wysoko specjalistyczne doradztwo rolnośrodowiskowe.

AGATA MARCYSIAK
Akademia Podlaska w Siedlcach

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE SKUTKI INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ DLA ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

Przystąpienie Polski do UE oznaczało istotną zmianę ekonomicznych warunków funkcjonowania całej gospodarki, w tym także rolnictwa. Polskie rolnictwo zostało objęte regułami Wspólnej Polityki Rolnej, która wywarła znaczący wpływ, nie tylko na ekonomiczne warunki produkcji, ale również na całą społeczność wiejską.

Okres, który upłynął od przystąpienia Polski do UE, jest zbyt krótki i nie uprawnia do wysuwania jednoznacznych wniosków co do wpływu mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej i funduszy strukturalnych na rolnictwo i jego otoczenie. Jednak już obecnie można wstępnie ocenić wpływ wsparcia bezpośredniego oraz zmian regulacyjnych na sektor rolny. Dopłaty bezpośrednie oraz zniesienie barier w handlu z państwami Unii Europejskiej znacząco wpłynęły na dochodowość gospodarstw rolnych. Poza zmianami ekonomicznymi, na polskiej wsi następują już pewne przeobrażenia o charakterze społecznym.

W dniach 20-21 października 2005 roku odbyła się w Siedlcach międzynarodowa konferencja naukowa nt.: „Ekonomiczne i społeczne skutki integracji Polski z Unią Europejską dla rolnictwa i obszarów wiejskich". Organizatorami spotkania byli pracownicy Zakładu Agrobiznesu Akademii Podlaskiej.

Celem konferencji była prezentacja dorobku nauki i praktyki w zakresie wykorzystania środków finansowych z Unii Europejskiej przez gospodarstwa rolne oraz instytucje i podmioty funkcjonujące na obszarach wiejskich, w pierwszym roku członkowstwa w strukturach europejskich.

Na konferencję nadesłano 56 referatów i komunikatów naukowych, które zostały opublikowane w dwóch opracowaniach, wydanych w formie książkowej[1].

[1] Ekonomiczne i społeczne skutki integracji Polski z Unią Europejską dla rolnictwa i obszarów wiejskich (red. B. Piechowicz). Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2005;

Wybrane problemy rozwoju obszarów wiejskich (red. M. Plichta). Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2005.

Reprezentowane były takie ośrodki, jak: Warszawa, Poznań, Szczecin, Białystok, Wrocław, Kraków, Suwałki i Siedlce, a także środowisko naukowe Litewskiego Uniwersytetu Rolniczego w Kownie.

Ze względu na szeroki obszar zagadnień będących przedmiotem konferencji, podzielono ją na następujące bloki tematyczne:

1. Sytuacja rolnictwa i wsi w okresie akcesji.
2. Ekonomiczne i społeczne skutki integracji Polski z Unią Europejską.
3. Ocena stopnia absorpcji funduszy Unii Europejskiej.
4. Konkurencyjność produktów rolnych na rynkach Unii Europejskiej.
5. Wybrane problemy rozwoju obszarów wiejskich w krajach Europy Wschodniej.

Ponadto w referatach zgłoszonych na konferencję autorzy zaprezentowali swoje poglądy dotyczące wykorzystania możliwości, jakie daje Polsce członkowstwo we Wspólnotach Europejskich.

W pierwszej części konferencji w sposób ogólny przedstawiono sytuację rolnictwa i wsi w okresie akcesji. Unia Europejska jest instytucją, która podlegała i nadal podlega ewolucji. Stanowi ona ukoronowanie procesów integracyjnych występujących w powojennej historii Europy. Na czele tych procesów znajdowały się zawsze wysoko rozwinięte kraje europejskie (dr B. Piechowicz - AP Siedlce).

Jednym z podstawowych elementów w dostosowaniu poszczególnych krajów do wymogów jednolitego rynku UE jest harmonizacja prawa. W obszarach związanych z rolnictwem problematyka ta obejmuje standaryzację zasad Wspólnej Polityki Rolnej, ujednolicenie przepisów dotyczących obrotu nieruchomościami rolnymi, polityki regionalnej i rozwoju obszarów wiejskich. W tym kontekście istotnym jest także status prawny rządowych agencji płatniczo-interencyjnych oraz regulacje związane z branżowymi rynkami rolnymi.

Zorganizowana konferencja stała się również okazją do oceny wprowadzonych w Polsce regulacji prawnych w dziedzinie standaryzacji i certyfikacji produktów rolnych oraz żywnościowych a także regulacji weterynaryjnych i fitosanitarnych. Stwierdzić należy, że podstawowe obszary prawa rolnego i żywnościowego w ramach prawa polskiego zostały już poddane procesom harmonizacji z prawem Unii Europejskiej. Pozostałe nieprawidłowości występujące w tym procesie wymagają kompleksowego przeglądu regulacji przez rządowe służby legislacyjne (prof. dr hab. P. Czechowski – Uniwersytet Warszawski, WSFiZ w Siedlcach).

W warunkach integracji europejskiej istotnym elementem jest wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Wielofunkcyjność staje się nową koncepcją, na której powinno rozwijać się rolnictwo europejskie. Upatruje się w nich możliwości wypracowania i zastosowania nowych innowacyjnych metod produkcji, zarówno na szczeblu rolnictwa, jak i przedsiębiorstw przy zahamowaniu wzrostu kosztów. Gospodarstwo rolnicze, któremu wcześniej podporządkowane były losy ro-

dziny i członków gospodarstwa domowego, obecnie staje się tylko jednym z narzędzi, jakimi posługuje się wiejskie gospodarstwo domowe w realizacji swoich celów. Rozwój wielofunkcyjności rolnictwa i gospodarki wiejskiej, obok strony produkcyjno-podażowej, zawiera także stronę popytowo-konsumpcyjną. Konsumpcję należy rozumieć tutaj jako konsumpcję produkowanych przez rolnictwo form wiejskiego krajobrazu, użytkowych cech środowiska przyrodniczego oraz kulturowych dóbr publicznych. Dzisiaj dobrym rozwiązaniem dla rolnictwa, także dla rolnictwa polskiego, pozostaje droga zrównoważonego rozwoju, w którym zachowana zostanie harmonia między sferą ekonomiczną, środowiskową i społeczną (prof. dr hab. M. Adamowicz - SGGW).

Różnice, a w niektórych kwestiach dysproporcje, pomiędzy stanem rolnictwa polskiego a pozostałych krajów UE, mają istotne znaczenie w zakresie możliwości konkurowania na jednolitym rynku europejskim. Wiele wątpliwości i obaw wiąże się z rozdrobnieniem produkcji rolniczej w Polsce ze względu na dużą liczbę małych gospodarstw. Barierą restrukturyzacji zatrudnienia w rolnictwie jest sytuacja na rynku pracy obszarów wiejskich, a w szczególności wysokie bezrobocie. Uniemożliwia to odpływ ludności rolniczej do zawodów pozarolniczych i wzrost wydajności pracy w gospodarstwach rolnych (dr A. Marcysiak – AP Siedlce). Do atutów polskiego rolnictwa zaliczyć można wiek osób kierujących gospodarstwem rolnym. Zbiorowość polskich rolników jest stosunkowo młoda – ich średni wiek wynosi około 46 lat, a blisko 20% nie ukończyło 35 roku życia (J. Borkowski – Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego).

Z punktu widzenia rolnictwa istotne jest zapewnienie środków finansowych na realizację WPR. Ich wielkość określana jest w ramach budżetów rocznych. Dla realizacji celów Unii Europejskiej znacznie istotniejsze są jednak maksymalne pułapy wydatków na poszczególne działy budżetu zawarte w perspektywie finansowej. Jest to średniookresowy (obecnie siedmioletni) plan przeznaczenia środków finansowych. Nowa perspektywa finansowa (NPF) obejmuje lata 2007-2013. W interesie Polski jest zabieganie o możliwie największe środki na Wspólną Politykę Rolną i Politykę Spójności (dr Z. Kuźmiuk – Poseł do Parlamentu Europejskiego).

Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych nadal pozostaje skomplikowana. Głęboki spadek realnych dochodów z pracy w polskim rolnictwie nastąpił w okresie transformacji. W latach 1991-2002 łączny spadek realnego dochodu brutto do dyspozycji w gospodarstwach domowych rolniczych wyniósł ponad 30 %. Miało to miejsce przy równoczesnym wzroście o 49% dochodów pozostałych grup społeczno-zawodowych. Szansą poprawy sytuacji dochodowej rodzin rolniczych staje się zróżnicowanie źródeł pochodzenia dochodów (dr A. Marcysiak - AP Siedlce). Zmiany w strukturze dochodu osobistego polegają na spadku udziału dochodu rolniczego oraz na wzroście udziału dochodu z pracy zarobkowej i świadczeń społecznych. Podobnie jak w przypadku Polski również i w innych krajach

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
   - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
   - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
   - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
   - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
   - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do l 100 znaków);
   - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
   - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
   - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
   - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
   - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
   - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CorelDraw w formacie B5;
   - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
   - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
     - przykład l: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
     - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;

- jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
- klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
- wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.

4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie intemetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie intemetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrady 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego"
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl